

**ДОНИШКАДАИ ИҚТИСОД ВА САВДОИ ДОНИШГОҲИ
ДАВЛАТИИ ТИЧОРАТИ ТОҶИКИСТОН**

УДК 33С
ББК 65.9(2)29
Ш-29

Бо ҳуқуқи дастнавис

ШАРИПОВА ШАҲНОЗА АБДУРАЗОҚОВНА

**ТАКМИЛИ ТАЪМИННОКИИ ИНФРАСОХТОРИИ
ИҚТИСОДИЁТИ МИНТАҚА ДАР ШАРОИТИ БОЗОР
(ДАР МИСОЛИ ВИЛОЯТИ СУҒДИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН)**

Ихтисоси 08.00.05 – Иқтисодиёт ва идоракунии хоҷагии халқ
(иқтисодиёти минтақавӣ)

ДИССЕРТАТСИЯ

барои дарёфти дараҷаи илмӣ
номзади илмҳои иқтисодӣ

Рохбари илмӣ:

д.и.и., профессор Ризокулов Т.Р.

Хучанд-2020

МУНДАРИЧА

МУҚАДДИМА	3
БОБИ I. ЧАНБАҲОИ НАЗАРИЯВӢ - МЕТОДОЛОГИИ ТАЪМИНОТИ ИНФРАСОХТОРИИ РУШДИ МИНТАҚАҲО.....	12
1.1. Асосҳои назариявии ташаккули соҳаҳои инфрасохторӣ дар таъмини рушди иқтисодӣ ми минтақа	12
1.2. Методикаи арзёбии сатҳи таъминнокии иқтисодӣ ми минтақа бо соҳаҳои инфрасохторӣ.....	33
1.3. Таҷрибаи хориҷии танзими таъмини инфрасохторӣ дар рушди низоми иҷтимоӣ-иқтисодии минтақа.....	46
БОБИ II. ВАЗӢИ МУОСИР, ТАМОҶОЛОТ ВА ТАЪСИРИ СОҲАҲОИ ИНФРАСОХТОРӢ ДАР НИЗОМИ РУШДИ ИҚТИСОДИӢИ ВИЛОЯТИ СУҒДИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН.....	57
2.1. Инфрасохтори истеҳсоли чун омили рушди минтақа	57
2.2. Инфрасохтори иҷтимоӣ дар низоми баланд бардоштани сатҳи зиндагии аҳоли.....	78
2.3. Инфрасохтори бозорӣ дар ташкили муҳити мусоиди соҳибкорӣ ..	99
2.4. Арзёбии маҷмӯи таъминнокии инфрасохтори иқтисодӣ ми минтақавии вилояти Суғд	113
БОБИ III. САМТҲОИ СТРАТЕГӢ ДАР ТАЪМИНИ ИНФРАСОХТОРИИ РУШДИ МИНТАҚАҲО	127
3.1. Таҷдиди воситаҳои танзими давлатии таъмини инфрасохтори минтақаҳо	127
3.2. Сатҳи иқтисодии инфрасохторӣ ба интиҳоби стратегияи сармоягузорӣ дар минтақа	140
ХУЛОСАҲО	153
НОМГӢИ АДАБИӢИ ИСТИФОДАШУДА	158

МУҚАДДИМА

Мубрамияти мавзӯи тадқиқот. Дар шароити муосир рушди устувори иқтисодиёти ҳар як минтақа аз ташаккул ва фаъолияти самараноки низоми инфрасохторӣ вобастагии зич дорад. Аз фаъолият, инкишоф ва эътимоднокии он аз бисёр чихат фаъолияти пурмахсули корхонаҳои саноатӣ, сохтмон ва кишоварзӣ, баланд бардоштани қобилияти кории аҳоли, таъмини рушди иқтисодӣ, ба таносуб овардани нобаробарӣ дар инкишофи минтақаҳои кишвар, беҳтар кардани робитаҳои иқтисодии беруна вобаста мебошанд. Соҳаи инфрасохтор дар минтақаҳо мақсади расонидани хизматро ба ҳамаи соҳаҳои иқтисодиёти миллӣ дорад, ки ин дар ташкили фаъолияти пурсамари ҳар як минтақа инъикос меёбад.

Дар Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 байни омилҳо ва хавфҳои асосии дохилӣ, ки рушди устувори сармояи инсониро маҳдуд мекунанд, маҳдудиятҳои инфрасохторие баррасӣ мешаванд, ки ба инкишофи суст ва сатҳи баланди фарсудаҳои инфрасохтор, махсусан нақлиётӣ, энергетикӣ ва хизматрасонии коммуналӣ марбут мебошанд ва сармоягузорӣ, содирот ва рушди иқтисодиро бозмедоранд¹.

Дар таҳкими қомеъҳои иқтисодӣ сатҳи инкишофи соҳаҳои инфрасохтор нақши муҳим дорад, зеро ин бахш аз маҷмӯи соҳаҳои иборат аст, ки барои фароҳам овардани шароитҳои мусоиди фаъолияти ҷаврии хоҷагӣ дар ҳамаи субъектҳои хоҷагии миллӣ пешбинӣ шудаанд. Инфрасохтор баробари ҳалқаи муҳими раванди тақриристеҳсол будан, дар бозор чун шарт зарурии иҷрои на танҳо амалиётҳои истеҳсоли, балки амалиётҳои мубодилавӣ низ хизмат менамояд.

Баробар ин чун воҳидҳои мустакли иқтисодӣ дар рушди минтақаҳо нақш ва аҳамияти инфрасохтори минтақавӣ баланд аст. Дар

¹ Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 - Душанбе: «Контраст», 2016. - С. 35.

минтақа мавҷуд будани инфрасохтори хуб инкишофёфта ба вуруди босуръати инвеститсияҳои нав мусоидат мекунад, самарабахшии корхонаҳои амалкунандаи минтақаро баланд мебардорад, барои дар ҳаҷми зарурӣ бо қувваи корӣ таъмин намудани ҳамаи корхонаҳо аз ҳисоби захираҳои меҳнати маҳаллӣ ва беруна кӯмак мерасонад.

Мубрамияти тадқиқи рушд ва сатҳи таъминнокии инфрасохтор ба он вобаста мебошад, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар аввали асри XXI бо як қатор таҳдидҳои дучор шуд, ки байни онҳо аз ҳама ҷиддиаш фарсудашавии бӯҳронии инфрасохтори миллӣ ва минтақавӣ мебошад, ки сабаби он норасоии доимии маблағгузори давлатӣ аст.

Соҳаи инфрасохтор дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тамоми соҳаҳои иқтисодиёти миллиро дар маҷмӯи ягона муттаҳид месозад.

Аҳамияти инфрасохтори минтақавӣ ва ҳолати муосири он, инчунин ба қадри бояду шояд тадқиқ нашудани масъалаҳои таъминнокӣ, набудани методикаҳои муайянкунии сатҳи таъминнокии инфрасохторӣ мубрамияти мавзӯи тадқиқоти илмиро муқаррар карданд.

Дарачаи тадқиқи мавзӯ. Масъалаҳои умумии фаъолияти иқтисоди бозорӣ ва инфрасохтори минтақавӣ, инчунин ҷанбаҳои соҳавии он дар асарҳои олимони хориҷӣ, ба монанди Гранберг А. Г., Гюнтер И. Н., Мордовченков Н.В., Авилова А., Алаев Э.Б., Белкина Т.Д., Блохин Ю.В., Богданова Л.П., Васин В.А., Гашо Е.Г., Голиков Н.Ф., Деменев А.И., Казаков Ю.Н., Козловская Л.В., Орешин В.П., Утенков Н.А., Шепелев Г.В., Эрлих З., Яковлева С.И. ва дигарон мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд.

Масъалаҳои ташаккул ва инкишофи инфрасохтори бизнеси хурд дар шароити дигаргуншавии иқтисодиёт дар асарҳои Абдусаматов Ғ.С., Ашӯров К.Р., Бойматов А.А., Самандаров И.Ҳ., Гадоев С., Ғозибеков С.А., Дадоматов Д.Н., Катаев А., Қаюмов А., Қобилов Д.М. ва дигарон омӯхта шудаанд.

Масъалаҳои баланд бардоштани сатҳи рақобатпазирии низоми нақлиёти минтақа дар тадқиқоти олимони ватанӣ Т.Д. Низомова, П.Д. Хоҷаев, Т.Р. Ризокулов, Н.К. Қаюмов, Л.Х. Саидмуродов, Р.К. Раҳимов, А.Л. Алимов ва дигарон баррасӣ гардидаанд.

Айни замон самтҳои рушди ояндадори инфрасохтори минтақавӣ ба кадри кофӣ асоснок карда нашудаанд, нақши инфрасохтор дар иқтисодиёти минтақавӣ таҳқиқи низоммандро талаб мекунад, дар бобати омӯзиши масъалаҳои инкишофи инфрасохтор тадқиқоти монографӣ вуҷуд надоранд, методикаи ягонаи объективии таҳқиқи инкишофи инфрасохтории ҳудудҳо ташаккул дода нашудааст. Ҳамаи воситаҳои зикршуда зарурати тадқиқи ҷанбаҳои назариявӣ-методӣ ва амалии таъминоти инфрасохтории минтақаро тасдиқ мекунад ва ин боиси интиҳоб гардидани мавзӯи тадқиқоти мазкур, ҳадафгузорӣ ва тарҳрезии вазифаҳои кори илмӣ замина гардид.

Объекти тадқиқот муносибатҳои иқтисодие мебошанд, ки фаъолияти ҳамаи сохтор ва соҳаҳо дар иқтисодиёти минтақа алоқаманд ҳастанд.

Предмети тадқиқот тақмили таъминнокии инфрасохтории низоми минтақавии иҷтимоӣ - иқтисодии вилояти Суғди Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити муосир мебошад.

Мақсади тадқиқот асоснок кардани муносибатҳои назариявӣ ва методии таъминнокии инфрасохтории минтақаҳо, ҳамчунин таҳияи тадбирҳои мебошад, ки ба тақмили фаъолияти онҳо дар самти ба даст овардани рушди устувор нигаронида шудааст.

Барои расидан ба мақсади гузошташуда **вазифаҳои зерин** муайян ва ҳал карда шудаанд:

- тадқиқи асосҳои концептуалии таъминоти инфрасохтории рушди минтақаҳо;
- омӯختани методикаҳои арзёбии таъминнокии инфрасохтории иқтисодиёти минтақа ва таҷрибаи хориҷии идоракунии онҳо;

- таҳлил кардани ҳолати муосири таъминнокии инфрасохторӣ дар низоми иқтисодиёти минтақавӣ: истеҳсолӣ ва иҷтимоӣ;
- муайян намудани таъминнокии иқтисодиёти минтақа бо инфрасохтори бозорӣ;
- арзёбии маҷмӯи таъмини инфрасохтории иқтисодиёти минтақавии вилояти Суғди Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- муайян кардани воситаҳои асосии танзими давлатии таъмини инфрасохтории минтақаҳо;
- таҳия намудани механизмҳои ҷалби инвеститсияҳо ба инкишофи инфрасохтори минтақа.

Асоси назариявӣ ва методологии диссертатсияро асарҳои олимони ватанӣ ва хориҷӣ ташкил мекунанд, ки ба масоили инкишофи инфрасохторӣ бахшида шудаанд.

Дар рафти тадқиқот методҳои умумиилмӣ (методҳои диалектикӣ, абстрактӣ-мантикӣ) ва методи омории таҳқиқ истифода шуданд. Ба мақсади ҳаллу ҷасли муаммоҳои илмӣ тадқиқоти низомӣ, методҳои индуксия ва дедуксия, таҳлили субъектӣ-объектӣ, сохторӣ-функционалӣ, компаративӣ, қиёсӣ, ҷамъбаст, методи индикативӣ ва ғайра мавриди истифода қарор гирифтаанд.

Заминаи иттилоотии тадқиқоти диссертатсиониро маводҳои расмӣ иттилоотии Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, санадҳои қонунгузорию меъёрии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳисоботи мақомоти маҳаллии ҳокимияти иҷроияи вилоятҳо ва ноҳияҳои ҷумҳурӣ, инчунин маводҳои конференсияҳои илмӣ - амалӣ, монографияҳо, нашрияҳои дар матбуоти даврӣ нашргардида, захираҳои иттилоотии Интернет, ҳисобу китобҳои муаллиф ташкил карданд.

Навгони илмӣ диссертатсия дар инкишоф додани нуқтаҳои назариявии ташкили фаъолияти субъектҳои инфрасохторӣ дар иқтисодиёти минтақа ва таҳияи тавсияҳои амалӣ дар бобати тақмил додани

фаъолияти онҳо, ки ба таъмини устувории рушди минтақаҳо мусоидат менамоянд, зоҳир мегардад.

Натиҷаҳои назаррасе, ки моҳияти наwgонии илмиро инъикос мекунанд, инҳо мебошанд:

1) консепсияҳои назариявии рушди соҳаҳои инфрасохторӣ низомбандӣ ва ба мафҳуми тадқиқ тасҳеҳӣ ворид карда шудааст. Тибқи он “Соҳаи инфрасохтории минтақа - ин субъектҳои алоҳидаи ташкилӣ-иқтисодӣ буда, барои фаъолияти маҷмааҳои ҳудудӣ-ҳочагидорӣ шароит фароҳам меорад ва ба мутобиқшавии онҳо ба тағйироти конъюктураи бозорӣ мусоидат мекунад, инчунин ҷойивазкунии озоди дохилӣ ва байниминтақавии ҳамаи намудҳои захирахоро таъмин менамояд”;

2) маҷмӯиҳои методикаи арзёбии таъминнокии инфрасохтории минтақаҳо мудаллал сохта, дар асоси онҳо ду самти асосӣ ҷудо карда шудааст: натуралӣ (бо воҳидҳои асли) ва арзишӣ (бо маблағи пулӣ). Истифодаи муносибати индексӣ (шоҳисӣ) тавсия шудааст, ки методҳои натуралӣ ва арзиширо ба решаи ягона мепайванданд. Матрисаи зерин барои арзёбии таъминнокии инфрасохтории минтақаҳо пешниҳод шудааст: баланд, агар индекси ҷамъбасти аз нишондиҳандаи миёнавии ҷумҳурий баланд бошад; муътадил, агар ба он баробар бошад; паст, агар аз он кам бошад. Собит гардидааст, ки ҷиҳати ҷалби инвеститсияҳо ба таъминнокии инфрасохторӣ истифодаи таҷрибаи хориҷӣ дар самти ҷойгиркунии вомбаргҳои дарозмуддати инфрасохторӣ, ки кафолати давлатӣ доранд ба мақсад мувофиқ аст;

3) таъминнокии инфрасохтори минтақа арзёбӣ гардидааст, яъне исбот шудааст, ки дар вилояти Суғд рушди инфрасохтори барқ, нақлиёт ва об бо сабабҳои зерин нокифоя аст: нопурра истифодабарии иқтидори мавҷуда, дараҷаи сусти имкониятҳои техникаӣ, норасоии маблағгузорӣ. Рушди таъминнокии инфрасохторӣ дар соҳаи иҷтимоӣ, аз ҷумла бо муассисаҳои соҳаи тандурустӣ вилояти Суғд аз меъёр қафомонӣ дорад; дар таъминнокии муассисаҳои соҳаи таҳсилотӣ мушкилоти зерин

мавҷуданд: афзоиши сарборӣ ба сабаби зиёдшавии шумораи хонандагон; норасоии муассисаҳои томактабӣ дар аксар ноҳияҳо, шаҳрҳои вилояти Суғд ва ғайраҳо;

4) ошкор карда шудааст, ки ташаккули инфрасохтори бозорӣ дар иқтисодиёти минтақа номурааттаб тараққӣ мекунад. Аз ҷумла: номукаммалии низоми суғурта, мушкилот дар пешбарии молу хизматрасониҳо ба бозорҳои дохила ва беруна, дастнорасии маблағҳои қарзӣ ба ҳамаи субъектҳои хоҷагидорӣ, норасоии иттилоот оид ба конъюнктураи бозор; арзиши баланди хизматрасонии иттилоотӣ; низоми инкишофнаёфтаи муносибатҳои лизингӣ ва қарзӣ;

5) индекси интегралӣ таъминнокии инфрасохтори вилояти Суғд ҳисоб карда шудааст. Тибқи индекси мазкур дар минтақа сатҳи рушди инфрасохтори истеҳсолӣ ва иҷтимоӣ дар муқоиса бо умумичумхуриявӣ баланд аст, вале аз рӯи инфрасохтори бозорӣ қафомонӣ мушоҳида мегардад. Афзалияти як унсури инфрасохтори минтақавӣ бе рушди ҳамзамони унсурҳои таркибии дигар ба истифодаи пурра ва комили иқтидори захиравии минтақа имкон намедиҳад, ки ин ҳолат аз сатҳи нокифояи инкишофи инфрасохтор дар минтақа шаҳодат медиҳад;

6) қолаби иқтисодӣ-математикии таъсири таъминнокии инфрасохторӣ ба рушди минтақа таҳия гардидааст. Дар асоси ҳисобу китоб ошкор карда шудааст, ки дар байни унсурҳои таркибии инфрасохтор дар марҳилаи муосир инфрасохторҳои иҷтимоӣ, махсусан муассисаҳои тандурустӣ ва маориф ба рушди минтақаҳо нисбатан таъсири бузург дорад;

7) оид ба такмили стратегияи давлат дар самти афзоиши таъминнокии инфрасохтори минтақаҳо ва таъсиси низоми самарабахши дастгирии онҳо дар дурнамо тавсияҳои илмӣ-амалӣ пешниҳод шудаанд. Аз ҷумла, ташкил кардани ниҳодҳои молиявии минтақавӣ рушд, ҳамчунин воридкунии унсурҳои шарикӣ давлатию хусусӣ ба фаъолияти унсурҳои таркибии инфрасохторӣ.

Навгони илмӣ ва натиҷаҳои рисолаи илмӣ ба банди зерини Шиносномаи номгӯи таҳассусҳои КОА дар назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯйи ихтисоси 08.00.05 - Иқтисодиёт ва идоракунии хоҷагии халқ (иқтисодиёти минтақавӣ): 3.20. Инфрасохтори истехсолӣ, иҷтимоӣ ва бозорӣ дар минтақаҳо. Принципиҳо, хусусиятҳо ва механизми ташкилӣ-иқтисодии рушди соҳаҳои инфрасохторӣ дар минтақаҳо мувофиқат мекунад.

Аҳамияти назариявӣ ва амалии тадқиқот. Аҳамияти назариявии тадқиқот дар тақмили ҷанбаҳои илмии инкишофи минтақавӣ аз лиҳози таъминнокии он бо субъектҳои дахлдори таркибии соҳаҳои инфрасохторӣ зоҳир мегардад. Аҳамияти амалии диссертатсия дар он инъикос мегардад, ки натиҷаҳои илмии онро ҳангоми таҳия ва татбиқи барномаҳои рушди соҳаҳои инфрасохторӣ дар фаъолияти мақомотҳои маҳаллии ҳокимияти иҷроияи давлатӣ, Вазорати рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон, вазоратҳои соҳавӣ, аз ҷумла маориф, тандурустӣ, фарҳанг, нақлиёт, алоқа ва ғайра истифода бурдан мумкин аст. Хулосаҳои алоҳидаи илмии диссертатсияро барои ба барномаҳои таълимӣ дохил намудан ва ҳини тадриси чунин фанҳои иқтисодӣ, аз қабили иқтисодиёти минтақавӣ, иқтисодиёти институтсионалӣ, идоракунии давлатӣ ва мунисипалӣ, иқтисодиёти соҳаҳо истифода бурдан имконпазир мебошад.

Саҳми шахсии унвончӯ. Ҳамаи марҳилаҳои амалисозии нақшаи тадқиқоти диссертатсионӣ, чун коркарди мавзӯи илмӣ, асосноккунии мубрамияти он, гузоштани мақсад ва вазифаҳои тадқиқ бо иштироки бевоситаи муаллиф баргузор шудаанд. Муаллиф дар коркарди механизмҳои инфрасохтории вилояти Суғд ва истифодаи пурраи иқтидори он саҳми арзандаи ҳудро гузошт. Дурустӣ ва асоснок будани натиҷаҳои тадқиқот тавассути асосноксозии методологии методикаи тадқиқ, ки ба мавқеъгириҳои назариявии илми иқтисодӣ асос ёфтааст, пешниҳоди додаҳои таҷрибавӣ, ки дурустии фарзияҳои ироашуда ва

инчунин тавсиби натиҷаҳои бадастомадаро тасдиқ менамоянд, таъмин карда мешавад.

Тасвиби диссертатсия. Муқаррароти асосии назариявӣ ва амалии рисолаи илмӣ дар конференсияҳои илмӣ-амалии байналмилалӣ ва ҷумхуриявӣ, семинарҳое, ки дар давраи солҳои 2018-2020 баргузор шудаанд, аз ҷумла конференсияи илмӣ-амалии байнаминлалии ДИС ДДТТ «Ваҳдати миллӣ ва рушди иқтисод», (Хучанд, 2018); конфронси илмӣ-амалии байналмиллалии «Бизнеси Мережевий: ташаккул, масъалаҳои инноватсия» (Полтава, 2019); конференсия илмӣ-амалии ДИС ДДТТ «Рақобатпазирии иқтисодиёти миллӣ: омилҳо, таҷриба, муаммоҳо» (Хучанд, 2020) ва конференсияю семинарҳои дигар ироа гардидаанд.

Муқаррароти назариявии диссертатсия дар раванди тадриси курсҳои "Менеджменти стратегӣ", "Менеджменти инноватсионӣ" ва "Иқтисодиёти сектори давлатӣ ва маҳаллӣ" барои донишҷӯёни ихтисосҳои иқтисодии Донишқадаи иқтисод ва савдои ДДТТ (маълумотнома дар бораи татбиқ № 124 аз 16 марти соли 2020) истифода шудааст.

Маводҳо ва натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ аз ҷониби Раёсати рушди иқтисод ва савдои Ҳокимияти иҷроияи вилояти Суғд барои таҳияи стратегияи таъмин намудани инфрасохтори иҷтимоӣ ва иқтисодӣ дар минтақаҳо баррасӣ, тасдиқ ва истифода шудааст (маълумотнома дар бораи татбиқ №179/1 аз 29 ноябри соли 2019).

Нашрия. Аз рӯйи мавзӯи тадқиқот 7 мақолаи илмӣ chop шудааст, 4 мақола дар нашрияҳои тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон рӯйи chop омаданд, ки ҳаҷми умумии онҳо 2,18 ҷузъи chopиро ташкил медиҳад.

Сохтори кори илмӣ. Тадқиқоти илмӣ аз муқаддима, се боб, хулоса, рӯйхати адабиёти истифодашуда, ки 155 номгӯйро дар бар мегирад,

иборат аст. Ҳаҷми умумии қор (бидуни адабиёт) 154 саҳифаи матни компутерӣ, аз ҷумла 11 расм ва 31 ҷадвалро ташкил мекунад.

БОБИ I. ҶАНБАҲОИ НАЗАРИЯВӢ - МЕТОДОЛОГИИ ТАЪМИНОТИ ИНФРАСОХТОРИИ РУШДИ МИНТАҚАҲО

1.1. Асосҳои назариявии ташаккули соҳаҳои инфрасохторӣ дар таъмини рушди иқтисодиёти минтақа

Дар самти баланд намудани сатҳи некӯаҳволии аҳоли, ки ҳадафи стратегии ҳар як давлати соҳибистиклол мебошад, воҳидҳои алоҳидаи ҳудудӣ-маъмурӣ нақши муҳим мебозанд, зеро бе ҳаллу ҷасли мушкилоти иҷтимоӣ-иқтисодии минтақаи муайян ба некӯаҳволии аҳолии тамоми кишвар баҳо додан имконнопазир аст. Аз ин мавқеъ, қабл аз тадқиқи асосҳои назариявии таъмини инфрасохтории минтақаҳо қайд кардан зарур аст, ки иқтисодиёти минтақа маҷмӯи мураккаби истеҳсолоти ба ҳам алоқаманд мебошад, ки дар ҳудуди алоҳида ҷойгиранд ва низоми алоҳидаи муносибатҳои иҷтимоӣ-иқтисодиро ташкил мекунад. Иқтисодиёти минтақа хоҷагии мураккаб ва маҷмӯии серсоҳа мебошад, ки он дар ин ё он сатҳ бояд қариб ҳамаи масъалаҳои рушди иқтисодиёти мамлакатро ҳаллу ҷасл кунад. Муносибатҳои мазкур на танҳо истеҳсолот, тақсирот, мубодила ва истеъмолро дар дохили ҳудуди иқтисодиёт, балки робитаҳои байнисоҳавӣ ва байниминтақавиро низ фаро мегиранд.

Дар муносибатҳои мазкур инфрасохтори минтақавӣ чун шакли асосӣ ва мустақили ташкили истеҳсолоти ҷамъиятӣ яке аз мавқеъҳои асосиро ишғол мекунад.

Таҷрибаи ҷаҳонӣ дар асри ХХI шаҳодат медиҳад, ки дар таҳкими дастовардҳои иқтисодӣ инкишофёфта соҳаҳои инфрасохтор мавқеи муҳимро ишғол мекунад, зеро ин бахш маҷмӯии соҳаҳои мебошад, ки бояд ба фаъолияти ғаврии ҳамаи субъектҳои хоҷагии миллӣ шароити мусоид ба вучуд меорад. Чун зинаи муҳими раванди тақрористеҳсол инфрасохтор ба сифати шарт зарурии амалӣ гардонидани на танҳо

амалиёти истеҳсолӣ, балки амалиёти мубодилавӣ дар бозор хизмат менамояд.

Бинобар он инфрасохтори минтақа ба омили пуриқтидори баланд бардоштани самаранокии истеҳсолот ва сатҳи зиндагии аҳоли мубаддал мегардад. Баробари воҳиди мустақили иқтисодӣ эътироф гардидани минтақаҳо нақш ва аҳамияти инфрасохтори минтақавӣ низ баланд мешавад.

Дар асл бегуфтугӯ истеҳсолот ё фаъолияти ҷамъиятиеро, ки бо инфрасохтор ягон алоқамандие надошта бошад, дарёфт кардан имконнопазир аст. Таъминнокии инфрасохтори минтақаҳо яке аз омилҳои калидии рушди самараноки иҷтимоӣ-иқтисодии ҳудудҳо мебошад.

Инфрасохтори минтақавӣ аз низоми бисёрсатҳаи ташкилӣ-иқтисодӣ иборат буда дар айни замон, мундариҷаи инфрасохтори минтақавӣ чун категорияи иқтисодӣ аз лиҳози маъно бо мафҳуми “инфрасохтор” вобастагии зич дорад.

Калимаи “инфраструктура”, ки маъмулан онро ба тоҷикӣ “инфрасохтор” тарҷума мекунанд, аз калимаи латинии *infra* – поёнтар ва *structura* – сохтор, ҷойгиршавӣ гирифта шудааст. Инфрасохтор маҷмӯи соҳаҳо ва ҳалқаҳои хоҷагидорӣ мебошад, ки ба истеҳсолот ва фаъолияти ҳаётии одамон хизмат мерасонад. Истилоҳи “инфрасохтор” нисбатан нав буда, бори аввал нисбат ба объектҳо ё иншоотҳое, ки фаъолияти мӯътадили нерӯҳои мусаллахро (дар аввали асри XX)², таъмин мекарданд, истифода шудааст. Дар адабиёти илмӣ истилоҳи “инфрасохтор”-ро бори аввал олими амрикоӣ П. Розенштейн-Родан дар миёнаи солҳои 50-уми асри гузашта ба маънои маҷмӯи соҳаҳое, ки барои рушди соҳибкории хусусӣ дар соҳаҳои асосии иқтисодиёт шароитҳои умумиро ба вуҷуд меоранд ва талаботи тамоми аҳолиро қонеъ мекунанд, истифода бурдааст.

² Экономическая теория: Учебник / Под общ. ред. акад. В.И. Видяпина, А.И. Добрынина, Г.П. Журавлевой, Л.С. Тарасевич. – М.: ИНФРА-М, 2007. – С. 83.

Дар адабиёти илмӣ нисбат ба истилоҳи мазкур ақидаҳои дигар низ мавҷуданд. Аз ҷумла, “инфрасохтор маҷмӯи соҳаҳо, корхонаҳо ва ташкилотҳои мебошад, ки ба ин соҳаҳои мазкур дохил мешаванд ва бояд барои фаъолияти мӯътадили истеҳсолот ва гардиши мол, инчунин ҳаёти одамон шароит фароҳам оварад”³.

Мафҳуми “инфрасохтор” дар илми иқтисод дар шароити тақвияти даҳолати давлатӣ ба иқтисодиёт ба вучуд омадааст. Мафҳуми инфрасохтор ба сифати унсури мустақил ба низоми иқтисодӣ бо сабабҳои зерин ворид карда шудааст: аз як тараф, амикрафти равандҳои тақсимои ҷамъиятии меҳнат; аз тарафи дигар, ғайриимкон будани инкишофи пурраи инфрасохтор танҳо тавассути механизми бозорӣ.

Нуқтаи назари олими рус Семенова Т.Г., ки мундариҷаи сиёсӣ-иқтисодии категорияи инфрасохтор ва робитаи онро бо равандҳои тақрористеҳсол дар минтақа муайян мекунад, хеле ҷолиб аст, зеро ӯ ақида дорад, ки шартӣ мавҷудияти ҳамаи объектҳои инфрасохтор зарурати объективии мавҷудияти онҳо барои мӯътадил амалӣ кардани равандҳои тақрористеҳсоли васеъ мебошад. Зимнан хусусияти истеҳсолии соҳаҳои корхонаю муассисаҳо, ки ба инфрасохтор ворид карда шудаанд, на тавассути ба вучуд овардани маҳсулоти иловагӣ дар корхонаҳо, балки ба воситаи робита бо хоҷагии халқ дар афзоиши даромади миллӣ умуман муайян карда мешавад. Ба суҳанони дигар ба инфрасохтор амалан ҳамаи соҳаҳои хоҷагии халқ, ба истиснои саноат ва кишоварзӣ, дохил карда мешаванд⁴.

В.Г. Терентьев инфрасохторро чун маҷмӯи ба вучудоварандаи шароитҳои умумие баррасӣ мекунад, ки интиқол, таҷаммӯъ ва тақсими омили гуногун ва натиҷаҳои истеҳсолотро таъмин менамояд. Ба андешаи ӯ, инфрасохтор бевосита инкишофи шаклҳои ташкили истеҳсолоти

³ Энциклопедический словарь экономики и права. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2005. – С. 347.

⁴ Семенова Т.Г. Инфраструктура и сфера услуг // Мировая экономика и международные отношения. – 1971. – № 3. – С. 34.

чамъиятиро таъмин мекунад ва мустақиман бо амикрафти раванди тақсими меҳнат робита дорад⁵.

Ю.В. Блохин дар асарҳои худ қайд менамояд, ки инфрасохторро соҳаҳои ёрирасону хизматрасони соҳаҳои истифодаи умум, соҳаҳои истеҳсолоти моддӣ ва соҳаҳои ғайриистеҳсоли ташкил мекунанд, ки фаъолияти функционалии онҳо дар раванди такрористеҳсол шароити фаъолияти истеҳсолии мӯътадилро дар соҳаҳои истеҳсолоти асосӣ таъмин мекунад. Бархилофи истеҳсолоти асосӣ, фаъолияти инфрасохтор шароити умумии мавҷудияти онро ба вуҷуд меорад⁶.

Моҳиятан, таърифи аз ҷониби умум эътирофшудаи инфрасохтор вуҷуд надорад. Маъмулан инфрасохтор гуфта иншоотҳои асосиро мефаҳманд, одатан давлат онҳоро (шоҳроҳҳо, кӯпрукҳо, низомҳои нақлиёти шаҳрӣ, иншоотҳои обтозакуни, обтаъминкуни, фурудгоҳҳо) ба истифодаи шаҳрвандон ва ширкатҳо мегузорад. Хадамот ва иншооти барои истеҳсоли маҳсулот зарурие, ки сохтани он бо қувваи худии ширкат хеле қимат ба итмом мерасад, ва бинобар ин аз ҷониби давлат ё ширкатҳои дигар таъмин карда мешаванд, низ инфрасохтор аст⁷.

Солҳои охир ташаккули концепсияҳо дар соҳаи инфрасохтор аз рӯйи самтҳои зерин сурат гирифтааст:

1. Чудо кардани сатҳҳои инфрасохтор - мега (глобалӣ), макро (миллӣ), мезо (минтақавӣ) ва микро (маҳаллӣ).

2. Васеъ шудани мафҳуми инфрасохтор чун шароити истеҳсоли на танҳо неъматҳои моддӣ, балки неъматҳои дигар, аз ҷумла хизматрасонии иҷтимоӣ.

А. Смит, Д. Рикардо ва иқтисодшиносони дигар истеҳсолотро танҳо чун истеҳсоли неъматҳои моддӣ баррасӣ менамуданд ва соҳаи

⁵ Терентьев В. Г. Особенности развития инфраструктуры в разных режимах общественного воспроизводства / В. Г. Терентьев // Проблемы функционирования и развития инфраструктуры народного хозяйства. Труды семинара. – М.: ВНИИСИ. – 1979. – С. 5–11.

⁶ Блохин, Ю.В. О сущности инфраструктуры, составе ее отраслей и их классификации / в кн.: Региональные проблемы размещения производства. – М.: Экономика, 1975. – 463 с.

⁷ Макконнелл Кэмпбелл Р., Брю Стэнли Л. Экономикс: Принципы, проблемы и политика. В 2 т.: Пер. с англ. 11-го изд. Том 2 - М.: Республика, 1992. - С. 123.

хизматрасонӣ ва ғайриистеҳсолиро аз он чудо мекарданд. Ин гуна тақсимот дар иқтисодиёти пасоиндустиалӣ маъно надорад, зеро илм, фарҳанг, тандурустӣ ва маориф чун унсурҳои баробархуқуқ ва ҳатто афзалиятноки истеҳсолот эътироф мешаванд, хизматрасонӣ бошад чун маҳсулоти ғайриашёӣ баррасӣ мегардад. Дар низоми муосири ҳисобҳои миллӣ маҳсулоти моддӣ ва хизматрасонӣ чун натиҷаҳои баробархуқуқи меҳнат ҷамъбаст карда мешаванд. Чунин муносибат дар таҳлили инфрасохторе, ки ба онҳо хизмат мерасонад, низ истифода мешавад. Дар шароити муосир инфрасохтор метавонад чун институти махсуси сохтории ҷамъиятӣ-бозорӣ баррасӣ карда шавад. Инфрасохтор ба сифати омили калидӣ дар ташаккули фазои ягонаи иқтисодӣ бо ҷойивазкунии озоди маҳсулот ва захираҳо (молиявӣ, моддӣ ва меҳнатӣ) дар асоси тартиботи ҳуқуқие, ки онро давлат муқаррар ва нигоҳдорӣ мекунад, иштирок менамояд. Маҳз бо ҳамин сабаб А. Смит ва пайравони ӯ нақши махсуси давлатро дар инкишоф ва танзими инфрасохтор таъкид мекарданд.

Оид ба нақши инфрасохтор дар иқтисодиёт якчанд концепсияҳои хориҷӣ мавҷуданд (ҷадвали 1).

Мундариҷаи иқтисодии инфрасохтори минтақавӣ бо он нукта алоқаи зич дорад, ки он сармояи ёрирасони ҷамъиятӣ аст, пойдеворест, ки асоси иқтисодиёти миллиро ташкил мекунад, инкишофи муназзам ва пойдори соҳаҳоест, ки дар фазои муайян ба вуҷуд оварда шудааст, маҷмӯи шароитест, ки рушди фаъолияти иқтисодии ин ҳудудро ангезиш мебахшад ва ғайра.

Дар муҳити олимони иқтисодшиносе, ки бо омӯзиши иқтисодиёти институтсионалӣ машғул ҳастанд, “...инфрасохтори минтақавӣ маҷмӯи институтҳоест, ки вазифаи мақсадноки онҳо ба вуҷуд овардани шароит барои такрористеҳсоли зиндагии аҳоли тавассути истеҳсоли неъматҳои ҷамъиятӣ ва нисфҷамъиятӣ мебошад”.

Чадвали 1.1.1. - Муносибатҳои концептуалӣ ба тадқиқоти инфрасохтор

Намудҳои концепсия	Муаллифони	Шарҳи мафҳуми “инфрасохтор”
Концепсияи хароҷоти иловагӣ	А. Маршалл, А. Хиршман, П. Самуэлсон, Д. Кларк	Таҳти мафҳуми инфрасохтор иқтидорҳои асосие, ки бидуни онҳо фаъолияти истеҳсолот имконнопазир аст, фаҳмида мешавад.
Концепсияи институтсионалӣ	Р. Иохимсон ва дигарон	Таҳти мафҳуми инфрасохтор низоми агентҳои ҳамкорикунандаи соҳаи муомилот фаҳмида мешавад, ки робитаро байни марҳилаҳои гуногуни истеҳсол ва истеъмол таъмин мекунад.
Концепсияи рушди иқтисодӣ	У. Росту, У. Артур Люис, Р. Нуркс, К. Конрад ва дигарон	Инфрасохтор чун воситае баррасӣ мегардад, ки ба кам кардани хароҷоти муомилот, афзоиши босуръати савдои беруна ва ба вучуд овардани сармоя баҳри қонеъ гардонидани талаботи рӯзафзуни аҳолии мусоидат мекунад.
Концепсияи маркетингӣ	Ф. Котлер, Муханова Е.Б., Селезнев А.З.	Таҳти мафҳуми инфрасохтор маҷмӯи намудҳои фаъолияти, ки барои фурӯши маҳсулот дар бозор ва ташаккули талаботи нав ба маҳсулот ва хизматрасонӣ мусоидат мекунад, фаҳмида мешавад.
Концепсияи минтақавӣ	И. Майергойз, Э. Алаев, С. Дебабов ва дигарон	Инфрасохтори минтақавӣ чун категорияи иқтисодӣ унсурҳои моддиву ашёӣ ва муносибатҳои истеҳсолиро нисбат ба фаъолияти объектҳои гуногуни истеҳсолӣ ва ғайриистеҳсолӣ ифода мекунад, ки ба фароҳам овардани маҷмӯи шароитҳо барои рушди иқтисодӣ ва таъмини неқӯаҳволии аҳолии худуди алоҳида равона карда шудааст.
Нуқтаи назари муаллиф	Инфрасохтори минтақа – ин субъектҳои алоҳидаи ташкилӣ-иқтисодӣ буда, барои фаъолияти маҷмааҳои худудӣ-ҳочагидорӣ шароит фароҳам меорад ва ба мутобикшавии онҳо ба тағйироти конъюнктураи бозорӣ мусоидат мекунад, инчунин ҷойивазкунии озоди дохилӣ ва байниминтақавӣ ҳамаи намудҳои захирахоро таъмин менамояд.	

Сарчашма: аз рӯи маводҳои тадқиқот аз ҷониби муаллиф таҳия шудааст

Алҳол инфрасохтори минтақавӣ ба сифати инфранизом эътироф мешавад. Дар таълифоти У. Айзард (Изард), Н.Ф. Голиков, Н.В. Мордовченков ва дигарон принципи инфранизомият инкишоф дода

шудааст. Тибқи принципи мазкур ҳамаи зернизоми инфрасохтори минтақавӣ ва унсурҳои онҳо аз рӯйи принципи “қозибба” ба ҳамдигар (қозиббаи фазой, шиддатнокии муомилоти қорӣ, суръати гардиши маҳсулот ва ғ.) дар ба ном “роҳравҳои инфрасохтор” қойгир шудаанд (амал мекунанд), ки дар он ҷо якбора якҷанд вазифаи якҷанд унсур ва зернизоми том болои ҳам гузошта мешаванд. Ҳамин тариқ, низоми инфрасохтори минтақавӣ ҷузъи низоми иқтисодии минтақа мебошад.

Аз нуқтаи назари иқтисодӣ инфрасохтор якҷанд мушаххасҳои хеле муҳим дорад. Якум, ҳамаи соҳаҳои таркибии он арзиш ба вуҷуд намеоранд ва хароҷоти (хеле маҳсуси) ба ташкили инфрасохтор сарфшуда метавонад танҳо пас аз он, ки соҳаҳои ба туфайли он ташкилшаванда ба фаъолият оғоз мекунанд, бароварда мешавад; дуюм, истеҳсолоти муосир наметавонад дар минтақаи мушаххаси нообод инкишоф ёбад, яъне ташкили инфрасохтор бояд аз сатҳи азхудкунии хоҷагии минтақа ба зинаи муайян пештар бошад; сеюм, сатҳи инкишофи инфрасохтор дар ҳар лаҳзаи мушаххас имконияти рушди ҳамаҷонибаи минтақаро муайян мекунад; чорум, ҳолати инфрасохтор воситаи асосии стратегии рушди минтақа мебошад⁸.

Мувофиқи мушаххасаҳои мазкур, инфрасохтори минтақаро чун низоми ташкилӣ-иқтисодие тасаввур кардан мумкин аст, ки барои фаъолияти маҷмааҳои ҳудудӣ-хоҷагидорӣ шароит фароҳам меорад, ба мутобиқшавии онҳо ба тағйирёбии вазъи бозор мусоидат мекунад ва қойивазкунии озоди дохилӣ ва байниминтақавии тамоми намуди захирахоро таъмин менамояд.

Чӣ тавре ки қаблан зикр гардид, инфрасохтор низоми мураккаби дорои сохтори муайян бо ҳамкориҳои муайяни мутақобилаи зинаҳо ва унсурҳои пайвасткунанда мебошад. Бинобар ин дар назди илми иқтисодиёт вазифаи тасниф ва гурӯҳбандӣ кардани унсурҳои таркибии инфрасохтори минтақа аз рӯйи аломатҳои гуногун гузошта мешавад.

⁸ Экономика Украины: стратегия и политика долгосрочного развития / под ред. акад. НАНУ В. М. Гееца. — К.: НАНУ, 2003. — С. 108.

Дар бораи таснифи инфрасохтор бори аввал олими амрикоӣ П. Розенштейн-Родан, ки ин истилохро ба илми иқтисод ворид намудааст, изҳори ақида карда буд. Ӯ ду намуди асосии инфрасохторро ҷудо кардааст: хоҷагидорӣ (ё истеҳсолӣ) ва иҷтимоӣ тасниф.⁹

Ҷаъолияти инфрасохтор ва таъсири инфрасохторро ба инкишофи минтақавӣ вазифаҳои минтақавии инфрасохтор меноманд. Таснифи инфрасохтор аз рӯйи аломати вазифавӣ имкон медиҳад, намудҳои зерини он ҷудо карда шаванд: истеҳсолӣ, иҷтимоӣ, молиявӣ-қарзӣ, иттилоотӣ, инноватсионӣ, институтсионалӣ ва ғайра.¹⁰

Р. Йохимсен қисмҳои моддӣ, институтсионалӣ, шахсии инфрасохторро фарқ мекунад. Зери инфрасохтори моддӣ ӯ маҷмӯи ҳамаи иншоот, таҷҳизот ва воситаҳои истеҳсолиро дар хоҷагии халқ, ки барои таъмини барқ, таъмини нақлиёт ва телекоммуникатсия, иншоотҳо ва ғ. истифода мешаванд, дар назар дорад. Инфрасохтори институтсионалӣ муассисаҳои бавучудода ва ба расмӣ даровардашударо фаро мегирад, ки дар онҳо воҳидҳои хоҷагидорӣ қарорҳои иқтисодии худро тарҳрезӣ мекунанд ва дар ҳамкорӣ бо соҳибкорони дигар амалӣ менамоянд. Инфрасохтори шахсӣ “қобилиятҳои маънавӣ, соҳибкорӣ, касбӣ ва қобилиятҳои дигари одамонро дар шароити хоҷагии бозорӣ” дар бар мегирад¹¹.

И. П. Бойков ва Ф. Ф. Рыбаков инфрасохтори истеҳсолӣ, иҷтимоӣ, илмӣ-техникӣ ва бозориро ҷудо мекунанд¹². Н. А. Журавлева аз рӯйи таъиноти вазифавӣ ҳашт намуди инфрасохторро ҷудо кардааст:

⁹ Шопенко Д. В. Развитие региональной инфраструктуры в условиях модернизации экономики: монография / Д. В. Шопенко, С. В. Кель-бах. – СПб.: СПбГИЭУ. - 2011. – С. 56.

¹⁰ Шураева К.В. Особенности формирования механизма инфраструктурного обеспечения развития инвестиционной деятельности в регионе / Режим доступа: [http://www.uecs.ru/logistika/item/\(санаи муроҷиат: 15.05.2018\)](http://www.uecs.ru/logistika/item/(санаи муроҷиат: 15.05.2018)).

¹¹ Инфраструктура и государственный бюджет / Под ред. проф. Г.П. Солюса [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.kredit-moskva.ru/kritika02.htm> (санаи муроҷиат: 15.05.2018).

¹² Бойков И. П., Рыбаков Ф. Ф. Экономика для юристов: Учебник. М.: Проспект. - 2002. – С. 38-39.

энергетикӣ, нақлиётӣ, коммуникатсионӣ, экологӣ, инноватсионӣ ва ғ. ӯ қайд мекунад, ки усулҳои идоракунии онҳо фарқи ҷиддӣ доранд¹³.

Аз рӯйи ақидаи Д.В. Шопенко, аломати асосии таснифкунанда тақсими он ба инфрасохтори истеҳсолӣ ва иҷтимоӣ мебошад¹⁴. Аммо дар сатҳи минтақа ба таснифи мазкур тасҳеҳи моҳиятӣ ворид карда лозим аст. Инфрасохтори инноватсионӣ-маърифатӣ ва институтсионалӣ дар таснифи мазкур нақши махсус мебозанд, зеро бо ҳамаи намудҳои инфрасохтори вазифавӣ ҳамкорӣ мекунанд ва рушду таҷдиди иқтисодияти минтақаро муайян менамоянд.

А.В. Абаев ақида дорад, ки инфрасохтор ба ду гурӯҳи калон ҷудо мешавад: иқтисодӣ (истеҳсолӣ) ва иҷтимоӣ. Ба инфрасохтори иқтисодӣ нақлиёт, алоқа, таъминоти барқ ва об дохил мешавад. Инфрасохтори иҷтимоӣ - объектҳои маориф ва тандурустиро дарбар мегирад. Ин тақсимои то дараҷае шартӣ аст, зеро унсурҳои алоҳидаи инфрасохтор дар худ ҳам аломатҳои иқтисодӣ ва ҳам иҷтимоиро доранд¹⁵.

Қайд кардан зарур аст, ки ҳар тасниф бо назардошти талаботи муайян таҳия карда мешавад ва ба ин ё он талабот ва вазифаҳои фаъолияти амалӣ ҷавобгӯ аст.

Сабаби мавҷудияти таърифҳои сершумори инфрасохтор дар адабиёти илмӣ ва дар ҳуҷҷатҳои расмӣ, ба андешаи мо, ба набудани муносибати аз ҷониби умум эътироф гардида ба таснифи он алоқаманд аст.

Инфрасохтори иқтисодияти минтақавӣ аз унсурҳои иборат аст, ки аломатҳои ягона доранд. Унсурҳои мазкур робита ва ҳамкориҳои мутақобилаи онҳоро таъмин мекунанд. Ҳамзамон ҳар кадоми онҳо хусусиятҳои хос доранд. Таносуби унсурҳои таркибии он сохторро ба

¹³ Журавлева Н. А. Инфраструктура в системе экономической безопасности России. СПб., 2009. – С. 29.

¹⁴ Шопенко Д. В. Развитие региональной инфраструктуры в условиях модернизации экономики: монография / Д. В. Шопенко, С. В. Кель-бах. – СПб.: СПбГИЭУ. - 2011. – С. 79.

¹⁵ Абаев А.В. Влияние инфраструктуры на экономический рост в регионе // Развитие экономики и бизнеса: сб. науч. тр. / под ред А. Ф. Шуплецова. - Иркутск: Изд-во БГУЭП, 2011. – С. 73.

вучуд меорад, бинобар ин зарурати тадқиқи минбаъдаи таркиби соҳавии он ба миён меояд.

Зарурати баррасии инфрасохтор аз мавқеи муносибати соҳавӣ маршрут ба он аст, ки он ба нисбатан дақиқтар кушода додани моҳияти ташаккул ва ҷойгиркунии соҳаҳо ва объектҳои алоҳидаи инфрасохторӣ ва муҳиммаш, муайян кардани таъиноти вазифавии онҳо дар низоми иқтисодиёт имконият фароҳам меорад. Муносибати соҳавӣ ба омӯзиши инкишофи инфрасохтор танҳо дар як ришта ва соҳаи алоҳидаи иқтисоди милли равона карда шудааст.

Дар илми иқтисоди муосир тарзу шаклҳои хело гуногуни гурӯҳбандии инфрасохтор мавҷуданд, вале ба таври умумӣ онҳоро асосан аз рӯйи чор равия гурӯҳбандӣ кардан мумкин аст: истеҳсолӣ, иҷтимоӣ, бозорӣ ва таъминкунанда. Гурӯҳи якум соҳаҳоеро дар бар мегирад, ки самаранокии истеҳсолоти моддиро таъмин менамояд, гурӯҳи дуввум барои баланд бардоштани сатҳи зиндагии аҳоли равона карда шудааст. Гурӯҳи савум баҳри самаранок ба амал ҷорӣ шудани муносибатҳои бозоргонӣ хизмат мерасонад. Инфрасохтори бозорӣ яке аз зернизомиҳои асосии иқтисодиёти минтақавӣ мебошад, ки бояд шароити зарурии ташаккул ва рушди муносибатҳои мӯътадили бозориро таъмин намояд¹⁶.

Инчунин таснифи инфрасохтор аз рӯйи намудҳои фаъолияти иқтисодӣ низ ба назар мерасад: истеҳсолоти коркард; кишоварзӣ; савдои яклухт ва чакана; фаъолияти молиявӣ; маориф; нигохдории тандурустӣ ва ғайра.

Яке аз тамоюлҳои охирин ин тақсимои шартии инфрасохтор ба ду қисм: «сахт» ва «нарма» вобаста аз таъиноти истеҳсолӣ ва иҷтимоӣ мебошад. Олими иқтисодшинос А.Д. Нефедьев дар таълифоти худ қайд мекунад, ки ба инфрасохтори “сахт” шабакаи васеи асли (нақлиёт, роҳҳо, алоқа)-ро дохил мекунанд, ки барои фаъолияти кишвари муосири саноатӣ заруранд.

¹⁶Региональная экономика и управление /под ред. Алехина Э.В. – П.: 2007. – С. 35.

Инфрасохтори “наrm” - муассисаҳое мебошанд, ки барои дар мамлакат дар сатҳи мутобиқ нигоҳ доштани стандартҳои иқтисодӣ, тиббӣ, фарҳангӣ ва иҷтимоӣ заруранд. Инфрасохтори “наrm” чунин низомҳои ҷамъиятӣ, аз қабилӣ молия, маориф, тандурустӣ, идоракунии давлатӣ ва мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, инчунин ҳадамоти садамавӣ-наҷотбахширо дар бар мегирад. Ба ибораи дигар, истилоҳи инфрасохтори “наrm” ба ҳама муассисаҳое дахл дорад, ки барои нигоҳдории саломатӣ, шароитҳои фарҳангӣ ва иҷтимоии кишвар, давлат, ширкат заруранд¹⁷.

Дар таҷрибаи ҷаҳонӣ мафҳуми “инфрасохтори интиқодӣ” низ ҷаъолона истифода мешавад. Онро дастгоҳи давлатӣ барои тавсифи дороиҳое, ки барои таъмини ҳаёти ҷомеа ва иқтисод хеле муҳиманд, истифода мекунад¹⁸. Дар бештари мавридҳо бо ин мафҳум низомҳои зерин ифода мешаванд:

- ✓ интиқол ва тақсими нерӯи барқ
- ✓ истихроҷ, интиқол, тақсими нафт ва маҳсулоти нафтӣ;
- ✓ телекоммуникатсияҳо;
- ✓ таъминоти об (таъмини оби нӯшокӣ, ташноб, сохтани сарбандҳо, дарғотҳо ва ғайра);
- ✓ истеҳсол ва тақсими маҳсулоти хӯроқа (кишоварзӣ);
- ✓ гармидиҳӣ (бо гази табиӣ, сӯзишвории дизелӣ, ангишт ва ғайра);
- ✓ тандурустӣ (беморхонаҳо, ёрии таъҷилӣ, истеҳсоли ивазкунондаҳои таркиби хун ва ғайра);
- ✓ нақлиёт (таъминоти сӯзишворӣ, шабакаи роҳҳои оҳан, фурудгоҳҳо, бандарҳои баҳрӣ, нақлиёти дохилии обӣ);
- ✓ хизматрасонии молиявӣ (бонкҳо, ширкатҳои суғурта, биржаҳо);
- ✓ амният (милиса, артиш).

¹⁷ Нефедьев А.Д. Классификация видов инфраструктур // Проблемы экономики, 2011. - № 4. – С. 37-44.

¹⁸ Иванова Н.А. Классификация объектов региональной инфраструктуры // Современные наукоемкие технологии. Региональное приложение, 2014. - №1 (37). – С. 38-43.

Ҳамин тариқ, таҳлили адабиёти иқтисодӣ гуногунии намудҳои инфрасохторро тасдиқ менамояд, ки ин сабаби мавҷуд набудани муносибати ягона ба таърифи он гардидааст.

Аз нуқтаи назари амалӣ бошад, омӯзиши намудҳои инфрасохтор, ки дар ҳуҷҷатҳои заминавии барномавии ҳудудҳо ҷудо карда шудаанд, хеле ҷолиби диққатаст.

Таҳлили Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 нишон дод, ки дар он 12 намуди инфрасохтор: кишоварзӣ, нақлиётӣ, энергетикӣ, хоҷагии коммуналӣ, обтаъминкунӣ, маориф, тандурустӣ, фарҳанг, варзиш ва фароғат, инфрасохтори ҳалли масъалаҳои экологӣ, инфрасохтори инноватсионӣ, инфрасохтори дастгирии соҳибкории хурд, сайёҳӣ ҷудо шудааст.

Дар Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030, намудҳои инфрасохторе ҷудо карда шудаанд, ки ба самтҳои асосии муқарраршудаи рушди минтақа мувофиқ буда, маҷмӯи объектҳои мухталифи аз рӯйи таъинот гурӯҳбандишударо муаррифӣ мекунанд.

Таҳлили таърифҳои сершумори моҳияти инфрасохтори минтақавӣ барои баровардани чунин хулоса имкон медиҳад: инфрасохтор шартӣ моддӣ ҷойгир намудан ва амалкарди тамоми истехсолоти ҷамъиятӣ ва ҷамоияти мӯътадили ҳаётии аҳоли мебошад. Вале чунин таъриф, бо вучуди усулан дуруст будан, ҳамзамон барои тавсифи пурраи инфрасохтор чун объекти тадқиқ кофӣ нест:

✓ якум, аз бисёр таърифҳо муайян кардан душвор аст, ки инфрасохтор кадом доираи соҳаҳоро, ки тибқи таъиноти вазифавии худ ягонаанд, дарбар мегирад;

✓ дуюм, ба инфрасохтор дохил кардани соҳаҳои ёрирасон ва иловагии истехсолот ҳудудгузориҳо байни истехсолоти асосӣ ва инфрасохтор душвор мегардонад, зеро аз ин таърифҳо фаҳмидан душвор

аст, ки таҳти мафҳумҳо соҳаҳои ёрирасон ва иловагӣ чӣ дар назар дошта мешавад;

✓ сеюм, набудани ҳудудгузорӣ байни мафҳумҳои «инфрасохтори иҷтимоӣ», «соҳаи хизматрасонӣ» ва «соҳаи ғайриистеҳсолӣ» имкон намедиҳад, ки моҳияти инфрасохтори иҷтимоӣ, доираи соҳаҳои ба он дохилкардашуда ба таври возеҳ муайян карда шавад.¹⁹

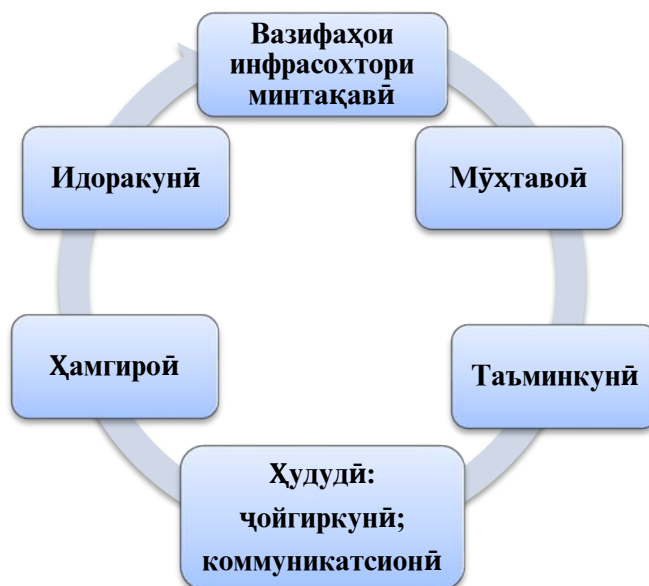
Бинобар ин дар вақти муқаррар кардани ҳуди инфрасохтори минтақавӣ ва намудҳои он ва таснифи соҳаҳо бояд ба принсипҳои муайян таъия карда шавад, ки маҷмӯи онҳо, яъне принсипҳо барои ба инфрасохтор мансуб донистани ин ё он соҳа ва зерсоҳаи истеҳсолоти ҷамъиятӣ ва ё ҳатто намуди фаъолият имконият диҳад. Қабл аз ҳама, сухан дар бораи таъиноти функционалии инфрасохтори минтақавӣ дар низоми тақрористеҳсоли ҷамъиятӣ, дар низоми истеҳсол → тақсим → мубодила → истеъмол кадом вазифаҳоро иҷро кардани ин ё он соҳа ё зерсоҳа меравад. Сипас ба назар гирифтани лозим аст, ки доираи соҳаҳо ва намудҳои фаъолият, инчунин объектҳои, ки ба таркиби инфрасохтор дохил карда мешаванд, бо чандирӣ ё тағйирпазирии муайян тавсиф мешаванд. Ҳудуди инфрасохтори минтақавӣ аз дараҷаи масъалаи баррасишавандаи истеҳсолӣ ва иҷтимоӣ, вазифаҳои навбатие, ки дар ин ё он марҳила ба миён гузошта мешаванд, аз миқёси иқтидор ва маҷмааҳои қаблан ташкилшуда вобастагӣ дорад.

Мутобиқи ҳадафи тадқиқоти амалишаванда бояд таснифи инфрасохтори минтақавӣ таҳия карда шавад, ки онро дар навбати аввал барои арзёбии сатҳи бо инфрасохтор таъмин будани ҳудуди маъмурӣ истифода кардан мумкин бошад, ғайр аз ин, фаҳмиши саҳеҳи унсурҳои таркибии он барои интихоби усулҳои идоракунии имконият фароҳам меорад.

¹⁹ Шарипов А.Ю. Социальная инфраструктура в концепции ускорения [Текст] / А.Ю. Шарипов. – Новосибирск, 1990. - С. 9.

Мутаносибан, масъалаи вазифаҳои инфрасохтор аҳамияти махсус пайдо мекунад. Дар адабиёти иқтисодӣ намудҳои гуногуни вазифаҳои инфрасохтор тасниф карда шудаанд. Масалан, Д.С.Петросян²⁰ ҳафт намуди вазифаҳо, Н.А.Иванова²¹ ва дигарон се намуди вазифаҳоро ҷудо мекунанд.

Ҳамзамон мо ҷудо кардани вазифаҳои нисбатан муҳимми инфрасохтори минтақавиро зарур меҳисобем (расми 1.1.1). Яке аз изҳоротҳои асосии иқтисодиёт он аст, ки инфрасохтор вазифаи таъминкунанда дорад, яъне барои истехсол ва пешниҳоди хизматрасонии гуногун ба аҳоли шароит фароҳам меорад.

Расми 1.1.1. - Вазифаҳои асосии инфрасохтори минтақавӣ (диди муаллиф)

"Вазифаи мӯҳтавоӣ" дар фароҳам овардани шароит барои таъмини фаъолияти ҳаётии одамон ва қобилияти ҳаётии иқтисодиёт, нигоҳ доштани тавозуни экологӣ, ҳифз, такрористехсол ва инкишофи фарҳанг, яъне шароитҳои рушди маҷмӯии иҷтимоию иқтисодӣ ва экологиро фарҳангии ҳудуд (кишвар, минтақа) таҷассум меёбад²². Ин ҷо сохтмон ва

²⁰ Петросян Д.С., Карабанов И.М. Понятие региональной магистральной инфраструктуры и ее роль в системе управления экономикой региона // Аудит и финансовый анализ. - 2013. - №4. - С. 358-365.

²¹ Иванова Н.А. Теоретические аспекты понятия инфраструктуры региона // Современные наукоемкие технологии. Региональное приложение. - 2012. - № 4(32). - С. 30-36.

²² Яковлева С.И. Территориальные функции, роль и дисфункции инфраструктуры. // Вестник ТвГУ. Серия: география и геоэкология. - 2004. - № 1. - С. 91-97.

таъмир, яъне такрористеҳсоли фондҳои асосӣ; хизматрасонии гардиши хочагидорӣ (вазифаи таъминотӣ-таксимотӣ ва ҳамлу нақл) ва ғайраро ҷудо мекунанд.

Вазифаи ҳудудии инфрасохтор дар нақши «ташқилкунанда»-и фазои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ифода меёбад. Вазифаи ҳудудӣ ба якчанд зервазифаҳо (шаклҳо) тақсим шудааст, аз ҷумла:

✓ “вазифаи ҷойгиркунӣ” - инфрасохтор чун омили ҷойгиркунии объектҳои нав ва ё дигаргунсозии объектҳои кӯҳна (азнавсозӣ, ба ҷузъҳои таркибӣ ҷудо кардан ва ғайра) баррасӣ мешавад;

✓ вазифаи “коммуникатсионӣ” – ташаккул додани мавқеи иқтисодӣ ва ҷуғрофӣ, аз ҷумла ҷойгиршавии инфрасохторӣ-ҷуғрофӣ (нисбат ба объектҳои инфрасохторӣ, шабакаҳо ва “роҳравҳо”), яъне фароҳам овардани шароит барои инкишофи объектҳо дар ҳамкорӣ бо ҳамдигар ва ғайра²³.

Ба андешаи мо, ба вазифаҳои зикршудаи инфрасохтори минтақавӣ илова кардани вазифаҳои идоракунӣ ва ҳамгирӣ зарурат дорад. Моҳияти вазифаи аввал-идоракунӣ дар инкишофи инфрасохтори минтақавӣ ва ҳаллу фасли масъалаҳои инфрасохторбандии минтақавӣ – яке аз вазифаҳои муҳимтарини идоракунии минтақавӣ зоҳир мегардад.

Вазифаи ҳамгирӣ дар он зоҳир мешавад, ки ташаккули низомҳои минтақавӣ ва маҷмааҳои минтақавӣ дар “заминаи” рушди низоми таъминоти барқ амалӣ мешавад. Инфрасохтори минтақавӣ дар мисоли таъмини барқ робитаҳои дохилӣ ва берунӣ онҳоро таъмин менамояд ва боиси тағйирот дар сохтори минтақавии аҳоли (чо ба чо кардани аҳоли), хочагии минтақавӣ ва истифодаи захираҳои табиат мегардад.

Ба назари мо, гуногунии вазифаҳои инфрасохтор аз табиати мафҳуми мазкур бармеояд. Масалан, вобаста ба объекти тадқиқот

²³ Яковлева С.И. Инфраструктура в системе территориальной организации старопромышленных районов России: Монография. Тверь, 2000. - С. 45.

инфрасохтор вазифаҳои гуногун дорад, ки ба ҳолат ва инкишофи он таъсир мерасонанд.

Баъди баррасии муносибатҳои гуногун ба таснифи инфрасохтори минтақавӣ ва вазифаҳои он, мо чунин мешуморем ба вазифаи асосии инфрасохтори минтақавӣ - таъмини фаъолияти мӯътадили иқтисодиёт ва сифати зиндагии аҳоли дохил мешаванд.

Бинобар ин, ҳангоми тадқиқи инфрасохтори минтақавӣ истифодаи принципҳои уфуқӣ ва амудии муносибат ба таърифи он саҳеҳтар ба назар мерасад. Муносибати уфуқӣ маънои гурӯҳбандии васеи соҳаҳои инфрасохтори минтақавиро аз рӯйи соҳаҳои фаъолият дорад, ки дар он таъиноти вазифавии онҳо кушода дода мешавад. Муносибати амудӣ мундариҷаи иқтисодии инфрасохтори минтақавиро дар дохили соҳаи муайяни иқтисодиёт дар сатҳҳои гуногуни фаъолияти он муқаррар мекунад.

Дар заминаи тасаввуроти низомманд инфрасохтори минтақа аз ду сатҳ иборат аст. Сатҳи аввал инфрасохтори бунёдӣ мебошад, ки ба он инфрасохтори истеҳсолӣ ва иҷтимоӣ дохил мешаванд (расми 1.1.2).

Маҳз инкишофи инфрасохтори истеҳсолӣ ва иҷтимоӣ дар маҷмӯъ ба вазъи иқтисодии минтақа таъсири аввалиндараҷа мерасонад, аз ин рӯ инфрасохтори мазкур моҳияти бунёдӣ дорад ва дар сатҳи аввал қарор мегирад. Инфрасохтори истеҳсолӣ аз зернизомҳое иборат мебошад, ки барои хизматрасонии техникӣ ба равандҳои асосии истеҳсолӣ пешбинӣ гардидаанд. Ба инфрасохтори истеҳсолӣ ҳамаи соҳаҳо ё воҳидҳои мустақили хочагидор дохил мешаванд, ки ба таркиби ҷузву томҳои истеҳсолӣ ворид намегарданд, аз ҷиҳати ташкилӣ аз онҳо алоҳида буда, ба худ истеҳсолот хизмат мерасонанд. Инфрасохтори истеҳсолӣ ҳама намудҳои алоқаи нақлиёт (автомобилӣ, роҳи оҳан, ҳавоӣ); хатҳои интиқоли барқ, ки низоми барқии миқёси гуногунро ташкил мекунад; низомҳо ва иншоотҳоро оид ба истифодаи захираҳои табиӣ, ки бевосита

дар истеҳсоли неъматҳои моддӣ истифода намешаванд, аммо бидуни онҳо истеҳсолоти муътадил таъмин намегардад, дар бар мегирад.

Расми 1.1.2. Сатҳҳои инфрасохтори минтақавӣ

Ба инфрасохтори истеҳсолӣ инчунин корхонаҳои амалкунанда ва миёнаравоне, ки истеҳсол ва логистикаи ҷузъҳои комплекти, ашёи хом ва таҷҳизотро таъмин мекунанд, корхонаҳои соҳаҳои ёрирасон дохил мешаванд. Инфрасохтори истеҳсолӣ дар такрористеҳсоли ҷамъиятӣ мустақим ё ғайримустақим иштирок мекунанд ва чун шарти асосии ташкили маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ зухур менамояд. Дар баъзе соҳаҳои он раванди истеҳсолоти моддӣ идома дорад, меҳнати зиндае, ки дар ин ҷо масраф мегардад арзиши маҷмӯи маҳсулоти дохилиро афзун

мегардонад, ҳарчанд шакли моддӣ-ашёии арзиши истеъмолиро тағйир намедихад.

Ба андешаи Р. Хайлбронер инкишофи низоми минтақавии иҷтимоию иқтисодӣ, на танҳо аз самаранокии фаъолияти иқтисодиёти минтақа, балки аз соҳаи иҷтимоӣ низ вобаста аст, ки дараҷаи истеъмоли неъматҳои моддӣ ва хизматрасонӣ, қонун кардани эҳтиёҷоти маънавӣ, шароити муҳити зист, фароғати иҷтимоиро дар бар мегирад²⁴. Бе муболиға қайд кардан мумкин аст, ки сатҳи инкишофи инфрасохтори иҷтимоӣ барои субъекти дилхоҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон нақши асосиро мебозад. Ба сифати ҳаётии аҳоли таъсир расонида, инфрасохтори иҷтимоӣ як қатор соҳаҳо, аз ҷумла, соҳаи тиб, маориф, тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш, фарҳанг ва санъатро дар бар мегирад. Таври дигар гӯем, пеш аз ҳама, корхонаҳо, ташкилотҳо ва муассисаҳоеро дарбар мегирад, ки одатан онҳоро ба соҳаи хизматрасонӣ махсуб медонанд. Инкишоф ва такмили фаъолияти объектҳои инфрасохтори иҷтимоӣ, баланд бардоштани сатҳи дастрасии хизматрасонӣ ба аҳоли - шартҳои зарурии баланд бардоштани сатҳ ва сифати ҳаёт, фароҳам овардани шароити мусоиди зист барои аҳолии минтақа мебошад.

Сатҳи дуҷум ба инфрасохтори бозорӣ ва таъминкунӣ, ки онҳо ба якҷанд зернизоми тақсим шудаанд, тааллуқ дорад. Ба инфрасохтори бозорӣ зернизоми савдоӣ-миёнаравӣ, молиявӣ-қарзӣ, иқтисодӣ-ҳуқуқӣ ва иқтисоди беруна дохил мешаванд, зеро маҳз соҳаҳои мазкур фаъолияти инфрасохтори сатҳи аввалро таъмин мекунад.

Бо тамоми низоми муносибатҳои иқтисодӣ дар ҳамкории зич қарор гирифта инфрасохтори бозорӣ ба ҳайси шартҳои зарурии инкишофи ҳамаи субъектҳои хоҷагидорӣ бозорҳои минтақавӣ зухур мекунад ва вақтҳои охир нақши ин намуди инфрасохтор тақвият меёбад. Инфрасохтори бозорӣ ба суръатафзоии инкишофи иқтисодиёт тавассути баланд бардоштани самаранокии равандҳои муомилоти молию пулӣ ва

²⁴ Хайлбронер Р.Л. Экономическая теория как универсальная наука // THESIS. - 1993. - С. 41-55.

расонидани маҷмӯи хизматҳои бозорӣ ба субъектҳои хоҷагидор, ки барои тиҷорат ва рушди рақобат шароити мусоид фароҳам меоранд, саҳми ҷиддӣ мегузорад²⁵. Инфрасохтори мазкур низоми мураккаби ташкилӣ-иқтисодӣ мебошад. Унсурҳои асосии низоми мазкур соҳаҳои савдои яклухт ва чакана, фаъолияти умумии тиҷоратӣ, қарздиҳӣ ва суғурта, хизматрасонии иттилоотӣ ва ҳуқуқӣ мебошанд, ки дар муҳити иҷтимоӣ-иқтисодии минтақа амал мекунанд.

Таҳлили ғояҳои олимону иқтисодшиносони машҳури хориҷӣ ва ватанӣ аз як тараф ва ба назар гирифтани хусусиятҳои минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон аз тарафи дигар имкон медиҳад, ки таснифи зерини инфрасохтори бозорӣ пешниҳод карда шавад: инфрасохтори савдои-миёнаравӣ (ассотсиатсияҳои савдои яклухт, марказҳои тиҷоратӣ, биржаҳои молу маҳсулот ва ғайра), инфрасохтори молиявӣ-қарзӣ (банкҳои тиҷоратӣ, ташкилотҳои молиявӣ қарзии ғайрибанкӣ ва ғайра), инфрасохтори иттилоотӣ (марказҳои иттилоотӣ-маркетингӣ, воситаҳои ҷамъоварӣ, коркард ва интиқоли иттилооти тиҷоратӣ ва ғайра), инфрасохтори иқтисодӣ-ҳуқуқӣ (судҳои иқтисодӣ, ширкатҳои машваратӣ-ҳуқуқӣ ва ғайра), инфрасохтори иқтисодӣ – хориҷӣ (ташкилотҳои махсусгардонидашудаи савдои беруна, намоёндагиҳои савдои ширкатҳои хориҷӣ, ташкилотҳои гумрукӣ ва ғайра).

Дар сатҳи дуюм инчунин инфрасохтори таъминкунанда қарор дорад, ки ҳамаи намудҳои нақлиёти мусофиркашонӣ, иншоотҳои коммуникатсионӣ ва алоқаро дар бар мегирад.

Таснифи зернизоми ва намудҳои инфрасохтори минтақа имкониятҳои зеринро фароҳам меорад:

- якум, ташаккул додани тасаввурот дар бораи инфрасохтори минтақа ва низоми тамоми иқтисодиёти кишвар, оид ба гуногунии намудҳо, вазифаҳо ва аҳамияти инфрасохтор дар ҷомеаи муосир;

²⁵ Инновационное развитие России: проблемы и решения / под ред. М.А. Эскиндарова, С.Н. Сильвестрова. – М.: Анкил. - 2013. – С. 121.

- дуюм, онро бо намудҳои нави инфрасохтор васеъ кардан мумкин аст (масалан, бо намудҳои инфрасохтори иҷтимоӣ ё инфрасохтори бозори меҳнат ва ғайра);

- сеюм, тасниф имкон медиҳад, ки низоми нишондиҳандаҳои оморӣ, ки сатҳ, сохтор ва динамикаи зернизомҳои гуногуни умуман инфрасохтор ва инфрасохтори минтақаро дар маҷмӯи инъикос мекунанд, таҳия карда шаванд, таъсири инфрасохтор ба рушди иқтисодӣ муайян ва андозагирӣ карда шавад, инфрасохтори соҳавӣ аз рӯйи шаклҳои моликият муайян карда шавад ва ғ.;

- чорум, барои гузаронидани таҳлили маҷмӯӣ, ошкор сохтани таъминот, робитаи ҳамдигарӣ ва таносуби байни инфрасохтор ва истеҳсолоти асосии минтақа шароит фароҳам меорад.

Инфрасохтори минтақавӣ ба монанди ҳама гуна низом мувофиқи принципҳои муайян фаъолият менамояд, ки байни онҳо муодилият, эътимоднокии ва вобастагӣ принципҳои асосӣ маҳсуб мешаванд.

Муодилият дар шароити бозорӣ мувозинати талабот ва пешниҳодотро тавассути механизми чандири нархгузорӣ, андозӣ, қарздиҳӣ ва сиёсати дигар муқаррар мекунад. Бинобар ин, мубодилаи натиҷаҳои меҳнат ба муносибатҳои озоди иқтисодӣ, бе тақсимои маҷбурии маҳсулоти истеҳсолшуда ба фондҳо ва маҳдудиятҳо, ки ин ҳолат ба низоми маъмурӣ-фармонфармоӣ хос буд, асос меёбад.

Эътимоднокии инфрасохтор тавассути маҷмӯи чораҳои дорои моҳияти иқтисодӣ, иҷтимоӣ, ҳуқуқӣ ва сиёсӣ ба даст оварда мешавад. Дар сурати якхела будани шароитҳои дигар чӣ қадаре, ки шумораи субъектҳои аз лиҳози иқтисодӣ мустақилан хоҷагидорикунандае, ки ба ўҳдадорихои худ бо амволашон ҷавобгӯ мебошанд, чӣ умуман дар иқтисодиёт ва чӣ дар соҳаи инфиродӣ хусусан зиёд бошад, амалкарди инфрасохтори минтақавӣ ҳамон қадар баландтар аст.

Созгорӣ мувофиқати дақиқи унсурҳои инфрасохторро ба бозорҳое, ки он хизмат мерасонад, яъне бозорҳои мол, сармоя, меҳнат, амволи

ғайриманкул ва ғайра, инчунин тавозуни байни унсурҳои асосии ҳуди инфрасохторро пешбинӣ мекунад.

Мутобиқат накардани инфрасохтор ба сатҳи рушди муносибатҳои бозорӣ боиси ба вучуд омадан ва инкишоф ёфтани падидаҳои бӯҳронӣ мегардад. Масалан, созгор набудани низоми бонкӣ ба рушди бозори сармоя яке аз сабабҳои паст гардидани таваҷҷӯҳи соҳибкорон ба соҳаи сармоягузорӣ ба истехсолот мешавад.

Дар заминаи таснифот ва таърифҳои дар боло зикршудаи инфрасохтор хусусиятҳои зерини онро қайд кардан мумкин аст:

- се сатҳи инфрасохтор: микро-, мезо- ва макро сатҳ мавҷуд аст;
- дар сатҳи макро инфрасохтор ба инфрасохтори истехсолӣ, иҷтимоӣ, бозорӣ ва таъминкунанда ҷудо мешавад;
- ба спектри васеи низомҳо мансуб аст;
- онест, ки фаъолияти истехсолоти асосиро таъмин мекунад;
- заминае, ки асоси иқтисодиёти миллиро ташкил мекунад, ки аз он дараҷаи фаъолнокии иқтисодӣ вобаста аст;
- фаъолият ва такрористехсоли низоми дахлдорро таъмин менамояд;
- фаъолияти мӯътадили низоми иқтисодӣ ё сиёсиро умуман таъмин менамояд;
- индикатори сатҳи рушди ҷамъиятӣ;
- маҷмӯи иншоотҳо, биноҳо, низомҳо ва хадамот, ки барои фаъолияти соҳаҳои истехсолоти моддӣ ва таъмини шароити фаъолияти ҳаётии ҷамъият заруранд;
- маҷмӯи соҳаҳои истехсолӣ ва ғайриистехсолӣ ва соҳаҳои фаъолияти, ки раванд ва шароити такрористехсолро таъмин мегардонанд.

Ҳамин тариқ, назария ва амалияи рушди иқтисодӣ шаҳодат медиҳанд, ки фаъолияти пурмахсули аксарияти субъектҳои хоҷагидорӣ ба маънои пуррааш танҳо дар ҳолате ба даст меояд, ки дар иқтисодиёт

тамоми маҷмӯи соҳаҳои инфрасохтор ба таври дуруст ташаккул ёфта бошад ва мутобиқи принципҳои муносибатҳои бозорӣ амал кунад. Дар маҷмӯъ, инфрасохтор қисми ҷудонашавандаи хоҷагии миллий ба шумор рафта, дар марҳилаи муосир нақши бахши мазкур дар иқтисодиёт торафт меафзояд ва раванди тақомул ва инкишофи он идома дорад.

1.2. Методикаи арзёбии сатҳи таъминнокии иқтисодиёти минтақа бо соҳаҳои инфрасохторӣ

Ташаккули фазои истеҳсолот, ҷойгиркунии аҳоли, истифодаи захираҳои табиат, фарҳанг, идоракунии ва ғайра бе чунин категорияе ба монанди инфрасохтор ғайриимкон мебошад. Бинобар ин инфрасохтор бо бисёр унсурҳои низоми ҳудудии ташкили ҷомеа робитаҳои мустақим ва бар акс дорад. Заминаи тадқиқоти минтақавии инфрасохторро маҳз ҳамин принцип ташкил мекунад.

Ба масъалаи арзёбии таъсири маҷмӯи инфрасохторӣ ба рушди минтақавӣ дар солҳои гуногун ҷуғрофидонон, иқтисодшиносон ва шаҳрсозон таваҷҷӯҳ зоҳир карда, самтҳои гуногуни таъсири инфрасохторро ба истеҳсолоти ҷамъиятӣ тадқиқ намудаанд. Аз ҷумла олими рус И.Ф. Черновский²⁶ қайд кардааст, ки инфрасохтор унсуре интегралӣи нерӯҳои истеҳсолкунанда мебошад ва ба инкишофи соҳаҳои истеҳсолоти моддӣ таъсир мерасонад. Ба ақидаи Ю.В. Блохин инфрасохтори истеҳсолӣ нақши ғайро иҷро мекунад, дар суръат ва таносуби рушди иқтисодиёти минтақа, дар таъсир ба маҳсусгардонӣ ва ташкили ҳудудии истеҳсолоти минтақавӣ зоҳир мешавад ²⁷. Нақши низомофарии инфрасохтор дар қорҳои А.И. Трейвиш таъкид гардидааст, зеро дар ҳар як сатҳи ҳудудӣ инфрасохтор бо тамоми объектҳои хоҷагӣ

²⁶ Чернавский И.Ф. Инфраструктура сельскохозяйственного производства: (Вопросы теории и практики). М.: Экономика, 1979. – 232 с.

²⁷ Блохин Ю.В. Производственная инфраструктура региона (Вопросы методологии и методики, опыт исследования). Кишинев: Штиинца, 1980. — С. 41.

ва иҷтимоии боқимонда ҳамкорӣ мекунад²⁸. Дар солҳои охир инфрасохтор дар бештари мавридҳо ҳамчун «ташкилкунандаи фазо» - фазои иқтисодӣ ва иҷтимоӣ баррасӣ карда мешавад²⁹.

Инфрасохторро ба сифати заминаи ҷойгиршавии нерӯҳои истеҳсолкунанда баррасӣ намуда Н.С. Мироненко қайд кардааст, ки новобаста аз он, ки ҳаҷм ва таркиби соҳаҳои инфрасохтор аз вазъи иқтисодӣ- ҷуғрофии минтақа вобастаанд, барои ҳамаи минтақаҳо ҳадди ақалли муайяни таъминнокии инфрасохторӣ зарур аст³⁰.

Масъалаҳои назариявӣ ва амалии инфрасохтори иқтисодӣ миёни минтақаро дар давраҳои гуногун олимони тоҷик Қаюмов Н.К., 2001; Раҳимов Р.Қ., 2001; Абдусаматов Ғ.С., 1999; Ашӯров К.Р., 2011; Ризоқулов Т.Р., 2009; Ғозибеков С.А., 2008; Самандаров И.Х., 2003; Фақеров Х.Н., 2002 ва дигарон мавриди баррасӣ қарор додаанд. Бо вучуди теъдоди зиёди асарҳо, шумораи назарраси масъалаҳои марбут ба тағйирёбии ҷой ва нақши инфрасохтор дар низомҳои ҳудудии иқтисодӣ, аз ҷумла дар раванди рушди устувори минтақаҳо мавҷуданд, ки ниёз ба ҳаллу фасл доранд. Таъмини такрористеҳсоли васеи шаклҳои гуногуни сармояи минтақавӣ дар навбати аввал аз сатҳи инкишофи инфрасохтор вобастагӣ дорад.

Боло рафтани нақши инфрасохтор дар марҳилаи муосир бо баландшавии босуръати талабот ба сифати таъминнокии инфрасохтори ҳудудҳо вобастагӣ дорад, тафриқбандӣ ва махсусгардонии хизматрасонӣ сурат мегирад, “нишонрасӣ”-и таъминоти инфрасохторӣ тақвият меёбад. Айни замон, чӣ қадаре, ки сатҳи инкишофи инфрасохтор баланд бошад, ҳамон қадар нақши “намоён”-и он коҳиш меёбад. Мавҷудият ва фаъолияти мунтазами инфрасохтор ба як омили “табӣӣ” ва муқаррарии

²⁸ Полян П.М., Тревиш А.И. Территориальные структуры в науке и практике. М.: Знание, 1988. — С. 14.

²⁹ Липец Ю.Г., Пулякин В.А., Шлихтер С.Б. География мирового хозяйства: Учеб. пособие для студентов. — М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999. — 400 с.: ил С. 64; Ткаченко А.А. Территориальная общность в региональном развитии и управлении. - Тверь: Твер. гос. ун-т, 1995. 155 с.

³⁰ Мироненко Н.С. Категория производственной инфраструктуры в экономико-географическом страноведении // География производственной инфраструктуры в зарубежных социалистических странах. М., 1986. — С. 5.

ибтидой мубаддал мегардад, вобастагии равшани сохтори худудии хоҷагӣ аз он заиф мешавад.

Аз ҷаҳати он, ки инфрасохтор субъекти муҳимест, ки шароити мусоиди хоҷагидориро фароҳам меорад, он ҳамчун иштирокчии фаъоли равандҳои фазоӣ ва воситаи сиёсати минтақавӣ баромад мекунад, ки ин дар инкишофи устувори минтақаҳо нақши калонро дорад. Ғайр аз он ки инфрасохтор маъмулан чун омили ҷойгирии нерӯҳои истеҳсолӣ, иштироккунандаи равандҳои фазоӣ, воситаи сиёсати минтақавӣ баррасӣ мегардад, он ҳамчунин дар рушди устувори минтақаҳо нақши калон мебозад. Масалан, мавҷудияти инфрасохтори хуб инкишофёфтаи истеҳсолӣ ва иҷтимоӣ дар минтақа ба вуруди босуръати инвестицияҳои наव мусоидат менамояд, самарабахшии корхонаҳои дар минтақа амалкунандаро баланд мебардорад ва барои бо қувваи корӣ таъмин намудани ҳамаи корхонаҳо аз ҳисоби захираҳои маҳаллӣ ва беруншаҳрӣ, яъне аз шаҳрҳои дигар омада ёрӣ мерасонад.

Мубрамияти омӯзиши инкишоф ва сатҳи таъминнокии инфрасохтор бо он вобаста аст, ки ҳам дар тамоми кишвар ва ҳам дар вилояти Суғд дар асри XXI фарсудашаваии бӯҳрониҳои иншооти инфрасохторӣ чун яке аз масъалаҳои муҳим боқӣ мемонад ва сабаби ин ҳолат ҳамоно камчиниҳои доимии сармоягузориҳои давлатӣ ва хусусӣ мебошад.

Ташаккули низоми рушдкардаи инфрасохтор бо таври объективӣ бо худуди мушаххас ва дар бештари мавридҳо аз ташкили худудии нерӯҳои истеҳсолкунанда вобастагии калон дорад. Дар баробари ҳаллу фасли масъалаҳои ташкилӣ-иқтисодии ташаккули унсурҳои нави инфрасохтор бояд таҳлили инфрасохтори мавҷуда аз нуқтаи назари мутобиқати он ба талаботи муносири иқтисоди бозорӣ сурат гирад. Барои муайян кардани самтҳои ояндадори рушди соҳаи мазкур, пеш аз ҳама, муайян кардани вазъияти ҷории инфрасохтор дар буриши худудӣ мувофиқи мақсад аст.

Дараҷаи комили ва пуррагии инфрасохтор ба моҳият ва хусусиятҳои ташкили соҳавӣ ва ҳудудии истеҳсолоти ҷамъиятӣ, ба шароити зист ва ҷаҳолияти аҳолии минтақаҳо таъсир мерасонад.

Хусусиятҳои фарқкунандаи демографӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва дигар аломатҳои фарқкунандаи минтақаҳо асосан ба туфайли хусусиятҳои инфрасохтори минтақавӣ ташаккул ёфтаанд.

Сатҳи нокифояи инкишофи соҳаҳои инфрасохторӣ ба рушди нерӯҳои истеҳсолкунандаи минтақа таъсири манфӣ мерасонад ва боиси хароҷоти иловагӣ барои ташкили таҳкурсии зарурии истеҳсоли мегардад.

Маҳз бо ҳамин сабаб таҳияи барномаҳои мақсадноки рушди иҷтимоӣ-иқтисодӣ бояд арзёбии таъминнокии ҳудудро бо унсурҳои таркибии инфрасохторӣ – ба ном иқтидори инфрасохторӣ дар бар гирад.

Инфрасохтори минтақавии миқёсаш маҳдуди ба шароитҳои маҳаллӣ мутобиқ дар воҳидҳои маъмурӣ, инчунин дар маҳалҳои аҳолинишини миёна ва хурд ташкил карда мешавад.

Таъмини минтақа бо инфрасохтор маҷмӯи воситаҳои хизматрасонии истеҳсолот, аҳоли ва дар маҷмӯъ ҷомеа мебошад, ки дар ҷараёни ҷаҳолият метавонад талаботи гуногуни неъматҳои моддӣ, ғайримоддӣ ва хизматрасониро дар доираи ҷомеаи ҳудудии аҳоли қонеъ гардонад. Махсусан қайд намудан зарур аст, ки таъминоти самарабахши инфрасохтор ҳам нишондиҳандаҳои истеҳсоли-иқтисодӣ, ҳам нишондиҳандаҳои иҷтимоиро дар бар мегирад. Қонеъ гардонидани талаботи аз ҷиҳати иҷтимоӣ муҳим яке аз ҳадафҳои ҷаҳолияти инфрасохтор мебошад.

Дар микросатҳ ва мезосатҳ таъминнокии инфрасохторӣ дар бештари мавридҳо аз ҷаҳолияти мақомоти маҳаллӣ вобаста аст ва метавонад унсури муҳими сиёсати минтақавӣ бошад. Бо ёрии он мумкин аст, мушкилоти инкишофи минтақаҳои дурдаст, деҳот ва дигар

худудҳои қафомонда бо воситаи тавҷам сохтани усулҳои бозорӣ ва маъмурии хоҷагидорӣ, муносибати маҷмӯӣ ба истифодаи захираҳо, васеъ кардани робитаҳои байниминтақавӣ ҳаллу фасл карда шавад.

Аксарияти кишварҳои инкишофи инфрасохторро таҳия мекунад, бо мушкилоти муайяне рӯ ба рӯ мешаванд, ки аз ҳама асосиашон мушкилоти зерин ба шумор мераванд: интиҳоби самтҳои афзалиятнок дар бахши инфрасохтор, имкониятҳои молиявӣ, интиҳоби шакли беҳтарини (оптималии) инкишофи инфрасохтор.

Идоракунии нисбатан самарабахши давлатии инкишофи инфрасохтор дар ҷое зоҳир мегардад, ки дар он ҷо, аз як тараф, манфиатҳои байни ҷомеа ва давлат ва аз тарафи дигар, байни ҷомеаи худудӣ ва аҳолии маҳаллӣ мувофиқа карда шаванд.

Азбаски имкониятҳои молиявӣ маҳдуд ҳастанд, стратегияи давлатии инкишофи инфрасохтор бояд ба заминаи бонизомии таҳлилӣ таъяс намояд. Дар асоси он дар кишвар ё минтақа кадом талаботи аввалиндараҷаи инфрасохтор бояд қонеъ гардонидан зарур аст муайян карда шавад. Ошкор сохтани талаботи худудҳо ба ин ё он шакли инфрасохтор, муайян кардани афзалиятҳо дар инкишофи инфрасохтор таснифи минтақаҳо (худуд)-ро аз рӯи сатҳи таъминот бо ин ё он инфрасохтор пешбинӣ мекунад. Типологияи худудҳо аз рӯи сатҳи таъминнокии инфрасохторӣ аз лиҳози методологӣ он қадар возеҳу равшан нест ва сабабаш номуайянии ҳуди мафҳуми «инфрасохтор» мебошад.

Таҷқиқот нишон дод, ки ду равиши асосии андозагирии инфрасохтор вуҷуд дорад: асли (натуралӣ) ва арзишӣ (ё молиявӣ).

Нишондиҳандаҳои асли (натуралӣ) соҳаҳои гуногуни инфрасохторро (шумораи беморхонаҳо, дарозии роҳҳо бо пӯшиши саҳт, иқтидори нерӯгоҳҳои барқӣ ва ғ.) тавсиф мекунад. Ба андешаи А.

Петров³¹ ва иқтисодшиносони дигар, ба вучуд овардани индекси ягонаи табиӣ, ки намудҳои гуногуни инфрасохторро фаро гирад, имконнопазир аст. Бинобар ин, нишондиҳандаҳои табиӣ дар амал танҳо барои тадқиқи қисматҳои алоҳидаи инфрасохтор истифода мешаванд.

Нишондиҳандаҳои арзиширо бештар барои андозагирии инвестицияҳо ё сармояи андӯхта дар соҳаҳои мушаххаси инфрасохтор (арзиши роҳ, беморхона, шабакаи нерӯи барқ ва ғ.) истифода мекунад. Дар баъзе таълифот, “пур будани” минтақа бо объектҳои инфрасохтор аз рӯи гардиши моли чакана ба ҳар сари аҳоли ё арзиши ҷамъбастии фондҳои асосии корхонаҳои инфрасохтор ба ҳисоби 1 метри мураббаи минтақа муайян карда мешавад³². Дар ҳар ду ҳолат муносибатҳои методологӣ маҳдуд мебошанд, зеро онҳо ҷузъи муҳимми таркибии инфрасохтор - ҷузъи иҷтимоиро инъикос намекунад.

Дар кори диссертатсионӣ мо кӯшиш ба харҷ додем, ки нишондиҳандаҳои табиӣ ва арзиширо ба ҳам пайвандем. Қиёспазии онҳоро гузориш ба арзёбии нисбӣ тавассути индексҳо таъмин мекунад.

Омӯзиш ва таҳқиқи таълифоти мавҷудбудаи иқтисодӣ имкон дод, ки самтҳои асосии таҳлили соҳаи инфрасохтории минтақаҳо ва фарқҳои воситаҳои таҳлилро муайян карда шаванд:

1. арзёбии ҳолати зернизоми намудҳои инфрасохтор дар асоси қиёси тағйироти қиматҳои воқеии нишондиҳандаҳо аз қиматҳои меъёрӣ, ба арзёбии таъминнокӣ бо муассисаҳои таълимӣ, хизматрасониҳои тиббӣ ва ғайра имкон медиҳад³³;

2. таҳлили тафрикаи ҳудудии нишондиҳандаҳои соҳаи инфрасохтории минтақаҳо дар статика ва динамика³⁴;

³¹ Петров А.Н., Ильченко А.Н. Эконометрический анализ структурных сдвигов в экономике. - Иваново: из-во ИГХТУ. - 2011. - С. 56.

³² Абрамова Е.А., Ильченко А.Н. Самозанятость населения в антикризисном развитии депрессивного региона. - Иваново: из-во ИГХТУ. - 2012. - С. 78.

³³ Корнеева А. С. Тенденции региональной дифференциации обеспеченности объектами социальной инфраструктуры / А. С. Корнеева // Вестн. НГАУ. - 2011. Том 2, № 18. - С. 128-134.

³⁴ Ульянова О. Ю. Целевые ориентиры и проблемы развития региональной социальной инфраструктуры в условиях модернизации экономики / О. Ю. Ульянова, С. О. Яценко, Э. И. Чебанов // Региональная экономика: теория и практика. - 2011. - № 48. - С. 2-12.

3. арзёбии интегралӣи ҳолати инфрасохтори минтақаҳо ва таҳияи нишондиҳандаҳои дахлдор³⁵;

4. таваҷҷӯҳ додан ба шароити захиравии соҳаи инфрасохтор, инчунин таъмини сармоягузорӣ ва молиявии барномаҳои дарозмуддати мақсадноки минтақавӣ, имкониятҳои бучетии татбиқи сиёсати минтақавӣ³⁶;

5. дар бештари мавридҳо арзёбии таъминнокии инфрасохтор тибқи зернизоми инфрасохтори минтақавӣ (ичтимоӣ, нақлиётӣ ва ғайра) сурат мегирад.

Принсипҳои асосии методологияи таҳлили инкишофи инфрасохтори минтақавӣ инҳоянд:

1. Муносибати соҳавӣ – ошкор сохтани ҳолати ҳар як зернизоми инфрасохтор ва муайян кардани роҳҳои нисбатан оқилонаи инкишофи он тибқи талаботе, ки иқтисодиёти минтақа ба он пешниҳод мекунад.

2. Муносибати минтақавӣ - омӯзиши ҷойгиршавии фазоии соҳаҳои иқтисодиёт ва унсурҳои инфрасохтор дар ҳудуд барои таҳияи минбаъдаи пешниҳодҳо оид ба оптимизатсияи он.

3. Муносибати ба стратегия нигаронидашуда ҷудо кардани соҳаҳо ва унсурҳои инфрасохтори минтақаро ба сифати “нуқтаҳои рушд”-и инфрасохторӣ – тавлидкунанда, ки ба самтҳои афзалиятноки тараққиӣ иҷтимоию иқтисодии минтақа мувофиқат мекунанд, пешбинӣ мекунад.

Ба андешаи мо методологияи ташаккули инфрасохтори минтақавӣ дар воҳиди алоҳидаи маъмурӣ – ҳудудӣ бояд афзалияти талаботи дахлдорро таъмин намояд ва ҳангоми татбиқи онҳо созгории манфиатҳои минтақавӣ ва соҳавиро пешбинӣ кунад. Дар ин сурат, ташаккули инфрасохтор аз мавқеи муносибати соҳавӣ ва функционалӣ тавассути таҳия ва татбиқи барномаи маҷмӯии рушд ва ҷойгиркунии он

³⁵ Соловьева Л. В. Сфера услуг и ее влияние на качество жизни населения: теоретико-методологические основы, методический инструментальный оценки и концепции развития: автор. дисс. докт. экон. наук / Л. В. Соловьева. Белгород, 2009. 43 с.

³⁶ Бельчук Е. В. Региональные особенности бюджетного обеспечения социальной сферы субъектов Российской Федерации / Е. В. Бельчук, О. И. Сергеева // Региональная экономика: теория и практика // 2013. - № 6(285). - С. 35-41.

амалӣ мегардад, нишондиҳандаҳои асосии барномаи мазкур бошанд, бо назардошти талаботи маҳаллӣ дар сатҳи вобастаи самаранокии унсурҳои он ҳисоб карда мешаванд.

Дар айни ҳол инфрасохтори минтақавӣ, аз як тараф, сармояи ҷамъиятии ёрирасон, заминаи иқтисодиёти миллӣ мебошад, ки дар фазои муайян тавассути маҷмӯи шароитҳои ташкил шудааст, ки инкишофи ҷамоияти иқтисодии ҳудуди мазкурро ҳавасманд мегардонад. Ҳамзамон инфрасохтори минтақавӣ яке аз детерминантҳои бунёдии таъмини рушди устувори ҳудуд маҳсуб мешавад, ки барои рушди самарабахши иқтисодиёт умуман ва зиндагии бофароғати аҳоли зарур аст. Барои ҳаллу ҷасли масъалаи мазкур мо истифодаи методи таҳлили маҷмӯии нишондиҳандаҳоро пешниҳод менамоем, зеро он дар тадқиқоти раванҷҳои гуногуни иқтисодӣ – иҷтимоӣ дар минтақаҳо бартарияташро нишон додааст.

Ба андешаи мо, арзёбии маҷмӯӣ бояд ба арзёбии амсилаи ташаккулёфтаи инфрасохтор дар доираи ҳудуди муайян (ноҳия, вилоят, минтақа), аз ҷумла арзёбии ҷойгиркунии ҳудудии объектҳои инфрасохтор таъя кунад. Вобаста ба ин, мо дар бобати арзёбии маҷмӯии таъминоти инфрасохторӣ муносибати зеринро пешниҳод мекунем, ки дар намуди марҳилаҳои пайдарпай тавсия шудааст (расми 1.2.1).

Дар марҳилаи аввал бояд ҳаммонандкунӣ амалӣ гардад ва сохтори объектҳои инфрасохтории минтақавӣ тартиб дода шавад, ки барои ин зарур аст:

1. Муайян кардани унсурҳои инфрасохтори минтақавӣ дар заминаи таъсири онҳо ба рушди устувор.
2. Муқарар кардани қисмати амалкунандаи ҳар унсури он.
3. Таҳияи низоми нишондиҳандаҳои омории таркибаи функционалии амалкунандаи ҳар як аз ҷузъҳо.

Дар марҳилаи дуюм арзёбии ҷой ва нақши ҷузъи инфрасохтори минтақавӣ дар сатҳи сохтори мушаххаси минтақавӣ (вилоят, ноҳия)

зарур мебошад. Ба сифати нишондиҳандаҳои арзёбӣ дар илми иқтисод пешниҳод карда мешаванд: ҳиссаи ҷузъи инфрасохторӣ дар МММ (маҷмӯи маҳсулоти минтақавӣ); ҳиссаи корхонаҳо ва ташкилотҳои ҷузъи инфрасохторӣ; ҳиссаи кормандоне, ки дар маҷмӯи инфрасохтори ҷузъи мазкур фаъолият мекунанд.

Дар марҳилаи сеюм усулҳои омӯрӣ барои арзёбии унсурҳои таркибии инфрасохтор истифода бурда мешаванд, аз ҷумла:

1. Ҳисоб кардани индикаторҳои хусусии таркибаи функционалии ҷузъи инфрасохтори минтақавӣ.

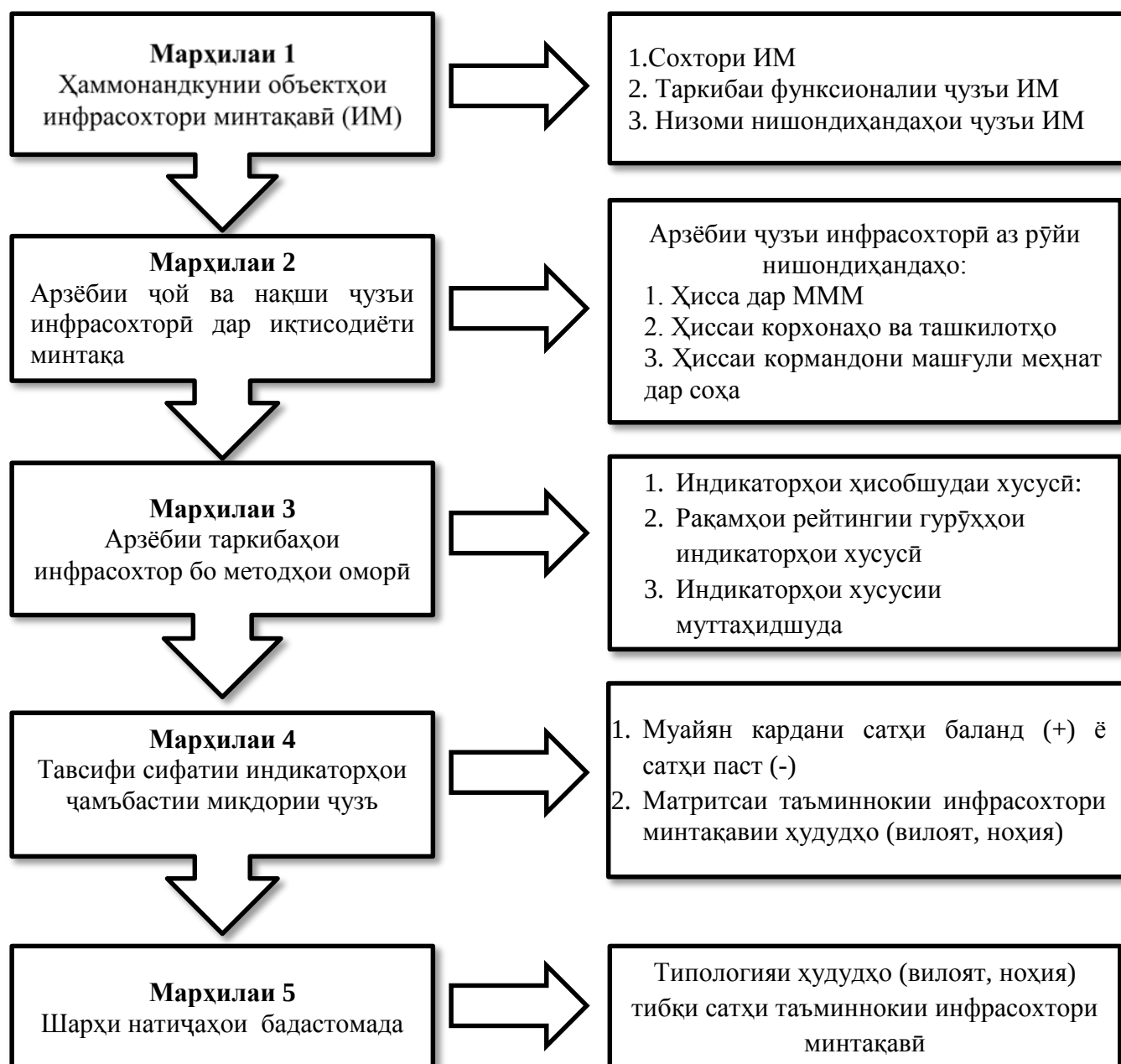
2. Муайян кардани рақамҳои рейтингии гурӯҳҳои нишондиҳандаҳои хусусӣ.

3. Муттаҳид намудани нишондиҳандаҳои хусусӣ дар нишондиҳандаҳои ҷамъбасти таркибаи функционалии ҷузъи инфрасохтори минтақавӣ.

Дар марҳилаи чорум тибқи нишондиҳандаҳои ҷамъбасти миқдории ҷузъи инфрасохтории минтақавӣ тавсифи сифатӣ дода мешавад. Марҳилаи чорум бо таҳияи матритсаи таъминнокии инфрасохтории минтақавӣ ба итмом мерасад.

Дар марҳилаи панҷум типологияи ҳудудҳо (вилоят, ноҳия) тибқи сатҳи таъминнокии инфрасохтори минтақавӣ гузаронида мешавад.

Тавзеҳи инфрасохтори минтақавӣ, ки дар зерфасли 1.1 зикр гардид, чор ҷузъи калонкардари дарбар мегирад: истехсоли, иҷтимоӣ, бозорӣ ва таъминкунанда. Асоси методикаи мазкурро ҷудо кардани маҷмӯи нишондиҳандаҳои махсус ташкил мекунад, ки индикаторҳо номида мешаванд ва аз рӯйи қимати онҳо ба сатҳи инкишофи унсурҳои алоҳидаи инфрасохтор баҳо додан мумкин аст.

Расми 1.2.1. - Пайдарҳамии арзёбии маҷмӯии сатҳи таъминоти инфрасохторӣ дар минтақа (вилоят, ноҳияҳо)

Нишондиҳандаҳои мазкур аз рӯи унсурҳои инфрасохтор гурӯҳбандӣ мешаванд, ки ҷузъҳои алоҳидаи таркибии онро тавсиф намуда маҷмӯъҳои нишондиҳандаҳои индикативиро ташкил мекунанд.

Барои гузаронидани таҳлили маҷмӯӣ ва арзёбии таъминнокии инфрасохтори минтақавӣ дар таркиби ҳар як ҷузъ таркибаҳои функционалӣ ҷудо карда шуданд, ки ҳар яки онҳо бо индикаторҳои арзёбӣ тавсиф карда мешаванд (ҷадвали 1.2.1).

**Ҷадвали 1.2.1. - Низоми индикаторҳои таъминнокии инфрасохтори
минтақа**

Ҷузъҳои инфрасохтори минтақавӣ	Индикаторҳои таъминнокӣ
Истехсоли	- индикатори шумораи воситаҳои нақлиёти автомобилӣ, воҳид / ба 10 000 нафар аҳоли; - индикатори шумораи корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ, воҳид / 10000 нафар аҳоли; - индикатори зичии роҳҳои автомобилгард, км/ 100кв. км масоҳат; - индикатори зичии роҳҳои пӯшишашон саҳт, км/100кв. км масоҳат; - индикатори шумораи корхонаҳои истехсол ва тақсими нерӯи барқ, газ ва об, воҳид / 10000 нафар аҳоли.
Иҷтимоӣ	- индикатори шумораи муассисаҳои муолиҷавӣ, воҳид/ба 10000 нафар аҳоли; - индикатори шумораи кати беморхонаҳо, кат/ба 10000 нафар аҳоли; - индикатори шумораи муассисаҳои тиббӣ, ки кӯмаки амбулаторӣ-дармонгоҳӣ мерасонанд, воҳид/ ба 10000 нафар аҳоли; - индикатори шумораи муассисаҳои томактабии доимоамалкунанда, воҳид / ба 10000 аҳоли; - индикатори шумораи муассисаҳои таҳсилоти ҳамагонӣ, воҳид/ба 10000 нафар аҳоли; - индикатори шумораи муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ, воҳид/ба 100 000 аҳоли; - индикатори шароити манзил ба ҳисоби миёна ба ҳар нафар сокин, метри мураббаъ/ нафар.
Бозорӣ	- индикатори гардиши савдои чакана ба 100 000 сомонӣ. маҷмӯи маҳсулоти минтақавӣ, сомонӣ/ ба 100 000 сомонӣ МММ; - индикатори шумораи корхонаҳои савдо, воҳид/ба 10000 нафар; - индикатори шумораи ташкилотҳои қарзӣ ва бахшҳои онҳо/ба 10000 нафар аҳоли; - индикатори шумораи корхонаҳои миёнарави молиявӣ, амалиёт бо амволи ғайриманкул, иҷора, фаъолияти умумии тиҷоратӣ, воҳид/ ба 10000 нафар аҳоли; - индикатори содироти умумии хизматрасонии байналмилалӣ, доллар/ба 10000 нафар аҳоли.
Таъминкунанда	- индикатори ба истифода додани фондҳои асосӣ, сомонӣ/ба ҳар 10000 нафар аҳоли; - индикатори дастрасии дастгоҳҳои телефонҳои истифодаи умум (аз ҷумла телефонҳои байнишаҳрӣ), воҳид / ба 10000 нафар аҳоли; - индикатори таъминнокии аҳоли бо корхонаҳои алоқа, воҳид/ба 100 000 нафар аҳоли.

Сарчашма: аз рӯи маводҳои тадқиқот аз ҷониби муаллиф таҳия шудааст

Миқдори нишондиҳандаҳои интихобшуда маҳдуд намегардад (камаш се нишондиҳанди афзалиятнок доништа мешавад), шарт интихоби нишондиҳанда риояи меъёрҳои зерин мебошанд:

- нисбатан пурра тавсиф намудани намуди мазкури инфрасохтор;
- ба осонӣ дастрас будан дар фазои иттилоотӣ;
- мавҷуд будани инфрасохтори шабех дар минтақа (агар чунин арзёбӣ талаб карда шавад) ва ё дар Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Интихоби нишондиҳандаҳои мушаххас барои методика аз мавқеи тавсифи вазъ ва иқтидори унсурҳои инфрасохтор амалӣ карда шудааст.

Бо сабаби он, ки мумкин аст нишондиҳандаҳои интихоб шаванд, ки андозаҳои гуногун доранд, тағйир додан (аз нав ҳисоб кардан)-и онҳо ба индикатори беандозаи (қиесӣ) сатҳи инкишофи намуди мушаххаси инфрасохтор тавассути тақсим кардани нишондиҳандаи миёнаи шабех дар вилоят ё Ҷумҳурии Тоҷикистон талаб карда мешавад. Индекси мушаххаси қиесии беандозаи бадастомада ($K_1, K_2, K_3, \dots K_n$), ки қисман ҷанбаи алоҳидаи сифатии намуди мушаххаси инфрасохтори минтақаро тавсиф мекунад, мумкин аст минбаъд низ барои муайян кардани индекси сатҳи таъминнокии намуди мушаххаси инфрасохтори минтақавӣ (R_j) мавриди истифода қарор гирад.

Баъдан индексҳои хусусӣ ва муттаҳидкунии натиҷаҳо ба нишондиҳандаҳои маҷмӯии таъминоти унсурҳои инфрасохтори минтақавӣ муайян карда мешаванд (ҷадвали 1.2.2).

Муайянкунии адади рейтингии гурӯҳҳои индексҳои хусусӣ (R_j) бо усули қимати миёнаи геометрӣ аз нишондиҳандаҳои хусусӣ (K_i) сурат мегирад. Истифодаи қимати миёнаи геометрӣ бо он асоснок карда шудааст, ки дараҷаи таъсири ин ё он намуди индекси хусусӣ ба индекси умумӣ маълум нест.

Чадвали 1.2.2. – Мундариҷаи тарзи арзёбии таъминнокии инфрасохтори минтақа (худудҳо)

Формулаи ҳисоб		Ишораҳо
1. Ҳисобу китоби индексҳои хусусӣ, K_i		
$K_i = \frac{x_i}{x_{ir}}$	x_i – қимати нишондиҳандаи оморӣ дар вилоят (ноҳия) x_{ir} – қимати нишондиҳандаи омории миёнаи ҷумҳуриявӣ (миёнаи вилоятӣ)	
2. Муайян кардани адади рейтингии гурӯҳҳои индексҳои хусусӣ, R_j		
$R_j = \sqrt[n]{\sum_{i=1}^n K_i}$	K_i – қимати индекси хусусӣ n – миқдори индексҳои хусусӣ барои индикатори дахлдори ҷамъбасти намуди ҷузъи инфрасохторӣ	
3. Ҳисобу китоби индекси ҷамъбасти F_j		
$F_j = \sum_{i=1}^m R_i / m$	R_j – адади рейтингии гурӯҳи индексҳои хусусии намуди ҷузъи инфрасохторӣ m – миқдори ададҳои рейтингии гурӯҳҳои индексҳои хусусии намуди ҷузъи инфрасохторӣ	

Таҳияи муаллиф дар асоси сарчашма: Дастури ҳалли масъала – Инфрасохтори механикӣ, Насри 4 - Фрэнк М.

Ҳамин тариқ, дар чадвали 1.2.2, F_j - индикатори сатҳи таъминнокии намуди мушаххаси инфрасохтори минтақа (худуд) мебошад. Қимати ададии индекси F_j метавонад дар ҳар ду самт аз 1 ё баробар ба 1 тағйир ёбад. Агар $F_j > 1$ бошад, он гоҳ сатҳи таъминнокии инфрасохтори минтақа (худуд) аз сатҳи миёнаи кишвар (минтақа) баландтар аст; агар $F_j < 1$, он гоҳ сатҳи рушди инфрасохтори минтақа (худуд) аз сатҳи миёна (кишвар, минтақа) пасттар аст; агар $F_j = 1$ бошад, он гоҳ сатҳи рушди инфрасохтори минтақа (худуд) ба сатҳи миёнаи кишвар (вилоят) баробар аст.

Дар кори диссертатсионӣ қимати индекси ҷамъбасти аз миёнаи мамлакат (вилоят) баландро чун сатҳи баланди таъминнокии ҷузъи инфрасохтор (+) ҳисоб мекунем; қимати индекси ҷамъбасти аз миёна пасти мамлакат (вилоят)-ро сатҳи (-) ҳисоб мекунем; қимати индекси ҷамъбасти ба миёнаи мамлакат (вилоят) баробарро сатҳи (=) қабул мекунем.

Дар натиҷа матритсаи таъминнокии инфрасохтории вилояти Суғд ҳосил мешавад, ки мушаххасаҳои сифатии ҷузъи инфрасохтори минтақаро мутобиқан бо индикаторҳои ҷамъбасти микдории онҳо нишон медиҳад (ҷадвали 1.2.3).

Ҷадвали 1.2.3. - Матритсаи таъминнокии инфрасохтории вилояти Суғд (намунаи басарӣ)

Минтақа	Ҷузъи истеҳсоли	Ҷузъи иҷтимоӣ	Ҷузъи бозорӣ	Ҷузъи таъминкунанда
Суғд	+	=	-	-

Матритсаи ҳосилшудаи таъминнокии инфрасохторӣ имкон медиҳад, ки тарафҳои заиф ва қавии ҷузъҳои таркибии инфрасохтор дар минтақаҳои кишвар муайян карда шаванд, арзёбии маҷмӯии вазъият ба даст ояд, гурӯҳбандии минтақа аз рӯйи дараҷаи таъминнокии инфрасохторӣ амалӣ шавад, барои ҳар намунаи мушаххаси инфрасохтори минтақа тадбирҳо ва механизмҳои таъсиррасон таҳия гарданд, самтҳои рушди минбаъдаи ояндадор тарҳрезӣ шаванд.

Ҳамин тариқ, арзёбии маҷмӯии таъмини инфрасохтории воҳиди муайяни ҳудудӣ вилояти Суғд имкон медиҳад, ки минбаъд низоми чораҳо оид ба таҳияи амсилаи самарабахши инфрасохтор дар сатҳи минтақа (вилоят)-и мушаххас мутобиқан ба махсусгардонии он андешида шавад.

1.3. Таҷрибаи хориҷии танзими таъмини инфрасохторӣ дар рушди низоми иҷтимоӣ-иқтисодии минтақа

Масъалаҳои назария ва сиёсати инкишофи инфрасохтори минтақавӣ дар адабиёти муосири Ғарб ҳамеша мавриди таваҷҷӯҳ қарор доранд. Масалан, дар ИМА таи солҳои охир як қатор тадқиқотҳое, ки махсус ба рушди инфрасохтори минтақавӣ бахшида шудаанд, нашр гардидаанд. Аз ҷумла, бо фармоиши Маркази тадқиқи рақобатпазирии минтақавӣ (Center for Regional Economic Competitiveness) Г. Тофт дар

соли 2003 тадқиқотро дар бобати арзёбии стратегии объектҳои инфрасохтори минтақавӣ барои минтақаҳои алоҳидаи ИМА иҷро кард³⁷. Дар тадқиқи мазкур тафсири ба худ хоси таҳаввули аҳамияти инфрасохтори минтақавӣ дар шароити муосир пешниҳод шудааст. Рушди иқтисодӣ минтақа имконияти таъмини бемонеаи тиҷоратро бо доираи васеи хизматрасониҳои инфрасохторӣ тақозо менамояд. Г. Тофт ба хулоса омадааст, ки ҳама гуна рушди инфрасохтор дар шароити муосир ногузир моҳиятан минтақавӣ хоҳад буд. Якҷоя бо ин инвеститсияҳо ба соҳаҳои инфрасохторӣ бояд ба рушди иқтисодии минтақа мутаносиб бошанд.

Соли 2000 бо фармоиши Ассотсиатсияи миллии амволи ғайриманқули саноатӣ ва идоравӣ (офисӣ) Р. Шмидт (Донишгоҳи Невада) оид ба маблағгузорӣ ба инфрасохтори минтақавӣ дар ИМА тадқиқоти бунёдиро анҷом дод. Самти мазкур дар шароити ИМА масъалаи ба қадри кофӣ мураккаб ба ҳисоб меравад³⁸.

Вазифаи тадқиқоти мазкур омӯхтани ҳамаи ҷанбаҳои банақшагириӣ ва маблағгузориҳои рушди инфрасохтори минтақавӣ муқаррар шуда буд. Агентҳои ҳукумати гуногун, ки дар сатҳҳои мухталиф дар рушди объектҳои инфрасохторӣ иштирок мекарданд, мавриди тадқиқ қарор гирифтанд. Таҳлили раванди таъсиси фондҳои гуногуни минтақавӣ ва маҳаллӣ, амалӣ гардонидани маблағгузорӣ ба инкишофи инфрасохтор, иштироки муассисаҳои идоракунӣ дар нақшагирии инфрасохтори минтақавӣ гузаронида шуданд.

Дар аввали соли 2003 таъсис ёфтани Донишкадаи инфрасохтори Кестон дар назди Донишгоҳи Калифорнияи Ҷанубӣ аз болоравии сатҳи таваҷҷӯҳ ба масъалаҳои рушди инфрасохтори минтақавӣ дар ИМА шаҳодат медиҳад. Вазифаи асосии донишкадаи наventaъсис масъалаи дар

³⁷ Пчелинцев О.С. и др. Региональные аспекты развития социально-экономической инфраструктуры в России // Сб. научных трудов ИПП РАН. – М.: МАКС Пресс, 2006. – С. 45.

³⁸ Арянин А.Н. и др. Проблемы и тенденции развития региональной инфраструктуры в России/Региональные исследования. – 2007. – № 5 (8). – С. 3-29.

ИМА ба вуҷуд овардани низоми махсуси қабули қарорҳо оид ба рушди инфрасохтор дар тамоми зинаҳо - аз зинаи федералӣ то зинаи ҳукумати маҳаллӣ мебошад. Ба андешаи мутахассисону коршиносон, низоми мазкур метавонад ба вазифаҳои инкишофи оқилонаи инфрасохтори минтақавӣ умуман дар кишвар ҷавобгӯ бошад.

Дар ин бобат гузариш аз ҳалли масъалаҳои рушди инфрасохтор дар соҳаҳои алоҳида ба ҳаллу ҷасли маҷмӯии беҳтар кардани сифати ҳаёт дар шаҳрҳо ва минтақаҳо самти муҳим маҳсуб мешавад.

Қайд кардан зарур аст, ки дар даҳсолаҳои охир дар ИМА ба рушди инфрасохтори маҳалҳои наздишаҳрӣ маблағи зиёд сарф мешавад, айнаи замон маблағгузорӣ ба нигоҳдории инфрасохтори мавҷудаи марказҳои шаҳрӣ ба қадри кофӣ нест. Ҷиҳати ҳалли масъалаи мазкур дар сатҳҳои гуногун нақшаҳои кулли рушди ҳудудҳои алоҳида таҳия карда мешаванд, ки байни тарақии минтақаҳои нави наздишаҳрӣ ва марказҳои кӯҳнаи шаҳр тавозуни муайяно таъмин мекунанд³⁹.

Дар Шветсия омӯзиши робитаҳои мутақобилаи рушди минтақавӣ ва инфрасохтор ба зиммаи Донишкадаи давлатии нақлиёт ва коммуникатсияи Шветсия (SIKA), ки соли 1995 таъсис ёфтааст, вогузор шудааст. Донишкада низомҳои компютерии махсуси ояндабинӣ ва таҳлили инфрасохтори минтақавиро ба таври васеъ истифода мебарад.

Тамоюлҳои ҳудудӣ дар рушди фонди манзил ва шуғли аҳоли мавриди тадқиқ қарор мегиранд. Аҳамияти тадқиқотҳои минтақавии инфрасохтор дар давраи гузариш аз иқтисоди индустриалӣ ба иқтисодиёти пасоиндустриалӣ ва иқтисоди иттилоотӣ таъкид карда мешавад.

Дар Австралия соли 1999 қонуни махсус дар бораи ташкили фондҳои инкишофи инфрасохтори минтақавӣ (Regional Infrastructure Development Fund Act 1999) қабул карда шуд. Масъулияти иҷрои қонун

³⁹ Гокжаева, Е.Б. Управление развитием инфраструктуры региона: концепция, факторы, институциональные механизмы и инструменты реализации / Е.Б. Гокжаева. - Майкоп: ООО «Качество», 2008. – С59.

ба зиммаи Вазорати инноватсия, рушди саноатӣ ва минтақавӣ вогузор карда шудааст. Дар айни замон дар иёлотҳои алоҳидаи кишвар таҳти назорати комиссияҳои инкишофи минтақаҳо фондҳо оид ба рушди инфрасохтори минтақавӣ таъсис дода мешаванд. Фаъолияти фонди рушди инфрасохтори минтақавӣ дар иёлати Виктория хеле назаррас аст⁴⁰.

Ҳамин тариқ, дар шароити кишварҳои тараққикардаи капиталистӣ дар солҳои охир тамоюли зиёдшавии таваҷҷӯхро ба масъалаҳои молиявӣ ва институтсионалии рушди инфрасохтори минтақавӣ ба мушоҳида гирифтани мумкин аст.

Таҳлили таҷрибаи ҷаҳонӣ дар соҳаи инкишофи инфрасохтори минтақавӣ нишон дод, ки дар мамлакатҳои дорои иқтисодиёти мутараққии бозорӣ рушди соҳаҳои инфрасохтор моҳиятан дар маркази диққати идоракунии давлатӣ қарор дорад. Хулосаи мазкур барои шароити Тоҷикистон низ муҳим аст, зеро дар ҷумҳурии ғайрикофӣ будани маблағгузорӣ ба инфрасохтори минтақавӣ ба яке аз масъалаҳои муҳим табдил ёфтааст.

Дар кишварҳои мутараққии капиталистӣ мафҳуми инфрасохтор ва дахлати давлат ба иқтисодиёт бо ҳам робитаи зич доранд. Масалан, дар ИМА ҳиссаи фондҳои асосӣ, ки чун иншоотҳои мансуб ба сохторҳои давлатӣ (асосан ба ҳокимияти иёлатҳо ва шаҳрдорӣ) тасниф мешаванд, назаррас аст. Дар солҳои охир нишондиҳандаи мазкур тақрибан 43%-ро ташкил мекунад. Ҳолати мазкур нақши муҳими моликияти давлатиро дар арзиши умумии объектҳои сохтмони асосии ИМА инъикос менамояд. Ин шакли моликият амалан танҳо объектҳои инфрасохториро фаро мегирад.

Сармоягузориҳои хусусӣ дар ИМА дар соҳаи таъмини барқ ва газ, рушди воситаҳои муосири алоқа афзалият дорад; бахшҳои мазкур

⁴⁰ Абаев А.В. Влияние инфраструктуры на экономический рост в регионе // Развитие экономики и бизнеса: сб. науч. тр. / под ред А.Ф. Шуплецова. - Иркутск: Изд-во БГУЭП, 2011. – С. 73.

моҳиятан аз доираи масъалаҳои мушаххаси маблағгузорӣ ба инфрасохтори минтақавӣ берун мондаанд.

Қайд кардан зарур аст, ки танзим ва банақшагирии давлатии рушди инфрасохтор дар минтақаҳо ва кишвар умуман дар маркази таваҷҷӯҳи ҳукуматҳои давлатҳои дорои иқтисодиёти тараққикардаи бозорӣ қарор доранд. Дар як қатор тадқиқотҳои илмии Сичев И.В.⁴¹, Бережная В.И.⁴² робитаи амиқ ва мустақими хароҷоти давлатӣ ба инфрасохтор бо суръати рушди иқтисодӣ дар минтақаҳо ва иқтисодиёти милли муайян ва асоснок карда шудааст.

Хароҷоти давлатӣ ба сохтмони роҳҳо, бандарҳо, нерӯгоҳҳои барқӣ ва хатҳои интиқоли барқ ва ғ. мустақиман ба суръатафзоии ҳаракати мол, ҷойгиркунии субъектҳои хоҷагидорӣ дар минтақаҳо ва мутаносибан ба рушди иқтисодии минтақавӣ мусоидат менамояд.

Масалан, дар Ҷопон хароҷоти аз ҳама зиёди давлатӣ ба инфрасохтор боиси маҳсулнокии баландтарини меҳнат гардидааст. Чунин тамоюл инчунин дар Фаронса, Олмон, Италия, Канада ва Британияи Кабир низ ба мушоҳида мерасад.

Аз рӯйи натиҷаҳои тадқиқоти ба суботрасида ва тамоюлҳои ошкоршуда аксарияти олимони ватанӣ ва хориҷӣ ба хулосаи мантиқӣ расидаанд, ки иштироки фаъолонаи давлат дар рушди инфрасохтори истеҳсоли рақобатпазирии маҳсулоти миллиро дар бозори ҷаҳонӣ баланд мебардорад. Роҳбарияти Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки аҳамияти соҳаҳои инфрасохторро барои инкишофи устувори иқтисодиёти кишвар (хусусан дар иқтисодиёти давраи гузариш) дарк намудааст, дар таҷрибаи ҳамаҷузъаи иҷтимоиву иқтисодии худ ҳамин нуқтаи назарро ҷонибдорӣ мекунад. Масалан, дар давоми даҳсолаҳои охир дар ҷумҳурӣ 38 лоиҳаи сармоягузорӣ татбиқ карда шуд, ки дар натиҷа 2000 км роҳҳои

⁴¹ Сычева И.В., Сычева Н.А. Стратегическое планирование развития социальной инфраструктуры региона: монография. Тула: Изд-во ТулГУ, 2013. - С. 54.

⁴² Бережной, В.И. Проблемы формирования и управления развитием региональной транспортной инфраструктуры: монография / В. И. Бережной, В. А. Фурсов, С. Ю. Максимова. Ставрополь: СевКавГТУ, 2010. – С. 91.

автомобилгард, 240 кўпрук, 132 километр роҳи оҳан, 31,5 км нақб ва иншоотҳои зиддитарма мавриди истифода қарор гирифтанд. Сохтмон ва ба истифода додани нерӯгоҳҳои барқии обии Сангтӯда-1 ва Сангтӯда-2, навбати аввали маркази барқии истеҳсоли гармии шаҳри Душанбе, хатҳои интиқоли барқи “Ҷануб-Шимол”, “Лолазор-Хатлон” ва “Хучанд-Айнӣ” амалӣ гардид. Садҳо муассисаҳои таълимӣ, беморхонаҳо, иншооти фарҳангӣ ва варзишӣ сохта, ба истифода дода шуданд.⁴³

“Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030” далели он аст, ки масъалаҳои рушди инфрасохториҳои на танҳо кишвар, балки минтақаҳо низ дар маркази таваҷҷӯҳи давлат қарор доранд. Яке аз манбаъҳои асосии ҳаллу ҷасли мушкилоти рушди инфрасохторӣ маблағҳои буҷети давлатӣ мебошанд. Маблағгузориҳои Стратегия инчунин сармоягузориҳои хусусӣ, сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ ва ҳам дохилиро пешбинӣ менамояд⁴⁴.

Тибқи тадқиқоти байналмилалӣ «Инфрасохтор ва инкишофи тиҷорат», ки аз ҷониби ширкати машваратии кансалтингии KPMG International дар байни роҳбарони зинаҳои болоӣ аз кишварҳои гуногуни олам гузаронида шудааст, аксарияти роҳбарон (77%) боварӣ доранд, ки сатҳи ҷорӣ сармоягузорӣ ба соҳаи инфрасохтор барои таъмини рушди устувори бизнеси онҳо дар дурнамои дарозмуддат нокифоя аст.

Дар иқтисоди ҷаҳонӣ аз рӯйи сармоягузорӣ ба инфрасохтор дар сафи пешқадамон Хитой, Амрикои Шимолӣ ва Аврупо қарор доранд. Маблағгузорӣ асосан аз ҳисоби буҷети давлатӣ (65%), фондҳо ва инвестицияҳои хусусӣ (35%) амалӣ карда мешавад. Сармоягузориҳои хусусӣ ба инфрасохтор аз ҳисоби маблағҳои қарзӣ тариқи қарзи бонкӣ ё барориши вомбаргҳои корпоративӣ ба роҳ монда мешавад, ки 18%

⁴³Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 - Душанбе: «Контраст», 2016. - С. 17-19.

⁴⁴Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 - Душанбе: «Контраст», 2016. - С. 33.

сармоягузориҳо ба лоиҳаҳои инфрасохторӣ дар саросари ҷаҳон ба онҳо рост меояд⁴⁵.

Вомбаргҳои инфрасохторӣ нахустин маротиба дар хориҷа истифода шуданд ва ду намуд доранд: мунитсипалӣ ва корпоративӣ. Хусусияти вомбаргҳои якум дар он аст, ки онҳо таъиноти мақсаднок доранд ва дар сатҳи мунитсипалӣ (шаҳрӣ) истифода мешаванд, бинобар ин онҳоро вомбаргҳои мақсадноки мунитсипалӣ меноманд. Эмитентҳои вомбаргҳои намуди дуюм корпоратсияҳо мебошанд.

Ҳар ду намуди вомбаргҳои инфрасохторӣ барои маблағгузориҳои лоиҳаҳои мушаххас пешбинӣ шудаанд ва хусусияти мақсаднок доранд.

ИМА, Австралия, Ҳиндустон, Чили, Кореяи Ҷанубӣ, Канада, Қазоқистон, Полша ва як қатор кишварҳои дигар таҷрибаи хеле бои татбиқи вомбаргҳои инфрасохторӣ андӯхтаанд. Тафовутҳои асосии истифодаи вомбаргҳои инфрасохторӣ дар ҷадвали 1.3.1 нишон дода шудааст.

Ҷадвали 1.3.1. - Тафовути истифодаи вомбаргҳои инфрасохторӣ дар кишварҳои хориҷӣ

Кишвар	Номгӯи объектҳои маблағгузорӣ	Кафолатҳои давлатӣ	Воситаҳо барои маблағгузорӣ	Имтиёзҳои андозӣ
ИМА	Маҳдуд нест	Мавҷуданд	Фондҳои нафақа, ширкатҳои суғурта, бонкҳо	Мавҷуданд
Австралия	Маҳдуд аст (нақлиёт, объектҳои хоҷагии манзилию коммуналӣ)	Мавҷуданд	Бонкҳо ва ширкатҳои суғурта	Мавҷуданд
Ҳиндустон	Маҳдуд нест	Мавҷуданд нест	Бонкҳои тижоратӣ, ташкилотҳои молиявии ғайрибонкӣ ва ширкатҳои суғурта	Мавҷуданд

⁴⁵ Фрейдина И.А. Международный опыт финансирования инфраструктурных проектов / И. А.Фрейдина. Экономическая политика. - 2017. Том 12. - № 4. – С. 196–203.

Чили	Сахт маҳдуд аст	Масъулият байни эмитентҳои вомбаргҳои инфрасохторӣ ва давлат тақсим шудааст	Ширкатҳои суғурта, баъзан фондҳои нафақа	Мавҷуданд
Хитой	Роҳҳо (роҳи оҳан ва автомобил-гард)	Мавҷуданд	Бонкҳои давлатӣ	Мавҷуданд
Қазоқистон	Роҳҳо, шабакаи барқ	Мавҷуд нестанд	Бонки давлатӣ ва ширкатҳои хусусӣ	Мавҷуд нестанд

Таҳияи муаллиф

Дар ИМА ду намуди вомбарги инфрасохтории мунитсипалиро истифода мебаранд: вомбаргҳое, ки бо манбаи даромад аз лоиҳа таъмин нестанд ва вомбаргҳое, ки бо даромад аз лоиҳа таъмин шудаанд⁴⁶. Манбаи даромад барои пардохти қарзи намуди дуҷуми вомбаргҳо пардохти истеъмолкунандагон барои хизматҳои пешниҳодшуда (роҳкиро, истифодаи нерӯи барқ ва ғайра) мебошад. Маблағҳои сармоягузори барои барориши вомбаргҳо маблағи фондҳои нафақа, ширкатҳои суғурта, бонкҳо мебошанд. Ба намудҳои мазкур вомбаргҳо андозҳои федералӣ андозбандӣ нашудаанд ва пардохтҳо аз рӯи онҳо бо қонунгузори иёлате, ки дар он ҷо лоиҳа амалӣ мегардад, кафолат дода мешавад.

Вомбаргҳои корпоративӣ дар доираи лоиҳаҳои консессионӣ (шабеҳи шарикӣ давлат ва бахши хусусӣ) бароварда, бо кафолатҳои давлат ё кафолатҳои бонкҳои калони тичорати ИМА таъмин карда мешаванд.

Дар Австралия вомбаргҳои инфрасохтории аз ҳисоби даромадҳои лоиҳа таъминшударо истифода мекунанд. Хусусияти истифодаи вомбаргҳои инфрасохторӣ дар кишвари мазкур дар он ифода меёбад, ки рӯйхати объектҳои муқаррар карда мешавад, ки ба лоиҳаҳои онҳо ҷалб

⁴⁶ Инфраструктурные облигации. Текущее состояние / Vegas Lex. URL: <https://www.vegaslex.ru/analytics/publications/32386/> (санаи мурочиат: 21.11.2017).

кардани вомбаргҳои инфрасохторӣ (нақлиёт, таъмини барқ, газ, об, ташноб ва иншоотҳои обтозакуни) имконпазир аст. Ба сифати эмитентҳои вомбаргҳо дар бештари мавридҳо бонкҳо ва ширкатҳои суғурта баромад мекунанд.

Дар Чили рӯйхати иншоотҳо барои истифодаи вомбаргҳои инфрасохторӣ ба таври қатъӣ муайян карда шудааст. Ба рӯйхат объектҳои хоҷагии коммуналӣ ва нақлиёт дохил карда шудаанд. Ташаббускори барориши вомбаргҳо ширкатҳои суғурта, дар баъзе мавридҳо фондҳои нафақа мебошанд.

Дар Ҳиндустон ташаббускори барориши вомбаргҳои инфрасохторӣ бонкҳо мебошанд. Аммо ҳаҷми қарз ба вомбаргҳои инфрасохторӣ маҳдудият дорад ва аз нишондиҳандаҳои иқтисодии лоиҳа вобаста аст. Ба вомбаргҳои инфрасохторӣ қонун кафолат намедихад, ки ин ҳолат ривочи вомбаргҳои инфрасохториро дар кишвари мазкур бозмедорад.

Қазоқистон низ дар татбиқи вомбаргҳои инфрасохторӣ таҷриба дорад, ҳарчанд таҷрибаи манзкур дар муқоисаи кишварҳои дигар он қадар муваффақ нест. Дар соли 2008 бо сабаби баланд шудани сатҳи таваррум дар кишвар дефолти вомбаргҳои инфрасохторӣ рух дод. Ба давлат зарур омад, ки лоиҳаи шарикии сектори давлатӣ ва хусусиро бо роҳи харида гирифтани бастаи сахмияҳо пурра ба лоиҳаи давлатӣ табдил диҳад, зеро механизми масъулияти давлат ба таври институтсионалӣ ба расмият дароварда нашуда буд.

Тадқиқот нишон дод, ки маблағгузориҳои лоиҳаҳои инфрасохторӣ аз ҳисоби вомбаргҳо ҷиҳатҳои мусбат ва манфии худро дорад. Ҷиҳати мусбат арзиши нисбатан пасти қарз ва имконияти ҷалби сармоягузориҳои хусусӣ ва институтсионалӣ мебошад. Камбудии вомбаргҳои инфрасохторӣ ба сифати воситаи молиявӣ дар мураккабии он ва зарурати ҳалли масъалаи тақсими хавфҳо дар марҳилаҳои татбиқи лоиҳа ифода меёбад.

Дар солҳои охир дар амалияи ҷаҳонӣ маблағгузориҳои лоиҳаҳои инфрасохторӣ аз ҳисоби саҳомигардонӣ фаъолона рушд меёбад. Бо мақсади ҷалби инвестисияҳо дар кишварҳои, ки иқтисодиёти нисбатан тараққиқарда доранд, фондҳои инфрасохторӣ таъсис дода шудаанд, ки аллакай 2% сохтори умумии фондҳои сармоягузориҳо ташкил мекунад.

Ҳамин тариқ, таҷрибаи мавриди тадқиқ қарор гирифтаи давлатҳои хориҷӣ оид ба танзими таъмини инфрасохтории низоми иҷтимоӣ-иқтисодии минтақаҳо имкон дод, ки ҷанбаҳои зеринро ҷудо кунем, ки онҳо барои воридкунии воситаҳои шабеҳ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷолиби диққатанд:

- вомбаргҳои инфрасохторӣ - сармоягузориҳои дарозмуддат мебошанд (маъмулаи мӯҳлати пардохт 15-20 сол аст);
- вомбаргҳо бояд кафолати давлатӣ дошта бошанд ё бо кафолат ё суғуртаи бонкҳои рушд, ташкилотҳои молиявӣ ва ғайра иваз карда шаванд;
- манбаи сармоягузорӣ ба вомбаргҳои инфрасохторӣ асосан маблағҳои фондҳои нафақа, бонкҳои рушд ва бонкҳои тиҷоратӣ, фондҳои сармоягузорӣ мебошанд. Яке аз харидорони асосии вомбаргҳои инфрасохторӣ аксаран давлат ба ҳисоб меравад;
- барои барориши вомбаргҳои инфрасохторӣ механизми шарикии сектори давлатӣ ва хусусӣ ё механизми консессияи шабеҳи он истифода мешавад;
- истифодаи вомбаргҳои инфрасохторӣ механизми таҳияшудаи назоратро ба истифодаи воситаҳои ҷалбшудаи таъиноташон мақсаднок пешбинӣ менамояд.

Ҳамин тариқ, таҷрибаи кишварҳои хориҷӣ дар истифодаи вомбаргҳои инфрасохторӣ барои ташкили маблағгузориҳои лоиҳаҳои сохтмонӣ ва таҷдиди намудҳои гуногуни инфрасохтор имкон медиҳад тасдиқ кунем, ки намуди мазкурӣ ҷалби сармоя барои Ҷумҳурии Тоҷикистон нисбатан ояндадор аст. Инкишофи бозори вомбаргҳои

инфрасохторӣ дар ҷумҳурӣ на танҳо ба баланд бардоштани иқтидори инвестисионии инфрасохтори кишвар имкон медиҳад, балки ба рушди минбаъдаи иқтисодӣ ва иҷтимоии минтақаҳо дар дурнамо мусоидат хоҳад кард.

БОБИ II. ВАЪЪИ МУОСИР, ТАМОЮЛОТ ВА ТАЪСИРИ СОҶАҶОИ ИНФРАСОҶТОРӢ ДАР НИЗОМИ РУШДИ ИҚТИСОДИЁТИ ВИЛОЯТИ СУҒДИ ҶУМҶУРИИ ТОҶИКИСТОН

2.1. Инфрасоҳтори истеҳсоли чун омили рушди минтақа

Дар марҳилаи муосир минтақаҳо ҳамчун субъектҳои фаъолияти иқтисодӣ дар рушди устувори иқтисодҳои миллӣ нақши асосӣ мебозанд. Гузариш ба рушди самаранок ва устувори иҷтимоӣ-иқтисодӣ таъмини соҳторҳои ҳудудии минтақаҳо ро бо инфрасоҳтори дахлдор тақозо мекунад. Масъалаҳои рушди инфрасоҳтории минтақаҳо ба яке аз объектҳои асосии танзими давлатӣ мубаддал мегарданд, зеро соҳаи инфрасоҳторӣ барои ҳамкории зернизоми асосии ҳудуд шароит фароҳам меорад ва аз тараққии он сатҳу сифати ҳаёти аҳоли ва таъмини рушди устувор дар ҳудудҳои минтақа вобастагӣ дорад.

Дар иқтисодиёти муосир нақши инфрасоҳтори истеҳсоли, ки дорои суръати аз ҳама тези инкишоф буда, омили рушди иқтисодии маҷмӯи саноатии минтақа мегардад, пурқувват мешавад.

Боиси қайд аст, ки дар амалӣ намудани фаъолияти муваффақонаи ҳар як субъекти иқтисодӣ дар шароити муносибатҳои бозорӣ нақши инфрасоҳтори истеҳсоли хело бузург аст, зеро он ба ҳамаи унсурҳои соҳтории хоҷагидории миллӣ хизмат расонида, мурағаттабии фаъолиятро таъмин менамояд.

Бо мақсади тадқиқоти амалишаванда муқаррар кардан зарур аст, ки мафҳуми омилро мо чун падидае, ки ба ин ё он параметрҳои объект фаъолон таъсир мерасонад ва ҳамзамон чун як падидае, ки фаъолон инкишоф меёбад ва ё инкишофи ҳудро талаб менамояд, баррасӣ менамоем.

Дар адабиёти илмӣ панҷ шакли асосии таъсири инфрасоҳтори истеҳсолиро ба рушди иқтисодии минтақа ҷудо мекунанд: таъсири мустақим чун омилҳои истеҳсол; ивази омилҳои дигари истеҳсолот;

ҳавасмандгардони раванди ҷамъовари омилҳои истеҳсолот; ҳавасмандгардони талаботи умумӣ; воситаи сиёсати саноатӣ.

Табиист, ки таъсири мустақимро чун омилҳои истеҳсолот танҳо баъзе аз соҳаҳои инфрасохтори истеҳсолӣ, аз ҷумла энергетикаи барқӣ ва нақлиёт мерасонанд. Иштироки соҳаҳои зикршуда дар равандҳои истеҳсолӣ бо саҳми онҳо дар раванди истеҳсолот ва тавассути ин иштирок дар ташкили арзиши иловашуда вобастагӣ дорад. Ҳамзамон, хароҷоти зиёди нақлиётӣ ва тарофаҳои баланди нерӯи барқ метавонанд раванди истеҳсолиро боздоранд, зеро ин аввал боиси афзоиши хароҷоти истеҳсолот, баъдан коҳиши рақобатпазирии корхона мегардад.

Рушди соҳаҳои истеҳсолӣ, ба монанди нақлиёт, истеҳсол ва тақсими нерӯи барқ, газ ва об дорои ду самарани равшани бо ном синергия ва мултипликатор мебошад. Масалан, сохтмони роҳҳои мошингард тибқи меъёрҳои ҷаҳонӣ боиси рушди соҳаи нақлиёт, инфрасохтори шафати роҳҳо, воситаҳои алоқа ва ғайра мегардад. Аз ин бармеояд, ки ҳамаи соҳаҳои инфрасохтор бо ҳам пайванданд ва рушди як соҳа сабаби рушди соҳаҳои дигар мешавад.

Самарани мултипликатор бо маҷроҳои инвестиционӣ ба лоиҳаҳои инфрасохторӣ вобаста аст. Татбиқи лоиҳаи инфрасохторӣ аз сохтмон оғоз гардида, пас аз муддате барои дар ҳолати коршоям нигоҳдории иншоотҳои мазкур зарурати таъмир ва таҷдиди ин объектҳо ба миён меояд. Бо ин роҳ таъсири инфрасохтори истеҳсолӣ тавассути ҳавасмандгардони талаботи умумӣ ба маҳсулоти соҳаҳои дигари иқтисодиёт зоҳир мешавад. Тибқи арзёбии коршиносон, ҳар як миллиард доллари ба инфрасохтор масраф гардида, бевосита 15 ҳазор ҷойи кории асосӣ ва тақрибан 30 ҳазор ҷойи кории иловагиро дар соҳаҳои бо инфрасохтор ҳамшафат ба вуҷуд меорад⁴⁷. Инвестисияҳои давлатӣ ба инфрасохтор инкишофи шарикии давлатӣ-хусусиро ҳавасманд

⁴⁷ Государственная экономическая политика России. В 5-ти томах. Том 1/ под общей редакцией С.С.Сулакинина М.: Научный эксперт, 2008. - С. 167.

мегардонад. Ҳамаи ин ба рушди босуръату бомароми минтақа ва умуман мамлакат мусоидат менамояд.

Ҳамин тариқ, алоқаи мутақобилаи соҳаҳои инфрасохтор ва самараи синергия самарабахшии иқтисодии маблағгузории асосиро ба соҳаи мазкур ва ҷаззобияти инвестиционии онро назаррас баланд мебардорад.

Асосҳои назариявии тадқиқот имкон доданд ҳулосаи зерин бароварда шавад: дар инфрасохтори истеҳсолии минтақа ду унсури таркибиро ҷудо кардан мумкин аст, ки аз рӯйи онҳо таъсири ҳар кадомро ба параметрҳои минтақаи устувор арзёбӣ кардан мумкин аст: инфрасохтори нақлиётӣ ва истеҳсолу тақсими нерӯӣ барқ, газ ва об.

Ҷумҳурии Тоҷикистон захираҳои бузурги сӯзишворӣ-энергетикӣ дорад. Қисми асосии захираҳои оби минтақаи Осиёи Марказӣ дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон ташаккул меёбад (53%). Дар сохтори тавозуни сӯзишворӣ-энергетикӣ ҷумҳурӣ захираҳои гидроэнергетикӣ зиёда аз 90%-ро ташкил мекунад. Захираҳои умумии иқтидори гидроэнергетикӣ 527 млрд кВт соатро дар як сол ташкил мекунад. Сатҳи муносири истеҳсоли нерӯӣ барқ 6,5%-ро аз иқтидори коршоями техникӣ гидроэнергетикӣ ташкил менамояд. Захираҳои дарёфтшудаи нафт, газ ва конденсат камтар аз 1% захираҳои умумиро ташкил мекунад, ки тақрибан 1033 млн тонна сӯзишвории шартӣ арзёбӣ шудаанд. Бо сабаби мураккабии шароити кӯҳӣ-геологӣ ва бештар аз 5-7 км будани чуқури хобиш барои афзоиши истихроҷи нафту газ истифодаи технологияҳои нав талаб карда мешавад, ки он ҳароҷоти хеле калонро тақозо менамояд. Захираҳои пешгӯишавандаи ангиштсанг дар айни замон 4-5 млрд. тоннаро ташкил мекунад. Захираҳои ангиштсанг амалан дар ҳамаи минтақаҳои ҷумҳурӣ мавҷуданд, аммо аксарияти конҳо дар ноҳияҳои дурдасти душворгузари кӯхистон ҷойгир шудаанд. Бо вучуди доштани захираҳои гуногуни сӯзишворӣ-энергетикӣ Тоҷикистон амалан ҳамаи намудҳои сӯзишвориро аз хориҷа ворид

мекунад. Масъалаи таъмини захираҳои энергетикӣ дар кишвар хеле тезу тунд аст. Таъмин кардан бо захираҳои сӯзишворӣ-энергетикӣ вазифаи муҳимтарини сиёсати иқтисодии Тоҷикистон махсуб мешавад.

Бояд таъкид кард, ки бо дарки нақши муҳими инфрасохтори истеҳсол ва тақсими нерӯи барқ, газ ва об дар таъмини рушди устувор ҳукумати кишвар чораҳои танзими давлатии раванди инкишофи соҳаи мазкурро таҳия намудааст. Аз ҷумла, қонунҳо "Дар бораи энергетика", "Дар бораи истифодаи манбаҳои барқароршавандаи энергия", "Дар бораи сарфаи энергия", "Дар бораи беҳатарии иншоотҳои гидротехникӣ," инчунин қарор "Дар бораи тасдиқи чораҳо оид ба татбиқи лоиҳаҳои афзалиятнок дар соҳаи энергетикӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон" қабул шуданд.

Аҳамияти рушди инфрасохтори истеҳсол ва тақсими нерӯи барқ, газ ва об барои иқтисодиёти кишвар инчунин бо он тасдиқ мешавад, ки тибқи додаҳои Агентии омили Ҷумҳурии Тоҷикистон, дар тавозуни энергетикӣи иқтисодиёти ҷумҳурӣ ҳиссаи истифодаи нерӯи барқ дар объектҳои инфрасохтори истеҳсолот ва иҷтимоӣ зиёда аз 85 фоизи ҳаҷми умумии истеъмолиро ташкил мекунад. Захираҳои гидроэнергетикӣи ҷумҳурӣ аз рӯи дастрасии технологӣ мақоми аввалро ишғол мекунанд. Аз ин рӯ табиист, ки дар солҳои минбаъда маҳз инфрасохтори истеҳсол ва тақсими нерӯи барқ, газ ва об манбаи асосии нерӯи барқ барои иқтисодиёт ва аҳоли хоҳад буд, бинобар ин мо чунин мешуморем, ки унсури асосии инфрасохтори истеҳсолӣ инфрасохтори истеҳсол ва тақсими нерӯи барқ, газ ва об мебошад.

Ҷумҳурии Тоҷикистон мамлакатест, ки дар он аз 142,6 ҳазор км. мураббаи масоҳат 93% ба кӯҳсор рост меояд. Мутобиқи мавқеи ҷуғрофӣ маҷмааҳои саноатӣ ҷумҳурӣ дар панҷ минтақа (Душанбе, Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, вилояти Суғд, вилояти Хатлон ва ноҳияҳои тобеи ҷумҳурӣ) ҷойгир шудаанд (расми 2.1.1).

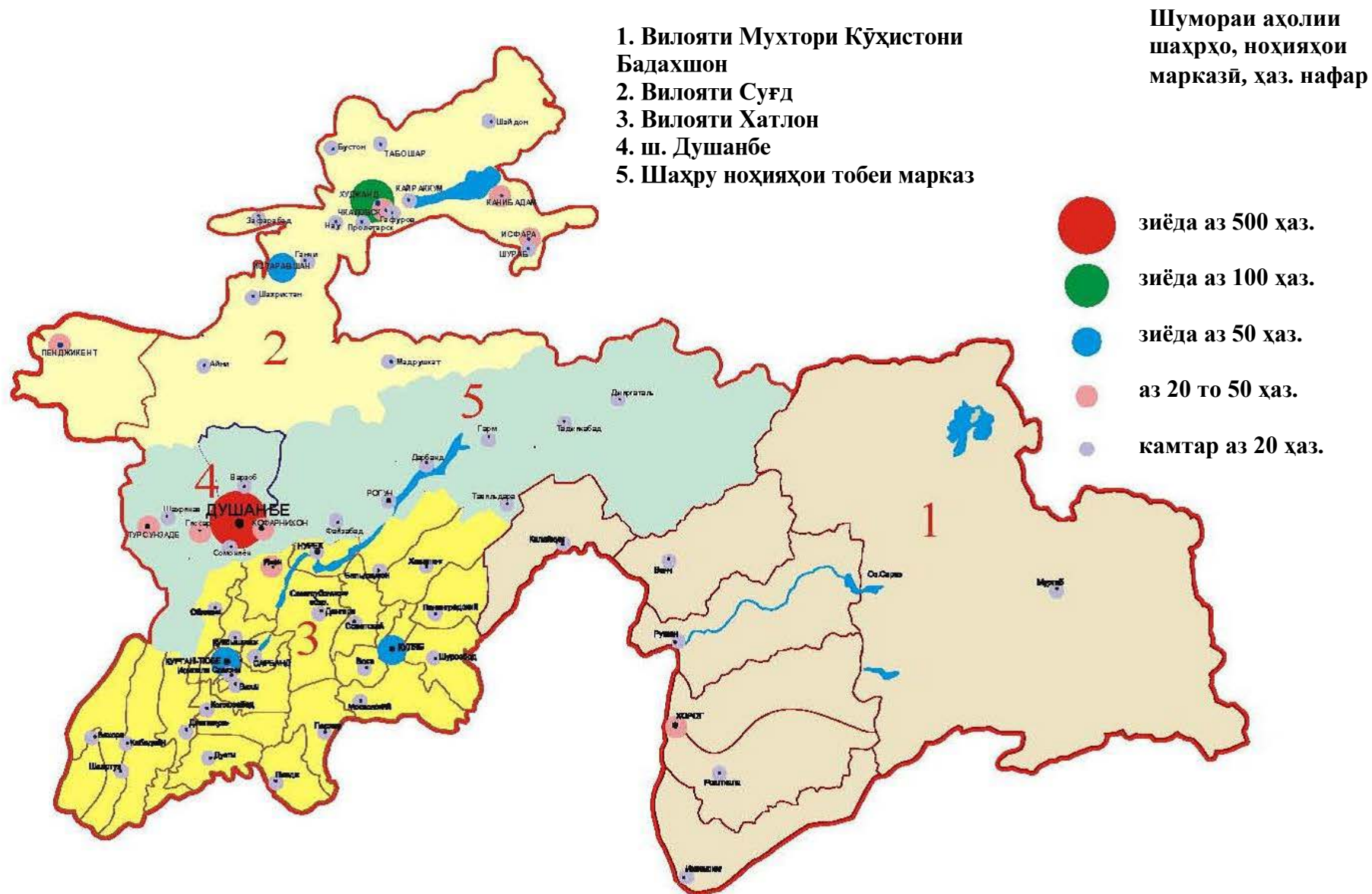
Чунин ҷойгиршавии субъектҳои хоҷагии халқ муносибатҳои иқтисодии байни корхонаҳо ва ташкилотҳоро мушкул месозад. Бинобар ин рушди онҳо аз бисёр ҷиҳат аз мавҷуд будани роҳҳо ва фаъолияти нақлиёт дар ҳудуди мушаххас вобастагии дорад. Нақлиёт алоқаи зичро байни минтақаҳо ва дигар унсурҳои иқтисодиёт таъмин мекунад ва ба рушди онҳо таъсир мерасонад. Вобаста ба ин, мо нақлиётро ҳамчун унсури дуҷуми таркибии инфрасохтори истеҳсоли ҷудо мекунем.

Тибқи андешаи аксарияти мутахассисон, зиёда аз 80% унсурҳои таркибии захиравии инфрасохтори истеҳсоли маҳз ба ҳамин намудҳои инфрасохтор рост меояд⁴⁸. Бинобар ин истифодаи додаҳо оид ба ин намудҳои инфрасохтори истеҳсоли барои ошкор сохтани тамоюлҳо ва қонуниятҳои рушд ва таъсири ду унсури таркибии инфрасохтори истеҳсоли ба параметрҳои рушди устувори маҷмааи истеҳсолии минтақа ба мақсад мувофиқ аст.

Дарҷаи таъсири инфрасохтори истеҳсоли ба рушди устувори минтақа имкон медиҳад, ки таҳлил ва арзёбии ҳолати муносири ду унсури таркибии интиҳобшуда муайян карда шавад.

Яке аз нишондиҳандаҳои вижаи мувофиқати инфрасохтори истеҳсолии минтақа ва суръати рушди иқтисодии ин минтақа таносуби суръати афзоиши он ба суръати афзоиши ММД (МММ) дар миқёси ҷумҳури мебошад (расми 2.1.1).

⁴⁸ Курбонов С.Н. Инвестиционное обеспечение развития производственной инфраструктуры трансформируемой экономики: на примере Республики Таджикистан. Москва: Российская академия государственной службы при Президенте РФ, 2009. - 24 с.

Расми 2.1.1. - Мавқеи ҷуғрофии минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон

Чадвали 2.1.1. - Динамикаи суръати афзоиши ММД (МММ) ва соҳаҳои асосии инфрасохтори истеҳсолии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва вилояти Суғд дар солҳои 2011 – 2018 (ба ҳисоби %)

	2011	2013	2014	2015	2016	2017	2018
ММД (суръати афзоиш бо %)	107,4	107,4	106,7	106,0	106,9	107,1	107,3
Истеҳсол ва тақсими нерӯӣ барқ, газ ва об (суръати афзоиш бо %)	100,5	105,6	106,4	111,5	103,7	119,7	107,2
Нақлиёт (суръати афзоиш бо %)	100,3	105,6	102,9	100,0	112,9	100,0	106,5
Таъмини аҳоли бо корхонаҳои алоқии истифодаи умум дар ҶТ (ба ҳар 100000 нафар)	8,2	7,8	7,7	5,6	5,7	5,5	5,4
МММ вилояти Суғд (суръати афзоиш бо %)	107,1	107,9	106,6	106,0	106,9	107,1	106,9
Истеҳсол ва тақсими нерӯӣ барқ, газ ва об дар вилояти Суғд (суръати афзоиш бо %)	91,9	106,3	105,8	107,5	96,3	125,4	95,1
Нақлиёт дар в. Суғд (суръати афзоиш бо %)	93,7	95,8	106,1	86,1	102,6	95,6	105,7
Таъмини аҳоли бо корхонаҳои алоқии истифодаи умум дар вилояти Суғд (ба ҳар 100000 нафар)	8,0	7,7	7,5	7,4	7,2	7,1	6,9

***Сарчашма:** Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, АОНПҶТ, 2019. – С. 17; 119; 265; 325; Омори солонаи вилояти Суғд. - Хуҷанд; САОНПҶТ, 2019. – С. 19; 167; 226.*

Додаҳои чадвали 2.1.1 нишон медиҳад, ки дар соли 2018 суръати афзоиши истеҳсол ва тақсими нерӯӣ барқ, газ ва об дар вилояти Суғд нисбати солҳои гузашта ба поён рафтааст ва аз суръати афзоиши параметрҳои маҷмӯи маҳсулоти минтақаи Суғд низ хело ҷафо мондааст. Ин ҳолат дар тамоми давраи тадқиқотӣ ба истиснои солҳои 2015 ва 2017 мушоҳида мешавад.

Лозим ба таваҷҷуҳ аст, ки дар миқёси ҷумҳурӣ низ тамоюли шабеҳи рушди соҳаҳои инфрасохтори истеҳсолӣ ба мушоҳида мерасад, яъне дар

солҳои мазкур тамоюли рушди яке аз унсурҳои асосии инфрасохтори истеҳсоли - соҳаи нерӯи барқ, газ ва об яхела мебошад.

Унсuri дуоми таркибии инфрасохтори истеҳсоли - нақлиёт дар муқоиса бо ММД дар миқёси ҷумҳурӣ ва МММ дар миқёси вилоят рушди нисбатан босуръат дорад. Аммо зикр кардан зарур аст, ки дар суръати рушд дар соҳаи мазкур низ нобаробарӣ мушоҳида мешавад. Масалан, аз соли 2015 то соли 2018 суръати афзоиши соҳаи нақлиёт аз суръати рушди МММ дар вилояти Суғд нисбатан паст шудааст. Дар солҳои 2015 ва 2017 дар соҳаи таъмини аҳоли бо корхонаҳои алоқаи истифодаи умум дар вилояти Суғд нисбат ба нишондиҳандаҳои ҷумҳурӣ суръати афзоиш боло рафтааст, вале ҳам дар сатҳи ҷумҳурӣ ва ҳам дар сатҳи вилоятӣ тамоюли пастшавӣ ба назар мерасад. Умуман хулоса баровардан мумкин аст, ки рушди ин соҳаҳои инфрасохтори истеҳсоли номутобиқ аст ва аз паст шудани суръати рушди иқтисодии иқтисодиёти минтақавии вилояти Суғд ва умуман иқтисоди кишвар шаҳодат медиҳад.

Нишондиҳандаи дигаре, ки аҳамияти инфрасохтори истеҳсолиро дар иқтисодиёти минтақа ва кишвар тавсиф менамояд, вазни қиёсии нақлиёт, истеҳсол ва тақсими нерӯи барқ, газ ва об дар ММД Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад (ҷадвали 2.1.2).

Ҷадвали 2.1.2. - Динамикаи вазни қиёсии инфрасохтори саноатӣ (нақлиёт, истеҳсол ва тақсими нерӯи барқ, газ ва об) дар МММ вилояти Суғд барои солҳои 2011-2018 (бо%)

Солҳо	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
<i>Нақлиёт</i>								
Суғд	8,01	8,53	6,5	13,65	9,5	10,90	11,1	11,7
Бо ҳисоби миёна дар ҷумҳурӣ	10,22	11,24	8,54	11,24	8,85	9,64	9,7	10,4
<i>Истеҳсол ва тақсими нерӯи барқ, газ ва об</i>								
Суғд	1,9	1,7	1,7	1,8	2	1,7	1,9	4,6
Бо ҳисоби миёна дар ҷумҳурӣ	4,9	4,8	4,7	4,8	5,2	5,7	5,8	8,2

Аз рӯи додаҳои манбаъҳои зерин ҳисоб карда шудааст: Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанб, АОНПҶТ, 2019. - С. 204; 254; Омори солонаи вилояти Суғд. - Хуҷанд, САОНПҶТ, 2019. – С. 19; 169; 222.

Додаҳои ҳисобу китоби ҷадвали 2.1.2 нишон медиҳад, ки ҳиссаи хизматрасонии нақлиётӣ дар МММ вилояти Суғд дар давраи баррасишаванда қариб 46% афзудааст, яъне аз 8,01% соли 2011 ба 11,7% соли 2018 дар МММ расидааст. Ҳамзамон, дар миқёси ҷумҳурии ҳиссаи нақлиёт дар ММД аз соли 2015 то соли 2017 5% паст шудааст, вале соли 2018 боз боло рафта, дар ММД 10,4% ташкил кардааст. Тибқи ҳисобҳои дар боло овардашуда мо метавонем оид ба вилояти Суғд чунин хулоса барорем:

- рушди хизматрасонии нақлиётӣ аз рушди миёнаи соҳаи мазкур дар ҷумҳурии 9% тезтар сурат мегирад;
- соҳаи хизматрасонии нақлиётӣ ба рушди иқтисодии минтақа саҳми назаррас гузошта, ба рушди устувори иқтисодии минтақа мусоидат менамояд.

Ҳиссаи истеҳсол ва тақсими нерӯи барқ, газ ва об дар МММ вилояти Суғд аз соли 2011 то 2017 амалан тағйир наёфтааст ва ба ҳисоби миёна 1,8% -ро ташкил мекунад. Вале ин нишондиҳанда соли 2018 хело афзоиш ёфтааст, яъне аз 1,9% соли 2017 ба 4,6 % расидааст, ки аз аҳамияти соҳаи мазкур дар ҷомеаи муосири мо шаҳодат медиҳад. Соли 2018 ғаъолнокии иқтисодии аҳоли дар бахши воқеии иқтисодиёт зиёд шудааст, ки ин талаботро ба соҳаи нерӯи барқ, газ ва об зиёд менамояд. Агар тағйирёбии ҳиссаи истеҳсол ва тақсими нерӯи барқ, газ ва обро ба ҳисоби миёна дар ҷумҳурии баррасӣ намоем, ин ҷо тамоюли мусбат ба мушоҳида мерасад. Дар муқоиса бо соли базисии 2011, афзоиши ҳиссаи истеҳсол ва тақсими нерӯи барқ, газ ва об дар МММ дар соли 2018 167,3% афзудааст. Дар асоси додаҳои бадастомада, метавонем хулосаи зерин барорем:

- истеҳсол ва тақсими нерӯи барқ, газ ва об дар иқтисодии вилояти Суғд 4,6% -ро ташкил медиҳад, ки ин аз ҳисоби миёнаи кишвар қариб 2 маротиба кам аст;

- кам шудани ҳиссаи истеҳсол ва тақсими нерӯи барқ, газ ва об ва соҳаи нақлиёт дар МММ ба рушди иқтисодии вилояти Суғд таъсири манфӣ мерасонад.

Аксарияти мутахассисони соҳа (Гилязутдинова И.В., Горелова Э.Н., Киселев С.В., Файзрахмонов М.Д., Брусакова И.А.⁴⁹ ва дигарон) чунин мешуморанд, ки воситаи нисбатан самараноки бозтақсими захираҳои молиявӣ аз соҳаи иқтисодиёти дорои иқтидорҳои зиёдатӣ, аз ҷумла истеҳсолоти коркард, ба соҳаҳои мебошад, ки рушди устувори иқтисодиро таъмин карда метавонанд, алалхусус ба инфрасохтори истеҳсоли мебошад.

Аз нишондиҳандаҳои ҷадвали 2.1.3 маълум мешавад, ки соҳаҳои нақлиёт ва алоқа, инчунин комплекси сӯзишворӣ-энергетикӣ дар қисми хароҷоти буҷети давлатӣ мавқеи муҳимро ишғол мекунад. Дар давоми панҷ соли охир ба соҳаи нақлиёт ва алоқа аз 5 то 7% маблағи буҷет масраф гардидааст. Дар муқоиса бо соли базисии 2011, ки ҳиссаи хароҷоти мазкур дар хароҷоти умумӣ 12% буд, тамоюли камшавӣ ба назар мерасад. Дар солҳои 2012, 2014, 2017 ҳиссаи хароҷоти мазкур ҳамагӣ 5%, солҳои 2013 ва 2018 бошад қариб 7%-ро ташкил кард. Захираҳои пулие, ки аз буҷети давлатӣ ба соҳаи сӯзишворӣ-энергетикӣ ҷудо шудаанд, тамоюл ба афзоиш доранд. Дар давраи аз соли 2011 то соли 2017 ҳаҷми маблағҳои ҷудошуда 5 маротиба афзоиш ёфта, ҳиссаи хароҷот ба соҳаи сӯзишворӣ-энергетикӣ то соли 2017 аз 13% то 28% афзудааст. Вале соли 2018 боз тамоюли камшавии ин хароҷот нисбат ба соли 2017 ба мушоҳида мерасад, ҳаҷми он аз 28% то 26,7% фаромадааст, яъне 1,3% кам шудааст. Бо вучуди он, ки ин тамоюл на он қадар калон аст, вале ба вазъи инфрасохтори мазкур таъсири калон дошта метавонад.

⁴⁹ Гилязутдинова И.В., Горелова Э.Н. Влияние организационно-экономических преобразований на инновационную активность в сфере производственной инфраструктуры // Вестник Казанского технологического университета – 2009. - №5 – С. 123-131.; Брусакова И. А. Организация и управление инфраструктурой промышленного производства: информационный аспект. - СПб: Изд-во Политехнического университета, 2010. – 284 с.

Суръати афзоиши харочот дар соҳаи сӯзишворӣ-энергетикӣ аз суръати афзоиши харочоти буҷети давлатӣ ба 1 модда (пункт) пеш рафтааст.

Ҷадвали 2.1.3. - Динамикаи харочоти давлатӣ дар соҳаҳои нақлиёт ва энергетикаи иқтисодиёти Тоҷикистон дар солҳои 2011-2018

Солҳо	Воҳиди ченак	Харочоти буҷети давлатӣ	Аз ҷумла:	
			нақлиёт ва алоқа	комплексӣ сӯзишворӣ - энергетикӣ
2011	ҳазор сомонӣ	8562633,6	1045816,6	1138836,7
	%	100	12	13
2012	ҳазор сомонӣ	9107855,9	464178,8	1120169
	%	100	5	12
2013	ҳазор сомонӣ	11591550,9	861772,8	1199761,8
	%	100	7	10
2014	ҳазор сомонӣ	13190336,3	754632,3	1492057
	%	100	5	11
2015	ҳазор сомонӣ	16277408,1	986973,7	2923110,2
	%	100	6	18
2016	ҳазор сомонӣ	18299330,7	948283,3	3722626,3
	%	100	5	20
2017	ҳазор сомонӣ	22264184,0	1074918,8	6280371,9
	%	100	5	28
2018	ҳазор сомонӣ	24187400	1292000	6471600
	%	100	7,0	26,7
Суръати афзоиш	бо % нисбати соли гузашта	1,08	1,2	1,03

Аз рӯйи додаҳои зерин ҳисоб карда шудааст: Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон - Душанбе, АОНПҚТ, 2019. – С. 445-446.

Арзёбии вазъи соҳаи нақлиёт аз рӯйи чунин нишондиҳандаҳо, аз қабили ҳаҷми боркашонӣ ва гардиши бор сурат мегирад.

Сохтори нишондиҳандаи боркашонӣ нишон доданд, ки намуди асосии нақлиёте, ки бор тавассути он кашонида мешавад, нақлиёти автомобилӣ мебошад(ҷадвали 2.1.4).

Бахши нақлиёти вилояти Суғд бо се намуди нақлиёт амал мекунад: нақлиёти автомобилӣ, роҳи оҳан ва ҳавоӣ. Дар поён тавсифи мухтасари инфрасохтори соҳаи нақлиёти вилояти Суғд пешниҳод мегардад.

**Ҷадвали 2.1.4. - Боркашонӣ аз рӯи намудҳои нақлиёт дар вилояти Сӯғди
Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2013-2018 (млн тонна)**

Нишондиҳандаҳо	2013	2014	2015	2016	2017	2018	Суръати афзоиш, %	
							соли 2018 нисбат ба соли 2013	соли 2018 нисбат ба соли 2017
Боркашонӣ ¹ , ҳамагӣ	29,1	30,9	26,6	27,3	26,1	27,6	94,8	105,7
нақлиёти хушкигард	29,1	30,9	26,6	27,3	26,1	27,6	94,8	105,7
Аз ҷумла: роҳи оҳан ²	4,8	5,5	4,8	4,2	3,8	3,7	77,0	97,3
автомобилӣ	24,3	25,4	21,7	23,1	22,3	23,9	98,3	107,2

Эзоҳ: 1) бо назардошти фаъолияти шахсони воқеӣ бо нақлиёти автомобилӣ;

2) бо назардошти фиристодан, хориҷ шудан ва транзити бор.

Аз рӯи манбаи зерин ҳисоб карда шудааст: Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон – Душанбе. АОНПҚТ, 2019. – С. 222.

Ҳисобу китоб дар ҷадвали 2.1.4 нишон медиҳад, ки дар давраи аз соли 2013 то соли 2018 ҳолати боркашонӣ дар ҳама намуди нақлиёт тамоюли гуногун дорад. Дар соли 2018 он 27,6 миллион тоннаро ташкил додааст, ки ин 94,8%-и ҳаҷми соли 2013-ро ташкил менамояд. Нишондиҳандаи мазкур аз дараҷаи соли 2013 5,2% кам аст, вале аз ҳаҷми соли 2017 105,7% зиёд мебошад. Қисми зиёди бор бо нақлиёти автомобилӣ кашонида шудааст. Ҳаҷми он нисбат ба соли 2013 дар умум 98,3%-ро ташкил медиҳад, яъне камшавӣ ба 1,7% баробар аст. Дар навбати худ нисбати соли 2017 тамоюли афзоишро дар ҳаҷми 107,2%-ро ташкил дод. Соли 2018 бо нақлиёти автомобилӣ тамоми вазорату идораҳо, корхонаҳо, ташкилотҳо ва соҳибкорони инфиродӣ дар вилоят 23,9 миллион тонна бор кашонида шудааст, ки он 86,6% миқдори умумии боркашонӣ бо ҳамаи намуди нақлиёт мебошад. Ҳамзамон ҳиссаи асосии боркашонӣ тавассути нақлиёти соҳибкорон сурат гирифтааст.

Оид ба нақши нақлиёти ҳавоӣ ва роҳи оҳан дар вилояти Суғд чунин нуқтаро қайд кардан зарур аст, ки дар нашрияҳои омории вилоятӣ оид ба боркашонӣ бо нақлиёти ҳавоӣ факту рақамҳо ба назар нарасид. Дар боркашонӣ тавассути нақлиёти роҳи оҳан низ тамоюли коҳиш мушоҳида мешавад. Масалан агар дар соли 2013 бо ин намуди нақлиёт 4,8, соли 2014 5,5 млн тонна бор кашонида шуда бошад, солҳои 2017 ва 2018 мутаносибан 3,8 ва 3,7 млн тонна бор ҳамлу нақл гардидааст. Соли 2018 ҳиссаи нақлиёти роҳи оҳан дар ҳаҷми умумии хизматрасонии боркашонӣ дар вилоят ҳамагӣ 13,4% ташкил кардааст, ки ин хело ночиз аст.

Дар масофаи 12 км дуртар аз шаҳри Хучанд Фурудгоҳи байналмилалӣ “Хучанд” фаъолият мекунад, ки аз ҷиҳати интиқоли мусофирон дар ҷумҳурӣ мавқеи дуввумро дорад. Ҳар сол фурудгоҳ ба зиёда аз 600 ҳазор мусофир хизмат мерасонад. Мусофиркашонии дохилӣ дар ду ҳатсайр амалӣ мешавад: Хучанд - Душанбе ва Хучанд - Хоруғ. Ҳиссаи мусофиркашонии дохилӣ дар миқдори умумии мусофиркашонӣ танҳо 3%-ро ташкил медиҳад. Мусофиркашонии дохилӣ танҳо бо гардиши мусофирон вобаста аст. Ба кишварҳои ИДМ, Ҳиндустон, Хитой ва АМА ҳатсайрҳои мустақими байналмилалӣ мавҷуданд.

Аз ҳудуди вилояти Суғд ҳатти шимолии роҳи оҳани Ҷумҳурии Тоҷикистон мегузарад, ки он минтақаро бо ҷануб ва дигар минтақаҳои ҷумҳурӣ, кишварҳои хориҷаи наздик ва дур мепайвандад. Дар боркашонӣ бо ҳатти шимолӣ интиқоли борҳои транзитӣ афзалият дорад. Дарозии умумии ҳати шимолии роҳи оҳан дар вилояти Суғд 220 км буда, ду истгоҳи роҳи оҳан - истгоҳи “Хучанд” ва “Конибодом” мавҷуд аст.

Дар ҳамлу нақли дохилӣ нақлиёти автомобилӣ пешсаф аст. Аз вилояти Суғд роҳи мошингарди байналмилалӣ Душанбе-Чанок мегузарад, ки дарозияш 354 км аст. Ин роҳ қисми шимол ва ҷануби кишварро бо ҳам мепайвандад. Ду нақб сохта шудааст, ки вақти рафтуомадро ду маротиба кам кардааст.

Шоҳроҳи Айнӣ-Панҷакент, ки дарозияш 114 км аст, Тоҷикистонро бо давлати ҳамсоя - Ўзбекистон мепайвандад. Тавассути роҳи автомобилгарди Хучанд - Конибодом - Исфара, вилояти Суғд ба Ҷумҳурии Қирғизистон пайваст аст. Дарозии ин роҳ 120 км аст. Дар маҷмӯъ аз ҳудуди вилояти Суғд 222 км роҳи мошингард мегузарад, ки барои боркашонии байналмилалии автомобилӣ хуб мусоидат менамояд.

Ҳиссаи боркашонӣ дар минтақаҳои алоҳидаи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои охир қариб бетағйир боқӣ мондааст. Бо ибораи дигар гӯем, дар кулли минтақаҳои ҷумҳурӣ ҳиссаи нақлиёти автомобилӣ дар боркашонӣ мавқеи ҳалқунандаро дорад, ки сохтори он дар ҷадвали 2.1.5 оварда шудааст.

Ҷадвали 2.1.5. - Сохтори боркашонӣ тавассути нақлиёти автомобилӣ дар минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон (ҳазор тонна)

	2013	2014	2015	2016	2017	2018
	ДАР ҶУМҲУРӢ, ҲАМАГӢ					
I	65510,7	67600,9	68304,1	78610,5	79482,5	84257,6
II	100	100	100	100	100	100
	<i>Аз он ҷумла:</i>					
	ш. ДУШАНБЕ					
I	7234,5	7583,2	8049,4	8725,3	8178,1	8298,5
II	11,04	11,22	11,78	11,1	10,3	9,8
	НТМ					
I	15396,7	15162,4	14184,9	21175,0	25522,6	2661,9
II	23,5	22,43	20,77	26,94	32,1	31,6
	вил. СУҒД					
I	24303,1	25361,6	21745,8	23114,0	22306,8	23947,9
II	37,1	37,52	31,84	29,4	28,1	28,4
	вил. ХАТЛОН					
I	18062,3	18901,5	23816,7	25017,3	23798,7	24597,6
II	27,57	27,96	34,87	31,82	29,9	29,1
	ВМКБ					
I	514,1	592,2	507,3	578,9	676,3	796,7
II	0,78	0,88	0,74	0,74	0,85	0,95

Эзоҳ: I – ҳаҷми боркашонӣ, ҳазор тонна;

II – ҳиссаи минтақаҳо дар ҳаҷми боркашонӣ, %.

Аз рӯйи манбаи зерин ҳисоб карда шудааст: Минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон - Душанбе, АОНПҚТ, 2019. – С. 306.

Таҳлили сохтори боркашонӣ бо нақлиёти автомобилӣ тавассути минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2018 нишон медиҳад, ки ҳиссаи асосии он ба ноҳияҳои тобеи ҷумҳурӣ – 31%, вилояти Хатлон – тақрибан 29,1%, вилояти Суғд – 28,4%, Душанбе – 9,8% ва Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон – 0,95% рост меояд. Ҳамин гуна тамоюл дар солҳои гузашта низ ба мушоҳида расида буд. Афзоиши бегуфтугӯи вазни қиёсии боркашонӣ дар минтақаҳо ба мушоҳида намерасад. Дар ҳамаи вилоятҳо ҳам зиёдшавӣ ва ҳам коҳиши нишондиҳандаи мазкур ба назар мерасад. Бинобар ин, зикр кардани минтақаи дорои инкишофи мусбат ё баръакс минтақаҳои дорои нишондиҳандаи паст аҳамияти махсус надорад. Ҳамзамон бояд қайд кард, ки вазни қиёсии боркашонӣ тавассути нақлиёти автомобилӣ дар вилояти Суғд соли 2018 дар муқоиса бо соли 2013 8,7% кам шудааст.

Барои пурратар тасаввур кардани тамоюлҳои инкишофи нақлиёти автомобилӣ, инчунин шиддати истифодаи роҳҳои автомобилгард дар вилояти Суғд нишондиҳандаи хизматрасониро бо нақлиёти мусофиркаш дар бахшҳои хусусӣ ва давлатӣ баррасӣ менамоям (ҷадвали 2.1.6).

Ҷадвали 2.1.6. - Тақсими ҳаҷми хизматрасонии нақлиёти мусофиркаш аз рӯи моликият дар вилояти Суғд (млн сомонӣ)

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	Суръати афзоиш/ Пастшавӣ соли 2018 нисбат ба соли 2013, бо %
Намудҳои ҳамаи нақлиёт	624,1	629,5	492,8	588,0	605,7	635,7	101,9
аз ҷумла: нақлиёти автомобилии соҳибкорон	444,3	618,9	485,4	574,9	595,4	451,5	101,6
нақлиёти автомобилии истифодаи умум	179,8	105,4	7,4	13,1	10,4	184,2	102,4

Аз рӯи манбаи зерин ҳисоб карда шудааст: Омори солонаи вилояти Суғд// Маҷмӯаи оморӣ. – Хуҷанд. САОНПҶТ, 2019. – С.298.

Чи тавре, ки нишондиҳандаҳои ҷадвал шаҳодат медиҳад дар вилояти Суғд хизматрасонӣ бо ҳама воситаҳои нақлиёт тамоюли рушди нобаробар дорад. Дар соли 2018 ҳам дар баҳши хусусӣ ва ҳам дар баҳши ҷамъиятӣ ҳаҷми хизматрасонӣ бо нақлиёти мусофиркаш нисбат ба солҳои пешина афзудааст.

Аммо, дар тамоми давраи тадқиқотӣ аз соли 2013 то 2018 ҳаҷми гардиши бор бо нақлиёти автомобилӣ дар вилояти Суғд 101,9% афзоиш ёфтааст. Дар муқоиса бо соли 2013 хизматрасонии мазкур дар баҳши нақлиёти хусусӣ 101,6% афзоиш ёфтааст, ки далели рушди соҳибкорӣ дар соҳаи хизматрасонии нақлиётӣ арзёби мегардад. Ҳамзамон бояд қайд кард, ки гардиши бор бо нақлиёти автомобилӣ истифодаи умум дар соли 2018 нисбат ба соли 2013 қариб 102,4% зиёд шудааст. Боркашонӣ бо нақлиёти автомобилӣ дар минтақа номурааттаб тараққӣ кардааст.

Зиёд шудани сатҳи мусофиркашонӣ тавассути нақлиёти истифодаи ҷамъиятӣ, пеш аз ҳама, ба афзоиши шумораи корхонаҳои нақлиёти хусусӣ дар ҷумҳурӣ ва ҳамзамон дар вилояти Суғд вобаста аст. Новобаста ба ин ҳолат дар самти мусофиркашонӣ дар вилояти Суғд чун дар миқёси ҷумҳурӣ баҳши хусусӣ нақши пешсафӣ дорад, яъне парки мошинҳои он нисбат ба баҳши давлатӣ хело зиёданд. Тибқи маълумоти омор 79,1% шумораи умумии парки мошинҳо ба баҳши хусусӣ ва танҳо 20,9% он ба баҳши давлатӣ рост меояд.

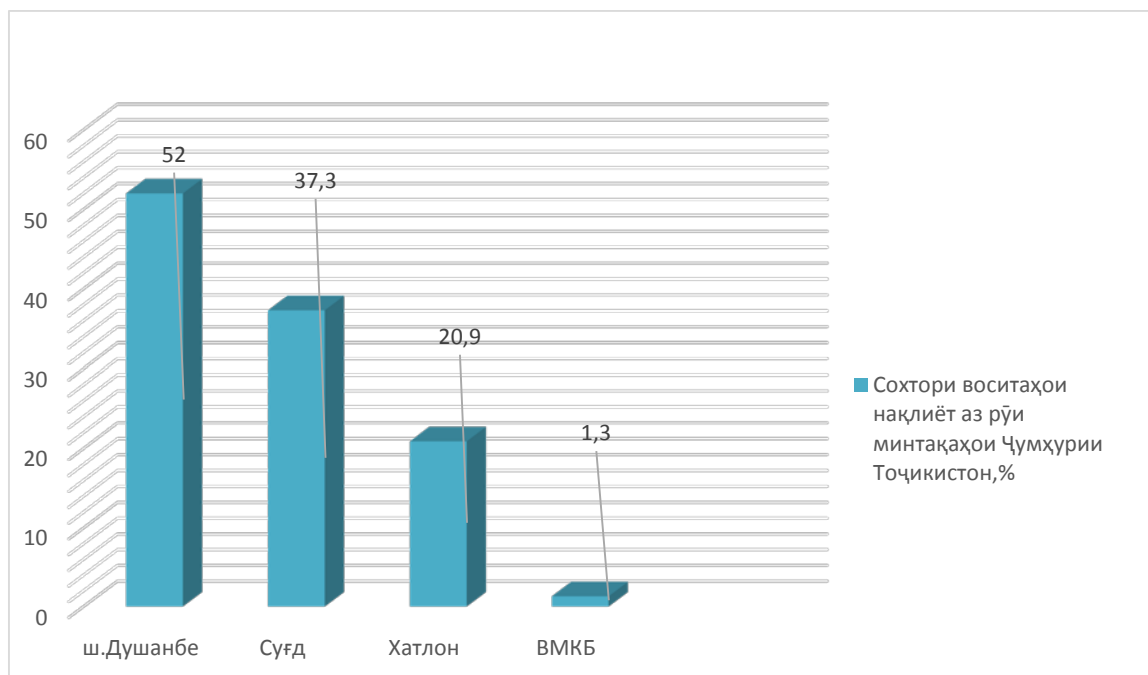
Воситаҳои нақлиёти автомобилӣ дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон дар таъмини талаботи иқтисодиёт ва аҳоли ба боркашонӣ ва мусофиркашонӣ нақши аввалиндараҷа мебозад. Миқдори воситаҳои нақлиёт дар минтақаҳо дар соли 2018 сатҳи нобаробар дорад. Алҳол дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тибқи маълумоти Вазорати нақлиёт 225 корхонаи нақлиётӣ автомобилӣ ба кашонидани бор ва мусофирон машғуланд. Аз онҳо 128 корхонаи автомобилӣ ба кашонидани бор ва 97 корхона ба мусофиркашӣ машғул мебошанд. Дар вилояти Суғд теъдоди чунин корхонаҳо 85 адад, дар вилояти Хатлон – 47 адад, ВМКБ – 3 адад, ш.

Душанбе – 117 адад аст. Аз ин бармеояд, ки ҳиссаи корхонаҳои нақлиётӣ дар вилояти Суғд 37,7 % -ро ташкил мекунад ва дар ҷумҳурӣ пас аз ш. Душанбе (52,0%) дар ҷойи дувум меистад.

Дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон 14 терминали боркашонӣ ва 50 терминали мусофиркашонӣ мавҷуданд, ки қисми зиёди онҳо дар вилоятҳои Суғд ва Хатлон ҷойгир шудаанд.

Дар самти боркашонии байналмиллалии автомобилӣ хизматрасонии нақлиётро 50 корхонаҳои автомобиллии миллӣ амалӣ менамояд, ки дар ихтиёри онҳо зиёда аз 2000 адад воситаҳои нақлиётии боркашонӣ мавҷуд аст. Ғайр аз ин дар ҷумҳурӣ 10 гузаргоҳи сарҳаддӣ фаъолият дорад, ки панҷтои онҳо дар қаламрави вилояти Суғд ҷойгир аст:

1. Гулистон (Исфара)-Боткент (Қирғизистон);
2. Фотеҳобод (Мастҷоҳ)- Ойбек (Ўзбекистон);
3. Овчи қалъача (Б. Ғафуров)- Лайлак (Қирғизистон);
4. Патар (Конибодом)-Адархон (Ўзбекистон);
5. Маданият (Ҷ. Расулов)- Қароғоч (Қирғизистон).

Расми 2.1.1. - Соҳтори воситаҳои нақлиёт дар минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон⁵⁰

⁵⁰ [http:// www.mtitrans.tg.](http://www.mtitrans.tg/) / ru / grund – transportdion /. nas (санаи муҳоҷият: 20.12.2019).

Чи хеле, ки мебинем 50% гузаргоҳҳои сарҳадии ҷумҳурӣ дар вилояти Суғд ҷойгиранд ва ба рушди иқтисодии содиротии вилоят таъсири мусбат мерасонанд.

Тибқи маълумоти оморӣ то санаи 01.01.2018 дарозии роҳҳои автомобилгард дар ҷумҳурӣ 27012,9 км-ро, аз ҷумла 14172 км роҳҳои истифодаи умум, 5471 км (ё 38,6%) роҳҳои дорои аҳамияти ҷумҳуриявӣ ва 8701 км (ё 61,4%) роҳҳои маҳаллӣ ташкил мекунад.. Роҳҳои автомобилгарди ҷумҳуриявӣ ҳолати нисбатан обод дорад. Онҳо шохроҳҳои асосӣ ба ҳисоб рафта, шабакаи роҳҳо ташкил мекунад, ки намоёнбандӣ шудаанд ва 17 роҳи байналмилалӣ ва 86 роҳи автомобилгарди ҷумҳуриявиро дар бар мегиранд.

Қисми асосии роҳҳо дар ҳамаи минтақаҳои ҷумҳурӣ, ба истиснои Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, ки дар он ҷо ҳиссаи роҳҳои ҷумҳуриявӣ 62% -ро ташкил мекунад, ба роҳҳои маҳаллӣ рост меояд: дар вилояти Хатлон - 71,3%, вилояти Суғд - 68,1%, шаҳри Душанбе ва НТҚ - 58,9%.

Ҳамин тариқ, таҳлили унсуре нақлиёти инфрасохтори истеҳсоли нишон дод, ки дар вилояти Суғд дар соҳаи нақлиёт нақши асосиро нақлиёти автомобилӣ мебозад. Ин ҳолат, пеш аз ҳама, бо хусусиятҳои мавқеи ҷуғрофии Ҷумҳурии Тоҷикистон вобаста аст. Суръати тараққи нақлиёти автомобилӣ аз рушди роҳи оҳан ва дигар инфрасохтори нақлиётӣ пеш гузаштааст. Нақлиёти роҳи оҳан ва ҳавоии Ҷумҳурии Тоҷикистон таваҷҷӯҳи махсуси давлатиро талаб мекунад ва пеш аз ҳама, сармоягузорӣ барои хариди воситаҳои нақлиёти нави роҳи оҳан, сохтани фурудгоҳҳои замонавӣ ва ғайра зарур аст. Ҳамаи тадбирҳои мазкур ба рушди соҳаи нақлиёт ва иқтисодиёти минтақа мусоидат мекунад.

Ҷумҳурии Тоҷикистон бо вучуди дорои захираҳои бузурги гидроэнергетикӣ будан норасоии нерӯи барқро эҳсос мекунад. Яке аз омилҳои, ки боиси ба миён омадани ин ҳолат мегардад, захираҳои табиӣ

мебошад. Масалан, ҳудуди кишвар аз ҷиҳати таъминнокии он бо захираҳои гидроэнергетикӣ ба се минтақаи бузург тақсим шудааст: минтақаи якум - қисми марказӣ ва ҷанубу ғарбии Тоҷикистон, ки иқтидори гидроэнергетикии он 71,1%-и тамоми захираҳои гидроэнергетикиро ташкил менамояд; минтақаи дуюм Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшонро фаро гирифта, 22,1% захираҳои гидроэнергетикиро дорад; минтақаи сеюм минтақаи шимолӣ мебошад, ки дар ҳудуди он вилояти Суғд ҷойгир аст ва 6,8% захираҳоро дорад⁵¹. Маълум мешавад, ки омили табиӣ-захиравӣ дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз як тараф, рушди инфрасохтори истеҳсол ва тақсими нерӯи барқ, газ ва обро бозмедорад, аз тарафи дигар самти ин рушдро муайян менамояд. Ба итмом расидани сохтмони хатти интиқоли барқии ХИБ-500 “Ҷануб-Шимол” вазъи интиқоли нерӯи барқро ба вилояти Суғд назаррас беҳтар кард ва вобастагии Тоҷикистонро аз воридоти нерӯи барқ аз кишварҳои ҳамсоя кам намуд.

Барои пурра дарк кардани ҳолат ва тамоюлҳои инкишофи инфрасохтори истеҳсоли нерӯи барқ, газ ва об дар вилояти Суғд нишондиҳандаҳои асосиро таҳлил кардан лозим аст, ки фаъолияти соҳаи мазкурро тавсиф мекунад (ҷадвали. 2.1.7).

Истеҳсол ва тақсими нерӯи барқ, газ ва об дар асоси Таснифгари намудҳои фаъолияти иқтисодӣ (ОКЭД), ки ба таснифи байналмилалии меъёри мувофиқат мекунад, яке аз соҳаҳои саноат ба ҳисоб меравад.

Ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ тамоюли афзоиши номунтазам дорад. Соли 2015 дар муқоиса бо солҳои 2013 ва 2014 пастшавии суръати афзоиши маҳсулоти саноатӣ ба мушоҳида расид. Коҳиш нисбат ба соли 2014 бештар аз 4,2 %-ро ташкил кард. Вале солҳои минбаъда суръати рушд афзоиш ёфт. Соли 2018 суръати афзоиши

⁵¹ Ахророва А.Д., Аминҷонов Р.М., Доронкин К.А. Энергетика Таджикистана: современные тенденции и перспективы устойчивого развития. / А.Д. Ахророва, Р.М. Аминҷонов, К.А. Доронкин. – Душанбе: Издательство ООО РИА «Статус». – 2005. - С. 29.

истеҳсоли маҳсулот дар муқоиса бо соли 2013 324,3% ва нисбат ба соли 2017 113,2 %-ро ташкил кард.

Ҷадвали 2.1.7. – Динамикаи афзоиши истеҳсол ва тақсими нерӯи барқ, газ ва об дар вилояти Суғд дар давраи солҳои 2011 -2018

Нишонди- ҳандаҳо	Воҳиди ченкунӣ	2013	2014	2015	2016	2017	2018
<i>Ҳаҷми истеҳсол ва суръати афзоиши истеҳсолот</i>							
Саноат ҳамагӣ, ҳазор сомонӣ	ҳазор сомонӣ	3513063	3723438	3570173	4662571,4	10066400	11395945,5
	бо %	100	100	100	100	100	100
Аз ҷумла: истеҳсоли нерӯи барқ, газ ва об	ҳазор сомонӣ	182402,8	204558,3	231625,5	229332,3	338095,0	843300,0
	Маҷмӯъ ба %	5,1	5,4	6,4	4,9	3,4	7,4
<i>Ҳаҷми истеҳсол ва тақсими нерӯи барқ, газ ва об ба ҳар сари аҳоли</i>							
Аҳолии доимӣ дар охири сол	ҳазор нафар	2400,6	2455,5	2511,1	2560,8	2608,0	2657,0
Ҳаҷми истеҳсол ва тақсими нерӯи барқ, газ ва об ба ҳар сари аҳоли	сомонтӣ	76	83,3	92,2	89,6	129,6	317,4
<i>Шумораи корхонаҳо</i>							
Саноат ҳамагӣ, воҳид	воҳид	324	566	698	604	597	633
	дар %	100	100	100	100	100	100
Аз ҷумла: истеҳсол ва тақсими нерӯи барқ, газ ва об	воҳид	3	3	4	4	4	4
	Маҷмӯъ ба %	0,9	0,5	0,5	0,66	0,67	0,63

Аз рӯи манбаи зерин ҳисоб карда шудааст: Омори солонаи вилояти Суғд// Маҷмӯаи оморӣ. - Ҳуҷанд, САОИПҶТ, 2019. - С. 167-169; 171.

Дар соли 2018 дар сохтори саноати вилояти Суғд вазни қиёсии истеҳсол ва тақсими нерӯи барқ, газ ва об 7,4 %-ро ташкил кард, ки дар

муқоиса бо соли 2013 ҳиссаи он 2,3 нишондиҳанда зиёд гаштааст. Аммо ҳаҷми истеҳсол ва тақсими нерӯӣ барқ, газ ва об то соли 2015 тамоюли устуворӣ афзоиш дошт, вале солҳои 2016 ва 2017 нисбат ба соли 2015 то 4,9% коҳиш ёфт. Соли 2018 бошад ин нишондиҳанда боз боло рафт ва дар натиҷа вазни қиёсии он дар сохтори саноати вилояти Суғд ба 7,4 % расид. Истеҳсол ва тақсими нерӯӣ барқ, газ ва об ба ҳар сари аҳоли дар вилоят аз соли 2013 то 2018 ба 417% ё аз 76 сомони то 317,4 сомони афзудааст. Соли 2018 дар муқоиса бо соли 2017 истеҳсол ва тақсими нерӯӣ барқ, газ ва об ба ҳар сари аҳоли 244,9 % ё ин, ки аз 129,6 то 317,4 сомони зиёд шудааст. Шумораи корхонаҳое, ки нерӯӣ барқ, газ ва обро истеҳсол ва тақсим мекунанд, дар соли 2015 як адад афзуда, ба 4 корхона расид. Соли 2018 шумораи корхонаҳои ин соҳа тағйир наёфтааст.

Аз рӯи ҳисобу китоби мазкур ба чунин хулоса омадан мумкин аст, ки суръати инкишофи инфрасохтори истеҳсол ва тақсими нерӯӣ барқ, газ ва об аз суръати рушди тамоми саноат қафо мемонад. Ин, дар навбати аввал, бо он вобаста аст, ки иқтисодии мавҷудаи истеҳсоли нерӯӣ барқ ва тақсими об ба сабаби набудани имкониятҳои техникӣ ва маблағгузориҳои нокифоя ба рушди инфрасохтори истеҳсол ва тақсими нерӯӣ барқ, газ ва об ба таври пурра истифода намешавад.

Хароҷот ба инкишофи инфрасохтори истеҳсол ва тақсими нерӯӣ барқ, газ ва об аз ҳаҷми истеҳсолоти соҳа зиёдтар аст. Ба ибораи дигар, инфрасохтори амалкунандаи истеҳсол ва тақсими нерӯӣ барқ, газ ва об ғайриқарор нест. Аз ин бармеояд, ки зарурати ҷалб кардани захираҳои сармоягузориҳои хориҷӣ ба миён омадааст.

Дар охир ба хулосаи умумӣ омадан мумкин аст, ки ду унсуре асосии таркибии сохтори мазкурро ба ҳайси бахши мустақили инфрасохтори истеҳсоли ҷудо кардан зарур аст: нақлиёт, ҳамчунин истеҳсол ва тақсими нерӯӣ барқ, газ ва обро дар низоми таъмини инфрасохториҳои рушди устувори минтақа ва умуман кишвар, таъмини

беҳатарии иқтисодии минтақавӣ ва унсури муҳими он - нақлиёти автомобилро дар шароити хочагидорӣ бозорӣ.

Тамоюлҳои манфӣ, ки дар коҳиш ва нобаробарии рушди низомҳои мазкур зоҳир шудаанд, на танҳо ба кам шудани даромади ғайриқонунии онҳо, балки ба паст шудани рақобатпазирии иқтисодии минтақа ва кишвар оварда мерасонанд.

Бинобар ин, ба андешаи мо, дар навбати аввал бояд тадбирҳои институтсионалӣ андешида шаванд, ки бо коркард ва амалигардонии концепсияи таъмини инфрасохтори мамлакат ва минтақаҳо алоқаманданд. Мақсади концепсияи мазкур ба вучуд овардани механизми иқтисодии амалкарди низом дар шароити таъсири муҳити беруна мебошад, ки инфрасохтори истеҳсоли нисбат ба дигар намудҳои ғайриқонунии иқтисодӣ ба он бештар дучор мегардад.

2.2. Инфрасохтори иҷтимоӣ дар низоми баланд бардоштани сатҳи зиндагии аҳоли

Яке аз самтҳои муҳими амали стратегияи миллии рушди кишвар ҳалли маҷмӯии вазифаҳои инкишофи сармояи инсонӣ ва сифати ҳаёти аҳоли мебошад. Сабаб дар он аст, ки маҳз инсон ба татбиқи тамоми маҷмӯи муносибатҳои ҷамъиятӣ мусоидат менамояд, зеро ӯ ҳам ба сифати омили нерӯҳои истеҳсоли ва ҳамчун субъекти муносибатҳои истеҳсоли баромад мекунад.

Илми муосир исбот кардааст, ки болоравии сифти ҳаёти аҳоли ба як қатор омилҳо вобастагӣ дорад, ки байни онҳо инфрасохтори соҳаи иҷтимоӣ ва самаранокии ғайриқонунии он мавқеи марказиро ишғол мекунад.

Соҳаи иҷтимоӣ яке аз унсурҳои муҳими таркибии иқтисодии ҳар як давлат мебошад, ки ғайриқонунии самарабахши тамоми соҳаҳои иқтисодиро таъмин менамояд. Рушди самарабахши соҳаи иҷтимоӣ танҳо дар ҳолати “сатҳи баробар”-и вазъи моддӣ-техникӣ ва ташкилии

чузъҳои он имконпазир аст, ки “инкишофи сармояи инсонӣ ва ободонии худудро” таъмин мекунад»⁵².

Вобаста аз самти фаъолият ду маънои соҳаи иҷтимоиро ҷудо мекунад:

1. Соҳаи иҷтимоии минтақа метавонад “нуқтаи рушди” фазои иқтисодии минтақа бошад ва бо доштани самараи мултипликатсионӣ ва синергетикӣ, ба динамикаю рушди нишондиҳандаҳои иқтисодии худудӣ таъсир расонад⁵³. Дар ин маврид, дар маҷмӯъ низоми макроиқтисодӣ низ манфиат мегирад⁵⁴.

2. Инкишоф ёфтани соҳаи хизматрасонии иҷтимоӣ дар шароити муосир метавонад омили ҳавасмандкунанда⁵⁵ ё омили маҳдудкунандаи рушди иқтисодӣ бошад⁵⁶. Ҳамин тариқ, соҳаи иҷтимоӣ ё динамикаи мусбатро ба вучуд меорад ё рушди иҷтимоию иқтисодии минтақаро маҳдуд мекунад.

Соҳаи иҷтимоӣ дар нашрияҳои илмӣ бо мафҳуми «инфрасохтори иҷтимоӣ» алоқамандии зич дорад. Таҳти ин мафҳум аксар вақт маҷмӯи устувори унсурҳои моддӣ ва ашёи мефаҳманд, ки барои қонунҳои гардонидани тамоми маҷмӯи талаботи ҷомеа шароит фароҳам меорад ва фаъолияти соҳаи иҷтимоиро таъмин мекунад.

Масъалаи шароитҳое, ки фаъолияти ҳаётии аҳоли (соҳаи иҷтимоӣ)-ро таъмин мекунад, масъалаи нав нест. Ба ин масъала ҳанӯз дар замони пайдоиш ва ташаккули иқтисоди сиёсӣ мароқ зоҳир шудааст. Ҳанӯз А.Смит ҳангоми баррасии заминаҳои фаъолияти иқтисодиёт шароити моддӣ (чун ташкили фаъолияти иқтисодӣ) ва шароити такрористехсоли

⁵² Бельчук Е.В., Сергеева О.И. Региональные особенности бюджетного обеспечения социальной сферы субъектов Российской Федерации // Региональная экономика: теория и практика. 2013. - № 6 (285). - С. 35–36.

⁵³ Харисова Г.М. Трансформация регионального экономического пространства на основе развития инфраструктурного комплекса: автореф. дис. ... д-ра экон. наук: 08.00.05. – Казань, 2012. - С. 20 – 22.

⁵⁴ Пыжев, И. С. Анализ социальной инфраструктуры: теоретические аспекты // Сибирская финансовая школа. - 2012. - № 2 (91). – С. 7.

⁵⁵ Едренова В.Н., Соловьева В.Н. Оценка качества жизни как актуальное направление оценки уровня социально-экономического развития региона // Региональная экономика теория и практика. - 2010. – №40 (175). - С. 2–7.

⁵⁶ Кузнецова О.В. Пирамида факторов социально-экономического развития регионов // Пространственная экономика. - 2013. - № 2. – С. 127.

одамро қайд карда буд. Р.Оуэн ғояи зарурати таъмини эҳтиёҷоти фарҳангӣ-маишии инсонро пешниҳод кард⁵⁷. Аммо ба тавсифи мӯҳтавоии мафҳуми “соҳаи иҷтимоӣ” олимон баъдтар таваҷҷӯҳ зоҳир карданд.

Таҳлили корҳои илмӣ И.В. Биковская⁵⁸, А.В. Зверев⁵⁹, Н.М., О.И. Радина⁶⁰, С.Е. Резниченко⁶¹, Е.В. Фролова⁶² оид ба нақши инфрасохтори иҷтимоии минтақавӣ нишон дод, ки онҳо асосан вазифаҳои расонидани хизматҳои гуногуни иҷтимоиро, ки ба қонеъ гардонидани эҳтиёҷоти ҳаётан муҳими аҳолии минтақа заруранд, тасниф мекунанд. Ба вазифаи ниҳоии мақсадноки соҳаи иҷтимоӣ - баланд бардоштани сифати ҳаёти аҳоли бошад таваҷҷӯҳи кофӣ дода намешавад.

Таснифи инфрасохтори иҷтимоӣ аз рӯи аломати соҳавӣ аз маҷмӯи як қатор соҳаҳое иборат аст, ки ба он маориф, тандурустӣ, фарҳанг, варзиш ва хочагии манзилию коммуналиро мансуб медонанд. Соҳаҳои номбаршударо ба инфрасохтори иҷтимоӣ ва инфрасохтори таъмини ҳаёт гурӯҳбандӣ менамоем. Ҳар як аз соҳаҳои мазкур вазифаҳои худро доранд. Масалан вазифаи соҳаи тандурустӣ ташаккул ва истифодаи самарабахши сармояи инсонӣ аст. Самарабахшии фаъолияти соҳаи мазкур аз сифати фаъолияти объектҳои инфрасохтори тандурустӣ, шароити институтсионалӣ ва ташкилӣ-идоракунӣ, таъминнокӣ бо кормандони тиббӣ, хизматрасонии амбулаторӣ ва клиникӣ, танзими меъёри-методи ва ғайра вобаста аст⁶³.

⁵⁷ Тоценко Ж.Т. Социология. Общий курс. – М.: Прометей: Юрайт, 2001. – С.61.

⁵⁸ Быковская И.В. Роль социальной инфраструктуры в функционировании регионально-экономических структур // Вестн. Адыг. гос. ун-та. Сер. 5: Экон. – 2010. – № 3. – С. 37 – 43.

⁵⁹ Зверев А.В. Систематизация и классификация социальной инфраструктуры // TERRA ECONOMICUS. – 2011. – Т9, № 2-2. – С. 39 – 42.

⁶⁰ Радина О.И. Социальная инфраструктура как категория региональной экономики // Изв. вузов. Сев.-Кавказ. регион. Сер.: Общ.науки. – 2003. – № S9. – С.67–72.

⁶¹ Резниченко С.Е. Организационно-экономические аспекты функционирования социальной инфраструктуры в экономике региона // Финанс. исслед. – 2012. – № 4. – С. 65–71.

⁶² Фролова Е.В. Региональная дифференциация: роль социальной инфраструктуры // Россия и современный мир. – 2012. – № 4. – С. 49 – 61.

⁶³ Факторы устойчивого развития регионов России: монография/Л.А. Валиуллина (и др.). – Новосибирск: ООО Агентство «СИБПРИНТ», 2012. – С. 51.

Вазифаи асосии соҳаи маориф ташаккул ва рушди захираҳои меҳнатӣ (инсонӣ), фароҳам овардани шароит барои гирифтани маълумот дар сатҳи стандартҳои давлатӣ, инкишофи қобилият, тафаккури эҷодӣ, талабот ва маҳорати такмил ёфтани ва ғайра мебошад⁶⁴.

Инфрасохтори иҷтимоию фарҳангӣ бояд ҳаёти комилиёри зехнӣ, эҳсосӣ, маънавӣ ва ахлоқиро таъмин кунад, ҷамъият ва шахсияти алоҳидаро ба вучуд орад ва ташаккул диҳад.

Вазифаи соҳаи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш ба нигоҳдорӣ ва мустаҳкам намудани саломатӣ, инкишофи қобилиятҳои ҷисмонии инсон ва истифодаи онҳо тибқи талаботи ҷамъиятӣ вобаста аст. Таъиноти асосии объектҳои тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш ҳамчун унсуре инфрасохтори иҷтимоӣ дар инкишофи ҷисмонии инсон ва ташаккули тарзи ҳаёти солим ифода меёбад.

Ҳоҷагии манзилӣ-коммуналӣ унсуре инфрасохтори иҷтимоӣ ба ҳисоб меравад, ки бо таъмин, такрористеҳсол ва нигоҳдории фонди манзил алоқаманд аст. Вазифаи асосии ин инфрасохтори таъмини зист пешниҳоди хизматрасонии муназзам ва муттасил ба истеъмолкунандагон мебошад. Зимнан рушди инфрасохтори таъмини зист бояд ба равандҳои рушди соҳаҳои дигари инфрасохтор мутаносиб бошад⁶⁵.

Ҳамин тариқ, тамоми соҳаҳои инфрасохтори иҷтимоӣ дар раванди фаъолияти худ сармояи инсонии минтақаро ташаккул ва инкишоф медиҳанд, нигоҳ медоранд, ҳамчунин ба баланд бардоштани сифати ҳаёти аҳоли мусоидат мекунанд.

Ҳамаи субъектҳои минтақа ба неъматҳои пешниҳодкунандаи инфрасохтори иҷтимоӣ манфиат доранд:

- аҳолии минтақа (ҳоҷагиҳои хонаводагӣ) ба шароити босифати зиндагӣ ва сатҳи баланди ҳаёт дар ҳудудҳои мушаххаси фазои иқтисодӣ

⁶⁴ Факторы устойчивого развития регионов России. Указ.соч. - С. 72.

⁶⁵Брякин С.Н. К вопросу об эволюции инфраструктуры региональной экономики и ее ключевого элемента ЖКХ // Социально-эконом. явления и процессы. – 2011. – № 12. – С. 54 – 57.

манфиат доранд, ки ин ба ҷамъовари шудани сармояи инсонӣ дар минтақаҳои мазкур мусоидат мекунад;

- тичорати хусусӣ (ширкатҳо) ба таҷаммуи сармояи инфрасохторӣ, инчунин ба истифодаи сармояи мукаммали инсонӣ чун омили рақобатпазирӣ дар иқтисодиёти мутараққӣ манфиат дорад;

- мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва минтақавӣ (давлат) ба ташкил ва фаъолияти самарабахши фазои иқтисодӣ ва иҷтимоӣ дар ҳудуди кишвар манфиат доранд.

Таҳлили амалишуда дар заминаи фаҳмиши мақсадҳои ниҳони фаъолияти инфрасохтори иҷтимоӣ имкон дод, ки муқаррароти зерин пешниҳод шаванд, ки минбаъд асоси назариявии тадқиқотҳои ояндаро ташкил хоҳанд кард:

Муқаррараи якум - инфрасохтори иҷтимоӣ ва инфрасохтори таъмини зиндагӣ асоси моддӣ ва ашъи соҳаи иҷтимоии минтақа мебошад, ки фаъолияти он бояд баланд бардоштани сатҳи зиндагии аҳолиро таъмин намояд;

Муқаррараи дуюм - инфрасохтори иҷтимоӣ маҷмуи намудҳои гуногуни фаъолият дар соҳаи иҷтимоӣ буда, тибқи таснифгари ОКВЭД маориф, тандурустӣ ва пешниҳоди хизматҳои иҷтимоиро дар бар мегирад. Айни замон, ба андешаи диссертант, сифати ҳаёти аҳоли, аз ҷумла чунин намудҳои фаъолият мисли фарҳангӣ ва сохтмони манзилро таъмин менамоянд.

Муқаррараи сеюм - инфрасохтори иҷтимоӣ ҳамчун соҳаи мустақил мавриди таҳлил қарор мегирад ва он шартӣ таъминкунандаи фаъолияти на танҳо маҷмуи объектҳо ва муассисаҳои мебошанд, ки хизматҳои иҷтимоӣ мерасонанд, балки инчунин мақомоти танзими давлатӣ (барномаҳо, қонунҳо ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ) ба ҳисоб меравад.

Ноил шудан ба сатҳи ҳатталимкон баланди сифати ҳаёти аҳоли дар кишвар ва минтақаҳои он вазифаи афзалиятноки сиёсати давлатии

Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад, ки дар Стратегияи миллии рушди иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2030 дарҷ шудааст. Зеро нишондиҳандаҳои сифати ҳаёти аҳоли индикаторҳои асосии арзёбии дигаргуниҳои иҷтимоӣ-иқтисодии дар минтақа ё кишвар амалигардида мебошанд ва дараҷаи ташаннуҷи иҷтимоиро дар ҷомеа инъикос мекунанд.

Ба андешаи аксарияти олимон⁶⁶, категорияи «сифати ҳаёт» категорияи интегралӣ мебошад, ки дараҷаи рушд ва пуррагии қонеъгардидани эҳтиёҷоти моддӣ, фарҳангӣ ва маънавии шахсро инъикос мекунад. Мафҳуми сифати ҳаёт мафҳуми нисбат ба сатҳи ҳаёт ё таъминнокии моддӣ васеътар мебошад ва як қатор омилҳои объективӣ ва субъективиро, ба монанди саломатӣ, давомнокии умр, муҳити зист, таҳсил, ғизо, шароити манзил, муҳити иҷтимоӣ, эҳтиёҷоти фарҳангӣ ва маънавӣ, фароғати равонӣ ва ғ. дар бар мегирад.

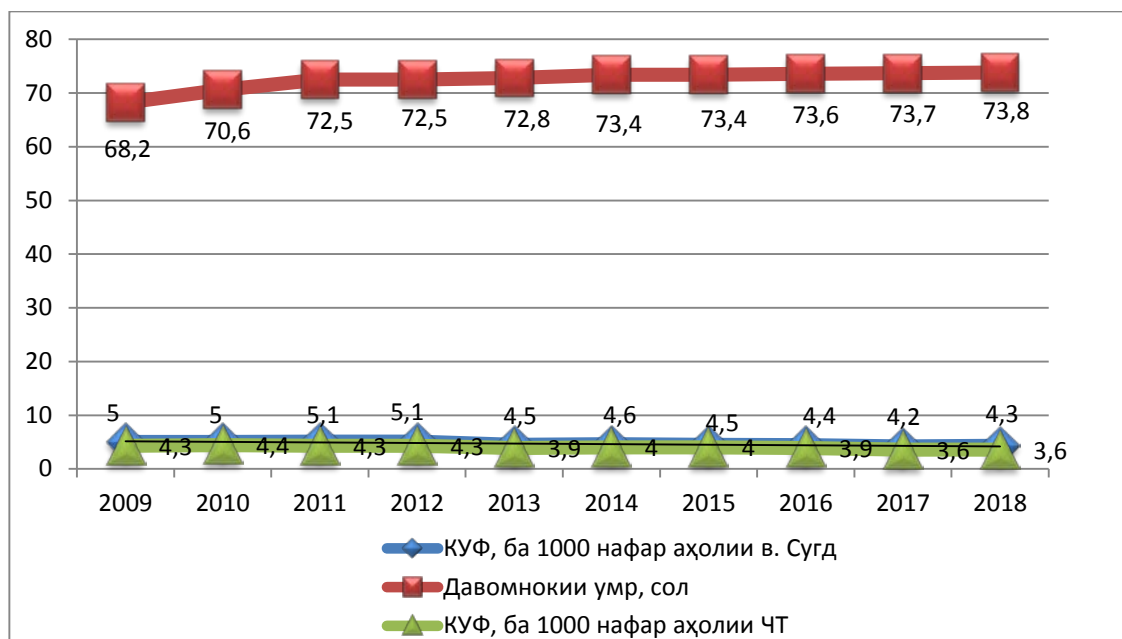
Рушди соҳаи тандурустӣ чун унсурҳои инфрасохтори иҷтимоӣ яке аз самтҳои афзалиятноки сиёсати давлатии иҷтимоии Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Татбиқи Стратегияи миллии саломатии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2010-2020 далели ин гуфтаҳо аст. Ҳадафи ҳуҷҷати мазкур - таҳкими саломатии аҳолии кишвар ва ба вуҷуд овардани муҳити солими зист мебошад.

Натиҷабахшии фаъолияти инфрасохтори тандурустӣ, дар навбати аввал, аз рӯйи нишондиҳандаҳои давомнокии эҳтимолии умр (ДЭУ) ва коэффисиенти умумии ғавт (КУФ) арзёбӣ карда мешавад (расми 2.2.1).

Афзоиши сатҳи рушди иҷтимоӣ-иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон, татбиқи барномаҳои миллӣ ки ба инкишофи соҳаи тандурустӣ дар давраи аз соли 2011 то соли 2018 нигаронида шудаанд, ба паст шудани коэффисиенти умумии ғавт дар ҳамаи минтақаҳои ҷумҳурӣ, аз он ҷумла

⁶⁶ Качество жизни. // Райзберг Б. А., Лозовский Л. Ш., Стародубцева Е. Б. Современный экономический словарь. — 2-е изд., испр. М.: ИНФРА-М, 1999. — 479 с.; Каменская Г. В. Качество жизни. // Новая философская энциклопедия: В 4 тт. / Под ред. В. С. Стёпина. — М.: Мысль, 2001. — 425 с. Качество жизни. // Философский энциклопедический словарь. / Гл. редакция: Л. Ф. Ильичёв, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалёв, В. Г. Панов. — М.: Советская энциклопедия, 1983. - 524 с.

дар вилояти Суғд то 6,7% (аз 5,1 то 4,3) мусоидат намуданд. Ин маънои онро дорад, ки тақрибан умри 9 ҳазор шаҳрвандони вилоят боз ҳам дароз гашт. Дар ин давра давомнокии умр ба 5,5 сол зиёд шуд.

Расми 2.2.1.⁶⁷ - Динамикаи давомнокии эҳтимолии умр ва коэффисиенти умумии фавт дар вилояти Суғд ва Ҷумҳурии Тоҷикистон

Агентии амрикоии Bloomberg, ки рейтинги кишварҳои ҷаҳонро аз рӯйи самаранокии низомҳои тандурустӣ ҳисоб мекунад, чунин меъёрҳоро ба монанди давомнокии эҳтимолии умр, хароҷоти тандурустӣ ба ҳар сари аҳоли, таносуби хароҷот ба тандурустӣ нисбати ММД-и кишварро⁶⁸ истифода мебаранд.

Дар рейтинги соли 2018 аз 55 кишвари ҷаҳон нишондиҳандаи бадтарин насиби панҷ кишвар Руссия, Бразилия, Озарбойҷон, Колумбия ва Ӯрдун гардиданд. Азбаски дар Ҷумҳурии Тоҷикистон нишондиҳандаи ММД ба ҳар сари аҳоли бад аст, кишвари мо ба ин рейтинг дохил карда нашудааст (кишварҳои дорой ҳадди ақалл 5 ҳазор доллари ИМА ҳиссаи ММД ба ҳар сари аҳоли ба рейтинг дохил карда мешаванд). Аммо ҳангоми муқоисаи нишондиҳандаҳои самаранокии низоми тандурустии баъзе кишварҳо (Сингапур, Италия, Олмон, Руссия, ИМА) бо

⁶⁷ Минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе; Агентии омории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2019. – С. 47- 48.

⁶⁸ www.bloomberg.com/visual-data (санаи мурочиат: 07.01 2019 с.)

нишондиҳандаҳои Тоҷикистон равшан мегардад, ки низоми тандурустии кишвар на танҳо аз кишварҳои тараққикарда, балки аз Руссия низ хеле кафо мондааст ва эҳтиёҷ ба такмил дорад. Инкишоф ва вазъи муосири низоми тандурустии ҷумҳурӣ боиси нигаронӣ аст ва кишвар ба гурӯҳи “қафомондагон” дохил мешавад (ҷадвали 2.2.2).

Ҷадвали 2.2.2. - Рейтинги самаранокии низомҳои миллии тандурустӣ дар 2018 сол

Чой дар рейтинг (дар байни 55 давлат)	Давлатҳо	Нишондиҳандаҳо		
		Давомнокии эҳтимолии умр (сол)	Харочот ба тандурустӣ дар ММД, %	Хароҷоти хизматрасониҳои тиббӣ барои як шаҳрванд, доллар
2	Сингапур	74,3	5,7	2222
4	Италия	82,5	9	2700
45	Олмон	80,6	11,2	4592
53	Русия	71,2	5,6	524
55	ИМА	78,7	16,8	9536
	Тоҷикистон	73,6	2,1	13

Аз ҷониби муаллиф тибқи маълумоти Вазорати тандурустии Ҷумҳурии Тоҷикистон тартиб дода шудааст. **Манбаъ:** www.bloomberg.com / *vis-al-dat* (санаи муроҷиат - 05.06.2019).

Инчунин бояд қайд намоем, ки давомнокии эҳтимолии умр дар Тоҷикистон нисбат ба Руссия 2,7 сол бештар аст. Аммо хароҷот ба тандурустӣ нисбат ба ММД дар Русия назар ба Тоҷикистон 2 маротиба зиёдтар аст. Возеҳ мегардад, ки маблағгузори низоми тандурустӣ наметавонад ба таври пурра баландшавии сатҳи ҳаёти аҳолиро кафолат диҳад.

Шумораи умумии табибони ҳамаи ихтисосҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2018 19,1 ҳазор нафарро ташкил кард. Дар вилояти Суғд 5,1 ҳазор нафар табиб фаъолият мебарад, ки 26,7%-и пизишкони ҷумҳуриро ташкил мекунад. Дар муқоиса бо соли 2015 шумораи табибон дар вилояти Суғд қариб тағйир наёфтааст. Шумораи кормандони миёнаи тиббӣ дар соли 2017 дар ҷумҳурӣ 51,8 ҳазор нафар, дар вилояти Суғд 17,4 ҳазор нафар буд. Аз соли 2015 то 2018 сол шумораи кормандони миёнаи

тиббӣ 2300 нафар афзудааст, ки ин ҳолат бо ифтитоҳи коллеҷҳои тиббӣ дар вилояти Суғд вобаста аст. Соли 2018 дар ҷумҳурӣ ба ҳар 10 000 нафар аҳоли қариб 21 нафар табиб ва 59 нафар корманди миёнаи тиббӣ рост меомад (ҷадвали 2.2.3).

Ҷадвали 2.2.3. - Таъминнокӣ бо табибон ва кормандони тиббӣ дар вилояти Суғд (ба ҳар 10 000 нафар аҳоли)

Солҳо	Таъминнокӣ бо табибон		Таъминнокӣ бо кормандони миёнаи тиббӣ	
	ҚТ	Суғд	ҚТ	Суғд
2011	20,2	18,7	47,2	56,9
2012	20,3	20,0	48,4	57,6
2013	20,4	19,7	49,1	57,5
2014	20,8	19,3	51,6	58,0
2015	20,8	19,1	53,8	60,1
2016	20,6	18,9	56,5	62,5
2017	21,0	19,3	58,0	63,9
2018	20,9	19,3	59,2	65,5
Суръати афзоиш, бо %	99,5	100	102,1	102,5

Аз рӯйи манбаъҳои зерин ҳисоб карда шудааст: Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Душанбе: АОНПҚТ, 2019. – С. 142; Омори солонаи вилояти Суғд. - Хуҷанд, САОНПҚТ, 2019. - С.124.

Дар вилояти Суғд таъминнокӣ бо духтурон ба ҳар 10 000 нафар аҳоли аз нишондиҳандаи миёнаи ҷумҳурӣ кам буда, 19,3 нафарро ташкил мекунад. Айни замон ба ҳар 10000 нафар аҳолии вилояти Суғд 65,5 нафар корманди миёнаи тиббӣ рост меояд, ки аз миқёси ҷумҳурӣ 7,5 адад зиёд аст.

Сатҳи мазкури таъминнокӣ бо табибон ва кормандони миёнаи тиббӣ ҳам дар ҷумҳурӣ ва ҳам дар вилояти Суғд дар муқоиса бо кишварҳои Осиёи Марказӣ (мутаносибан 28,2 ва 75,5), минтақаи аврупоии ТУТ (мутаносибан 33,9 ва 72,7) ва ИДМ (мутаносибан 37,7 ва 79,4) паст мебошад.

Ҳамзамон динамикаи мусбати таъминнокиро бо кормандони тиббӣ ҳам дар ҷумҳурӣ ва ҳам дар вилояти Суғд қайд кардан зарур аст. Дар

муқоиса бо солҳои 2011-2018 суръати афзоиши шумораи кормандони соҳаи тиб дар ҷумҳурӣ ҳам аз лиҳози таъминнокӣ бо табибон ва ҳам аз лиҳози таъминнокӣ бо кормандони миёнаи тиббӣ нисбат ба вилояти Суғд баландтар аст.

Нишондиҳандаҳои шумораи муассисаҳои муолиҷавӣ ва шумораи кати беморхонаҳо дар вилояти Суғд дар арзёбии таъминнокӣ бо хизматрасонии инфрасохтори тиббӣ мавқеи муҳим доранд (ҷадвали 2.2.4).

Додаҳои ҷадвали 2.2.4 собит месозад, ки дар вилояти Суғд ва умуман дар ҷумҳурӣ зиёдшавии шумораи муассисаҳои муолиҷавӣ ба назар мерасад. Дар ҷумҳурӣ соли 2018 нисбат ба соли 2011 шумораи онҳо 11,6 % ё 51 адад, дар вилояти Суғд 31,8 % ё 42 адад афзудааст. Ин маънои онро дорад, ки солҳои охир дар вилояти Суғд бештар беморхонаҳо кушода шудааст, яъне аз 51 адад беморхона 42-тояш ба вилояти Суғд рост меояд. Таъминнокӣ бо кати беморхонаҳо ҳам дар минтақа ва ҳам умуман дар кишвар мутаносибан 10,1% ва 5,7% афзудааст. Агар ин нишондиҳандаро ба ҳисоби 10 000 нафар аҳоли баррасӣ кунем, ҷумҳурӣ ва минтақа алҳол ба нишондиҳандаҳои соли 2011 нарасидаанд. Суръати афзоиши таъминнокии аҳоли бо кати беморхонаҳо дар соли 2018 нисбат ба соли 2011 ба ҳар 10 000 нафар аҳоли дар кишвар 9,5%, дар минтақа 4,7% паст шудааст. Сабаби ин ҳолат мумкин ба он вобаста бошад, ки суръати афзоиши шумораи аҳоли аз суръати таъминнокӣ бо кати беморхонаҳо ба ҳар 10 000 нафар аҳоли баландтар аст. Мантиқан фарз кардан мумкин аст, ки рушди инфрасохтори тиббӣ бо суръати суст ҷараён мегирад, ки ин ба баланд шудани сифати ҳаёти мардум мусоидат намекунад.

Аҳолии Тоҷикистон асосан дар деҳот зиндагӣ мекунад, бинобар ин барои аҳолии деҳот муассисаҳои тиббӣ, ки ёрии амбулаторӣ-дармонгоҳӣ мерасонанд, инфрасохтори муҳими тандурустӣ махсуб мешаванд. Баъзе маҳалҳои аҳолинишини вилояти Суғд, алалхусус

ноҳияҳои Айни, Кӯхистони Мастчоҳ, Исфара ва ғ. дар минтақаҳои кӯҳӣ ва дур аз марказҳои ноҳияҳо ҷойгиранд, аз ин рӯ чунин муассисаҳо ё ба ном бунгоҳҳои тиббӣ дар маҳалҳои зикршуда ягона муассисаҳои хизматрасонии тиббӣ мебошанд.

Ҷадвали 2.2.4. - Динамикаи таъминнокӣ бо муассисаҳои муолиҷавӣ ва кати беморхонаҳо дар вилояти Суғд дар солҳои 2011-2018

Солҳо	Нишондиҳандаҳо							
	Шумораи муассисаҳои муолиҷавӣ, адад		Шумораи муассисаҳои тиббӣ, ки ба аҳолии ёрии амбулаторӣ-дармонгоҳӣ мерасонанд, адад		Шумораи кати беморхонаҳо ҳамагӣ, ҳазор адад		Шумораи кати беморхонаҳо ба ҳар 10000 нафар аҳолии, адад	
	ҶТ	Суғд	ҶТ	Суғд	ҶТ	Суғд	ҶТ	Суғд
2011	439	132	1410	430	38,2	13,8	48,9	60,1
2012	445	150	1503	427	38,1	14,3	47,7	61,0
2013	461	155	1517	427	38,6	14,5	47,3	60,4
2014	467	155	1518	427	38,7	14,5	46,4	59,0
2015	474	162	1540	341	39,0	14,7	45,6	58,5
2016	479	164	1555	457	39,8	14,9	45,5	58,4
2017	484	165	1567	465	40,1	14,9	44,9	57,4
2018	490	174	1594	453	40,4	15,2	44,3	57,3
Соли 2018 нисбат ба соли 2017, бо %	111,6	131,8	113,0	105,3	105,7	110,1	90,5	95,3

Аз рӯи манбаҳои зерин ҳисоб карда шудааст: Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Душанбе, АОНПҚТ, 2019. - С.142-144; Омори солонаи вилояти Суғд. - Хуҷанд, САОНПҚТ, 2019. - С.124-127.

Таҳлили додаҳои ҷадвали 2.2.4 собит месозад, ки шумораи муассисаҳои тиббии ёрии амбулаторӣ-дармонгоҳӣ расонанда динамикаи мусбат дорад. Дар ҷумҳурӣ шумораи чунин муассисаҳо 13% ё 184 адад афзудааст, дар вилоят ин афзоиш 5,3% ё 23 ададро ташкил кардааст.

Ҳамин тариқ, таҳлили инфрасохтори тиббии вилояти Суғд нишон медиҳад, ки инфрасохтор асосан динамикаи мусбат дорад. Ҳамзамон мушкилот дар соҳаи маблағгузорӣ, таъминот бо кадрҳо ва таъминоти

моддӣ-техникӣ ба баланд бардоштани сифати ҳаёти аҳолии вилояти Суғд таъсири манфӣ мерасонад.

Дар тамоми кишварҳои ҷаҳон эътироф шудааст, ки сармояи инсонӣ суръати рушди иқтисодӣ ва пешрафти илмӣ-техникиро муайян ва ба рушди устувори иқтисодиёт мусоидат мекунад. Вобаста ба ин, афзудани таваҷҷӯҳи ҷомеа ба низоми маориф мантиқан дуруст аст, зеро вазифаи асосии он - истехсоли сармояи мазкур мебошад.

Дар Стратегияи миллии рушди иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 муайян карда мешавад, ки “сармояи инсонӣ омили муҳимми рушди истехсолот ва иқтисодиёт мебошад, сифати он бо инкишофи ҳамаи соҳаҳо вобастагии зич дорад. Сармояи инсонӣ байни омилҳои дарозмуддати рушди ояндаи иқтисодиёт (дар қиёс бо омилҳои табиӣ-захиравӣ, воқеӣ ва сармояи молиявӣ) мақоми аввалро дорад”⁶⁹.

Фаҳмиши аҳамияти иқтисодиёти дониш барои ояндаи кишвар рушди сармояи инсониро ба самти афзалиятноки фаъолияти Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон табдил додааст.

Аксарияти олимоне, ки масъалаҳои робитаи байни иқтисодиёт ва маорифро меомӯзанд, ба хулосае омаданд, ки сатҳ ва сифати таълим дар ҷомеаи дилхоҳ бо рушди иқтисодии кишвар ва сатҳи ҳаёти мардум вобаста аст.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон фаъолияти таҳсилотӣ аз ҷониби типҳои гуногуни муассисаҳои таҳсилотӣ амалӣ карда мешавад, ки онҳо якҷоя инфрасохтори маорифро ташкил мекунанд. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 4 июли соли 2013 № 537 "Дар бораи маориф" намудҳои зерини муассисаҳои таълимиро зикр мекунад: томактабӣ; маълумоти умумӣ (ибтидоӣ, умумии асосӣ, миёнаи умумӣ); таҳсилоти ибтидоии касбӣ; маълумоти миёнаи касбӣ; маълумоти олии касбӣ; таҳсилоти касбӣ пас аз хатми муассисаи олии таълимӣ; маълумоти иловагӣ; маълумоти

⁶⁹ Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 - Душанбе: «Контраст», 2016. - С. 57.

махсус; дигар муассисаҳои таълимие, ки дар раванди таълиму тарбия иштирок мекунанд.

Таҳлили инфрасохтори маорифи вилояти Суғд дар муқоиса бо нишондиҳандаҳои кишвар тибқи додаҳои расмӣ Агентии оморӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон собит сохт, ки аз соли 2011 то соли 2018 минтақа ва умуман ҷумҳурӣ дар ҳалли масъалаҳои марбут ба рушди инфрасохтори маориф натиҷаҳои муайян ба даст овардаанд (ҷадвали 2.2.5).

**Ҷадвали 2.2.5. - Динамикаи шумораи муассисаҳои таълимӣ
вилояти Суғд дар солҳои 2011 – 2018**

Солҳо	Шумораи муассисаҳои томактабии доимӣ, адад		Ба 100 ҷой дар муассисаҳои томактабӣ чандкӯдак рост меояд, нафар		Шумораи муассисаҳои таҳсилоти умумӣ, адад		Шумораи муассисаҳои маълумоти миёнаи касбӣ, адад		Шумораи муассисаҳои таҳсилоти олӣ, адад		Шумораи муассисаҳои таҳсилоти ибтидоии касбӣ, адад	
	ҶТ	Суғд	ҶТ	Суғд	ҶТ	Суғд	ҶТ	Суғд	ҶТ	Суғд	ҶТ	Суғд
2011	494	199	96	88	3791	902	51	17	33	7	67	23
2012	508	211	98	94	3813	905	50	16	34	7	67	23
2013	527	219	108	97	3836	912	51	17	34	7	63	22
2014	550	226	107	99	3845	913	59	20	38	7	62	22
2015	578	237	104	99	3855	914	66	21	38	7	61	22
2016	602	249	100	115	3874	924	67	21	39	7	62	22
2017	615	252	100	121	3879	923	67	21	39	7	61	22
2018	636	261	100	143	3877	928	70	21	39	7	61	22
Соли 2018 ба соли 2011, бо %	128,7	131,2	104	162,5	102,3	102,9	137,2	123	118	100	91	96

Аз рӯйи манбаъҳои зерин ҳисоб карда шудааст: Маҷмӯаи Оморӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон, - Душанбе; АОНПҶТ, -2019. - С.41-61. Тибқи Оморӣ солонаи вилояти Суғд // Маҷмӯаи оморӣ. - Хуҷанд, САОНПҶТ, - 2019. - С. 39-61.

Шумораи муассисаҳои томактабии доимӣ амалкунанда дар минтақа ба 62 адад расид ё 31,2% зиёд гардид, дар ҷумҳурӣ теъдоди ин

муассисаҳо 142 адад ё 28,7% зиёд шудааст. Аз рӯйи ин нишондиҳанда минтақа аз ҳисоби миёнаи ҷумҳурӣ 2,5% пеш рафтааст. Динамикаи мусбати зиёдшавии муассисаҳои томактабии минтақа кофӣ будани рушди инфрасохтори томактабиро тавсиф карда наметавонад. Нишондиҳандаи шумораи кӯдакони синни томактабиро ба 100 ҷой дар муассисаҳои томактабӣ баррасӣ кардан лозим аст. То соли 2018 дар муассисаҳои томактабии вилояти Суғд шумораи кӯдакон кам буда, дар ин муассисаҳо ҷойҳои холӣ мавҷуд буданд. Масалан, дар соли 2011 дар муассисаҳои томактабӣ ба ҳар 100 ҷой 12 ҷойи холӣ мавҷуд буд, дар солҳои 2014 ва 2015 шумораи ҷойҳои холӣ ба ҳар 100 ҷой то 1 ҷой кам шуд. Нишондиҳандаҳои мазкур ба истифодаи ғайрисамараноки захираҳои моддии мавҷуда далолат мекунанд, ки ин бо афзудани хароҷот барои нигоҳубини як кӯдак вобаста аст. Соли 2018 тамоюл ба самти муқобил тағйир ёфт ва шумораи кӯдакон ба 100 ҷой то ба 143 нафар зиёд гардид. Яъне сарборӣ ба ҳар як муассиса афзуд ва талабот нисбат ба ҷойҳои пешниҳодшаванда қариб 62,5% зиёд шуд. Нишондиҳандаҳои мазкур аз нокифоя будани чунин муассисаҳо дар вилоят шаҳодат медиҳанд.

Чунин тағйирёбии нишондиҳанда манфӣ ҳисобида мешавад, зеро зиёд шудани шумораи кӯдакон дар муассисаҳои томактабӣ боиси ҳалалдор шудани меъёрҳои нигоҳубини онҳо ва афзоиши сарбории меҳнати кормандони муассисаҳои таълимӣ мегардад.

Муқоисаи суръати афзоиши шумораи муассисаҳои томактабӣ бо суръати афзоиши шумораи кӯдакон дар муассисаҳои доимии томактабӣ (ҷадвали 2.2.6) собит месозад, ки шумораи кӯдакон нисбат ба шумораи муассисаҳои томактабӣ тақрибан 1,5 маротиба тезтар афзоиш меёбад, ки ин аз таъминнокии пасти инфрасохтори маориф барои кӯдакони синни томактабӣ шаҳодат медиҳад. Яке аз сабабҳои ҳолати мазкур, ба андешаи мо, мавҷуд набудани барномаи махсуси рушди муассисаҳои томактабӣ, ки бо суръати афзоиши таваллуди кӯдакон вобаста карда шудааст,

мебошад. Ҳолати мазкур ба беҳтар шудани сифати зиндагии аҳоли, алалхусус занон мусоидат намекунад, зеро онҳо маҷбур мешаванд аз баҳри кор бароянд ва ё барои нигоҳубини кӯдакон мураббӣ киро намоянд. Ҳар ду ҳолат боиси коҳиши даромади хонавода мешавад, хароҷоти оила бошад, баръакс зиёд мегардад. Дар ниҳояти кор иқтисодиёти минтақа низ аз ин талаф мебинад.

Ҷадвали 2.2.6. - Динамикаи шумораи хонандагони муассисаҳои таҳсилоти вилояти Суғд дар солҳои 2011-2018

Солҳо	Шумораи кӯдакон дар муассисаҳои томактабии доимӣ, ҳазор нафар		Шумораи муҳассилин дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ, ҳазор нафар		Шумораи донишҷӯён дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ, ҳазор нафар		Шумораи донишҷӯёни муассисаҳои олии касбӣ, ҳазор нафар		Шумораи хонандагон дар муассисаҳои таҳсилоти ибтидоии касбӣ, ҳазор нафар	
	ҚТ	Суғд	ҚТ	Суғд	ҚТ	Суғд	ҚТ	Суғд	ҚТ	Суғд
2011	67,9	27,3	1702,9	463,3	40,1	11,4	152,2	31,6	23,8	6,9
2012	74,4	29,6	1713,8	464,3	42,8	12,1	150,1	31,2	23,2	7,1
2013	80,4	33,3	1717,0	463,7	48	13,7	159,4	32,6	21,5	6,5
2014	85,8	36,1	1742,8	471,6	57,7	16,6	165,3	34,2	21,7	6,5
2015	92,0	38,7	1785,8	482,3	68,9	18,9	176,5	37,9	26,3	6,7
2016	91,1	39,9	1838,8	499,7	76,7	20,7	186,9	40,7	21,5	7,7
2017	93,1	40,6	1907,7	517,8	82,4	20,3	195,7	40,1	23,9	7,8
2018	96,6	42,3	1970,9	533,7	86,5	21,7	209,8	43,1	22,9	7,7
Таҳлил и соли 2018 нисбат ба соли 2011	142,2	154,9	115,7	115,2	215,7	190,4	137,8	136,4	96,2	111,6

Аз рӯйи манбаъҳои зерин ҳисоб карда шудааст: Маҷмӯаи Омори Ҷумҳурии Тоҷикистон, Душанбе; АОНПҚТ, 2019. -С.43-61; Солномаи омили вилояти Суғд // Маҷмӯаи оморӣ. - Хуҷанд, АОПҚТ, - 2019. - С.42.

Ба таркиби муассисаҳои таҳсилоти умумӣ мактабҳои таҳсилоти умумӣ, литсейҳо ва гимназияҳо дохил мешаванд. Афзоиши шумораи муҳассилини муассисаҳои мазкури вилоят ва ҷумҳурӣ аз соли 2013 то 2018 зиёда аз 15%-ро ташкил кардааст. Дар вилояти Суғд дар давраи

мазкур шумораи муҳассилин дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ 70,4 ҳазор нафар зиёд шудааст. Дар ҷумҳурӣ афзоиш 268 ҳазор нафарро ташкил кардааст. Ба ҳисоби фоиз суръати афзоиши шумораи хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи минтақа ва кишвар мутаносибан ба 15,2 % ва 15,7 %- ро ташкил кардааст (ҷадвали 2.2.6).

Вазифаи асосии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ тайёр кардани кадрҳои зинаи миёнаи касбӣ барои иқтисодиёти минтақа мебошад. Шумораи донишҷӯён дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ босуръат меафзояд. Дар давраи солҳои 2011-2018 шумораи донишҷӯён дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ дар вилояти Суғд 10,3 ҳазор нафар ё 90,4 % афзудааст. Дар кишвар шумораи донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ дар давраи мазкур қариб ду баробар зиёд шуда, соли 2017 268 ҳазор нафарро ташкил кард. Тамоюли мусбат инчунин дар афзоиши шумораи мактабҳои миёнаи касбӣ низ мушоҳида мешавад. Дар ҷумҳурӣ шумораи онҳо 16 адад зиёд шуд. Аз ин миқдор чаҳор муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ дар вилояти Суғд кушода шуд.

Дар ҳудуди вилояти Суғд 7 муассисаи таҳсилоти олии мавҷудааст ва шумораи онҳо дар давраи мавриди тадқиқ тағйир наёфтааст. Вале шумораи донишҷӯёни донишгоҳҳои мазкур 11,5 ҳазор нафар ё ба 36,4% афзоиш ёфтааст. Аз ин ҷо хулоса баровардан мумкин аст, ки сарборӣ ба муассисаҳои таҳсилоти олии афзудааст ва он дар зиёдшавии хароҷоти ба фондҳои асосӣ ва захираҳои меҳнатӣ зоҳир гардидааст. Бо ҳамин сабаб донишгоҳҳо маҷбуранд масоҳатҳои иловагӣ бунёд кунанд ё ба иҷора гиранд ва ҳамзамон масъалаи таъминнокии кадрҳои омӯзгориро ҳаллу фасл намоянд.

Дар солҳои 2011-2018 дар ҷумҳурӣ шумораи мактабҳои олии 6 адад афзуда, ба 39 адад расид. Шумораи донишҷӯёни муассисаҳои мазкур 57,6 ҳазор нафар ё 37,8% зиёд шудааст. Суръати афзоиши шумораи

донишчӯён дар вилояти Суғд аз ҳисоби миёнаи ҷумҳурӣ 1,4 % пасттар аст.

Барои иқтисодиёти вилоят коргаронро аз рӯйи ихтисосҳо муассисаҳои таҳсилоти ибтидоии касбӣ омода мекунанд. Таҳлили тамоюлҳои соҳаи мазкури фаъолияти низоми маорифи вилояти Суғд нишон дод, ки шумораи чунин муассисаҳо кам шуда истодааст. Агар дар соли 2011 дар вилоят 23 муассисаи таҳсилоти ибтидоии касбӣ мавҷуд бошад, соли 2018 22 адад муассиса боқӣ мондааст. Бо вучуди ин дар минтақа тамоюли зиёдшавии шумораи хонандагони муассисаҳои мазкур ба назар мерасад. Шумораи муҳассилин дар муассисаҳои таҳсилоти ибтидоии касбӣ дар вилояти Суғд соли 2018 нисбат ба соли 2011 0,8 ҳазор ё ин, ки 800 нафар зиёд шуда, 7,7 ҳазор нафарро ташкил кард.

Тамоюли кам шудани шумораи муассисаҳои таҳсилоти ибтидоии касбӣ дар ҷумҳурӣ низ ба мушоҳида мерасад. Дар давраи аз соли 2011 то 2018 шумораи онҳо 6 адад кам шудааст. Алҳол 61 муассисаи таҳсилоти ибтидоии касбӣ барои иқтисодиёти кишвар кадр тайёр мекунанд. Кам шудани шумораи чунин муассисаҳо боиси 0,9 ҳазор ё 900 нафар кам шудани шумораи донишчӯён дар муассисаҳои таҳсилоти ибтидоии касбӣ гардид. Соли 2018 дар ин муассисаҳо 21494 нафар таҳсил карданд, ки ин дар муқоиса бо соли 2011 4,8 % кам мебошад.

Ҳамин тариқ, таҳлили инфрасохтори иҷтимоии вилояти Суғд нишон дод, ки дар таркиби он шумораи унсурҳои инфрасохтори маориф дар вилоят асосан афзуда истодааст. Чунин тамоюл ба беҳтар шудани сифати ҳаёти аҳолии минтақа таъсири мусбат мерасонад. Аммо аз нуқтаи назари таъминнокии маориф бо инфрасохтори маориф суръати мазкури афзоиш паст ҳисоб мешавад, зеро сарбории муассисаҳои таълимӣ аз ҳисоби афзоиши пешравандаи шумораи донишчӯён зиёд мешавад.

Шароити манзилии аҳоли яке аз омилҳои тавсифкунандаи беҳтаршавии сифати ҳаёти аҳоли мебошад. Вале масъалаи сифат ва дастрасии манзил барои аҳолии минтақа ва ҷумҳурӣ дар низоми муосири

хочагии манзилию коммуналӣ чун масъалаи Ҳалталаб боқӣ мемонад. Вилояти Суғд яке аз минтақаҳои сараҳои ҷумҳури махсуб мешавад, ки дар он зиёда аз 2 миллион нафар зиндагӣ мекунанд⁷⁰. Солҳои охир ҳаҷми умумии фонди манзил дар вилояти Суғд тадричан меафзояд, ки дар ин бора қадвали 2.2.7 шаҳодат медиҳад.

⁷⁰ Омори солонаи вилояти Суғд. Сарраёсати Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар вилояти Суғд. – Ҳуҷанд. - 2019. – С. 22.

Ҷадвали 2.2.7. - Динамикаи рушди фонди манзилии вилояти Суғд дар солҳои 2011 – 2018

Солҳо	Фондҳои умумии фонди манзил, млн м ²								Фонди манзили шаҳр млн м ²				Фонди манзили деҳот млн м ²			
	ҳамагӣ		аз он ҷумла:				Ба ҳисоби миёна ба ҳар як нафар м ²									
			давлатӣ, ҷамъиятӣ, кооператив- ҳои манзилӣ		дар моликияти шахсии шаҳрвандон											
									ҶТ	Суғд	ҶТ	Суғд	ҶТ	Суғд	ҶТ	Суғд
2011	67,9	22,98	4,0	2,3	63,9	20,7	8,8	10,7	28,1	10,4	13,7	18,0	39,9	12,6	7,0	7,3
2012	84,8	25,96	2,4	0,86	82,4	25,1	10,7	11,0	26,3	9,0	12,5	15,5	58,5	16,9	10,1	9,6
2013	86,9	26,31	2,5	0,78	84,4	25,6	10,8	11,0	27,9	9,2	12,7	15,5	59	17,1	10,0	9,5
2014	90,2	26,78	2,3	0,74	87,9	26,0	11,0	11,0	30,6	9,3	13,9	15,3	59,6	17,5	9,8	9,4
2015	91,2	27,18	2,1	0,72	89,2	26,5	10,7	11,0	30,9	9,5	13,7	15,3	60,4	17,7	9,6	9,4
2016	93,3	28,11	2,1	0,71	91,2	27,4	10,7	11,0	31,3	9,6	13,6	15	61,9	18,5	9,6	9,5
2017	96,3	30,07	1,9	0,72	94,4	28,2	10,9	11,2	32,0	9,7	13,9	15,0	64,3	19	9,9	10,3
2018	98,6	30,61	1,9	0,74	96,7	29,9	10,8	11,5	32,9	10,1	13,6	15,3	65,6	20,5	9,8	10,3
Суръати афзоиши соли 2018 нисбат ба соли 2011, бо %	145,2	133,2	47,5	32,1	151,3	144,4	122,7	107,4	117,1	97,1	99,2	85,0	164,4	162,6	140,0	141,0

*Аз рӯйи манбаъҳои зерин ҳисоб карда шудааст: Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Душанбе, АОНПҚТ, 2019. – С. 176;
Омори солонаи вилояти Суғд. - Хуҷанд, САОНПҚТ, 2019. -С. 152.*

Аз додаҳои чадвал маълум мешавад, ки фонди умумии манзили вилояти Суғд дар аввали соли 2018 30,07 миллион метри мураббаъро ташкил додааст, ки ин нисбат ба соли 2011 33,2% зиёд ва аз нишондиҳандаҳои миёнаи ҷумҳурӣ 12% паст аст.

Агар фонди манзил аз ҷиҳати моликият баррасӣ шавад, бояд қайд кард, ки фонди давлатии манзил сол то сол кам мегардад. Агар соли 2011 дар вилояти Суғд дар моликияти давлатӣ 2,3 миллион метри мураббаъ манзил маврид бошад, пас соли 2018 ин нишондиҳанда то ба 0,74 миллион метри мураббаъ коҳиш ёфт. Зиёда аз 1,56 миллион метри мураббаъ фонди манзилии давлат ба моликияти аҳоли гузаштааст. Дар маҷмӯъ раванди коҳиши манзили давлатӣ дар ҷумҳурӣ боз ҳам тезтар сурат мегирад, дар соли 2018 зиёда аз 53% фонди манзил ба моликияти хусусии шаҳрвандон гузашт.

Дар солҳои 2011-2018 фонди манзил дар моликияти хусусии шаҳрвандон қарор дошта дар ҷумҳурӣ ва минтақа назаррас афзудааст ва афзоиш мутаносибан 51,3% ва 44,4% ташкил мекунад. Нишондиҳандаи мазкур шаҳодат медиҳад, ки дар минтақа низоми пуриктидори сохтмони хусусии манзил мавҷуд аст. Агар дар давраи мавриди таҳқиқ, яъне аз аввали соли 2011 то соли 2018 дар ҷумҳурӣ манзили хусусӣ 30,5 миллион метри мураббаъ зиёд шуда бошад, дар вилояти Суғд ин нишондиҳанда камтар буда, 9,2 миллион метри мураббаъро ташкил мекунад. Баррасии шароити манзилии аҳоли дар буриши манзили шаҳр ва деҳот собит месозад, ки аз соли 2011 то 2018 манзили шаҳрӣ дар ҷумҳурӣ 17,1% афзудааст. Дар вилояти Суғд бошад фонди манзилии шаҳр 2,9% кам шудааст. Ҳамзамон тамоюли афзоиши фонди манзил дар деҳот ба назар мерасад. Дар ҷумҳурӣ манзил барои сокинони деҳот дар соли 2017 55% ва дар вилояти Суғд 62,6% зиёд шудааст. Зиёда аз 73% аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар деҳот зиндагӣ мекунанд, бинобар ин афзоиши фонди манзили деҳот дар ҷанбаи баланд бардоштани сифати ҳаёти аҳолии деҳот тамоюли мусбат маҳсуб мегардад.

Нишондиҳандаи фонди манзил ба ҳисоби миёна ба як нафар сокин дар бораи рушди шароити манзилии аҳолии минтақа аз ҷиҳати кофӣ будан ва ба ин васила беҳтаршавии сифати ҳаёт шаҳодат медиҳад. Дар вилояти Суғд аз соли 2011 то соли 2018 ба ҳисоби миёна шумораи миёнаи метри мураббаъ ба ҳар нафар ба 7,4% афзуда, 11,5 метри мураббаъро ташкил мекунад, ки ин аз сатҳи миёнаи ҷумҳурӣ 0,7 метри мураббаъ зиёд аст. Ҳамзамон суръати афзоиши манзил ба ҳисоби миёна ба ҳар сари аҳоли дар минтақа аз суръати рушди ҷумҳурӣ аҳоли 15,3 фоиз паст буда, 107,4 %-ро ташкил мекунад.

Дар байни аҳолии шаҳру вилояти Суғд ба ҳар сари аҳолии ҳаҷми манзил соли 2018 нисбати соли 2011 ба 2,7 метри мураббаъ кам шуда, ба 15,3 метри мураббаъ расидааст. Дар ҷумҳурӣ низ коҳиши начандон калони фонди манзил ба ҳар як сокини кишвар ба мушоҳида мерасад. Агар дар соли 2011 ба ҳар сари аҳоли 13,7 метри мураббаъ рост омада бошад, дар соли 2018 ин нишондиҳанда 13,6 метри мураббаъро ташкил кард. Дар деҳот динамикаи мусбати афзоиши фонди манзил ба ҳар як нафар сокин ба қайд гирифта шудааст.

Дар вилояти Суғд дар соли 2011 ба як сокини деҳот 7,3 метри мураббаъ манзил рост меомад, соли 2018 ин нишондиҳанда то 10,3 метри мураббаъ афзуд, афзоиш 41%-ро ташкил кард. Агар онро бо нишондиҳандаҳои миёнаи ҷумҳурӣ муқоиса кунем тақрибан баробар мебошанд: - 9,8 метри мураббаъ манзил ба ҳисоби миёна ба ҳар сокини деҳоти Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Аз ҷиҳати баланд бардоштани сифати ҳаёти аҳолии вилояти Суғд ба ҳайси яке аз масъалаҳои муҳим инфрасохтори муҳандисии фонди манзил ё корҳо оид ба барқарорсозӣ ва таҷдиди (регенератсияи) объектҳои биноҳои истиқоматӣ боқӣ мемонад. Бо вучуди он, ки аз ҳисоби буҷети маҳаллӣ ба корҳои садамавӣ ва барқарорсозӣ дар минтақа ҳар сол тақрибан 2 миллион сомонӣ, аз ҷумла 800 ҳазор сомонӣ барои корҳои садамавӣ, 900 ҳазор сомонӣ барои корҳои барқарорсозӣ ва 300

хазор сомонӣ барои хариди масолах ва таҷҳизоти техникӣ⁷¹ равона карда мешаванд, маблағҳои ҷудошуда барои навосии пурраи воситаҳои техникии биноҳои истиқоматӣ дар вилояти Суғд кофӣ нестанд.

Ба ақидаи мо, навосӣ ва ҷорӣ намудани воситаҳои техникӣ ба беҳтар шудани сифати ҳаёти аҳоли таъсири мустақим мерасонанд. Аввалин, аз ҳисоби паст шудани сатҳи ифлосшавии муҳити зист вазъи экологии манзили сокинон беҳтар мешавад. Дуюм, аз нуқтаи назари иқтисодӣ воситаҳои нави техникӣ ба ихтисори талафот ва ба ҳадди ақал расонидани хароҷоти истифодаи захираҳои обӣ, барқ ва дигар захираҳои мусоидат меkunанд. Сеюм, таҷҳизоти нави ҳозиразамон нисбатан беҳатар аст ва сокинонро аз хатарҳои техногенӣ ва ғайра эмин медорад.

Ҳамин тариқ, раванди навосӣ ва таҷдиди таҷҳизот ва воситаҳои техникий объектҳои манзил дар марҳилаи ташаккул қарор дорад ва барои рушди минбаъдаи босуръат афзоиши маблағгузорию тақозо менамояд.

2.3. Инфрасохтори бозорӣ дар ташкили муҳити мусоиди соҳибкорӣ

Инфрасохтори бозории минтақа ҳамчун зернизомии инфрасохтори иқтисодӣ давлат бо низомии миллии муносибатҳои иқтисодӣ вобастагии зич дорад. Вобаста ба ин, он барои рушди нерӯҳои истеҳсолкунандаи ҷумҳурӣ тариқи таъмини раванди муомилоти молу пул, расонидани маҷмӯи хизматҳои бозорӣ ба субъектҳои хоҷагидор ва ташкили шароити мусоид барои инкишофи муҳити корӣ ва рақобат зарур аст. Ҳамин тавр инфрасохтори бозорӣ чун шарт зарурии рушд зӯҳур намуда, таҳкурсии фаъолияти тамоми субъектҳои хоҷагидории бозорҳои минтақавӣ мебошад.

Сатҳи рушди инфрасохтори бозории минтақа бояд ба сатҳи рушди нерӯҳои истеҳсолкунандаи ҷомеа дар ҳамаи марҳилаҳои инкишофи он мувофиқат кунад. Яке аз сабабҳои фаъолнокии ғайрикофии бозорҳои

⁷¹Ҳисоботи корхонаи воҳиди давлатӣ «Ҳоҷагии Манзилию Коммуналь» дар вилояти Суғд. – Хучанд. - 2018. – С. 12.

минтақавӣ ин сатҳи пасти рушди инфрасохтори бозорӣ дар минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад.

Дар адабиёти муосири илмӣ мафҳумҳои гуногуни истилоҳи "инфрасохтори бозорӣ" ба чашм мерасанд, ки ин аз набудани муносибати ягона шаҳодат медиҳанд. Шарҳи мафҳуми мазкур аз ҳадаф, вазифа ва самтгирии соҳавии татқиқот вобастагӣ дорад. Дар баъзе татқиқотҳо намудҳои алоҳидаи бозорҳо (истеъмоли, молиявӣ, воситаҳои истеҳсолот ва ғайра) омӯхта мешаванд, дар қорҳои дигар унсурҳои алоҳидаи инфрасохтори бозорӣ (савдои яклухт, инфрасохтори маркетингӣ ва ғайра) мавриди баррасӣ қарор мегиранд.

Омӯзиши самтҳои гуногуни инфрасохтори бозорӣ мақсади тадқиқоти мо нест. Аммо вобаста ба мавзӯи татқиқ муқаррар кардан зарур аст, ки таҳти мафҳуми инфрасохтори бозорӣ чиро дар назар дорем.

Баррасии сарчашмаҳои гуногун имкон дод муайян кунем, ки инфрасохтори бозорӣ низоми мураккаби ташкилӣ-иқтисодӣ буда, аз маҷмӯи объектҳо ва сохторҳои институтсионалии гуногун иборат мебошад ва ташаккули муносибатҳои иқтисодиро байни субъектҳои бозор таъмин менамояд. Инфрасохтори бозорӣ ҳалқаи пайвасти қисмҳои ягонаи истеҳсол - қардор - истеъмол мебошад. Аксаран суръати афзоиш қардори захираҳои қолӣ, воситаҳои молиявӣ ва селҳои иттилоотӣ дар иқтисодиёти минтақа ё кишвар аз инфрасохтори бозорӣ вобаста аст. Ба тӯфайли ин инфрасохтори бозорӣ ба рушди иқтисодӣ ва иқтимоии иқтисодиёт мусоидат мекунад.

Унсурҳои асосии ин низом савдои яклухт ва қардор, низоми қарздорӣ, хизматрасонии иттилоотӣ ва ҳуқуқӣ мебошад, ки дар муҳити иқтимоӣ-иқтисодии ҳудуди минтақа амал мекунанд. Ташаккули инфрасохтори бозорӣ дар ҳудуди мушаххас сурат мегирад, аз ин рӯ ташаккул ва рушди он аз ташкили қардори қардори қолӣ ва селҳои иттилоотӣ ба минтақаи алоҳида вобаста аст. Барои муайян кардани таъминнокӣ бо инфрасохтори бозорӣ дар минтақа инфрасохторро аз нуқтаи назари

вазъияти имрӯза ва нақши он дар истехсолоти минтақавӣ таҳлил кардан лозим аст. Барои ин нишондиҳандаҳои зеринро мавриди таҳлил қарор додан лозим аст: ҳиссаи дар ҳаҷми умумии маҷмӯи маҳсулоти минтақавӣ ва шумораи аҳолии машғули меҳнат дар иқтисодиёти минтақа.

**Ҷадвали 2.3.8. - Ҳиссаи ҳаҷми гардиши моли чакана тавассути
ҳамаи каналҳои фурӯш дар МММ вилояти Суғд**

Солҳо	ҶТ		Ҳиссаи % ба ММД	Суғд		Ҳиссаи % ба МММ
	ММД, млн сомонӣ	Гардиши умумии моли чакана тавассути ҳамаи каналҳои фурӯш бо наrxҳои воқеӣ, млн сомонӣ		МММ, млн сомонӣ	Ҳаҷми умумии гардиши моли чакана тавассути ҳамаи каналҳои фурӯш бо наrxҳои воқеӣ, млн сомонӣ	
2011	30071,1	7425,5	24,6	7179,3	2822,4	39,3
2012	36163,1	9013,9	24,9	8961,2	3348,8	37,3
2013	40525,5	11311,7	27,9	10439,9	4493,5	43,0
2014	45606,6	12823,9	28,1	11530,5	5099,4	44,2
2015	48408,7	14377,7	29,7	12036,9	5630,9	46,7
2016	54471,1	16166,7	29,6	146548	6275,8	45,2
2017	61197,6	18435,2	28	17510,7	7357,2	39,5
2018	68844,0	20479,7	29,7	18343,8	8227,4	42,0
Суръати афзоиши соли 2018 нисбат ба соли 2011, бо %	228,9	275,8	120,7	255,5	291,5	106,9

Аз рӯйи манбаъҳои зерин ҳисоб карда шудааст: Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Душанбе, АОНПҶТ, 2019. - С.198; 392. Омори солонаи вилояти Суғд. – Хучанд, САОНПҶТ, 2019. – С.11; 281.

Баҳши савдои чакана ба ММД-и Ҷумҳурии Тоҷикистон саҳми назаррас мегузорад (ҷадвали 2.3.8). Дар давраи аз соли 2011 то 2018 ҳаҷми гардиши моли чакана дар кишвар 2,75 маротиба зиёд шудааст, ки

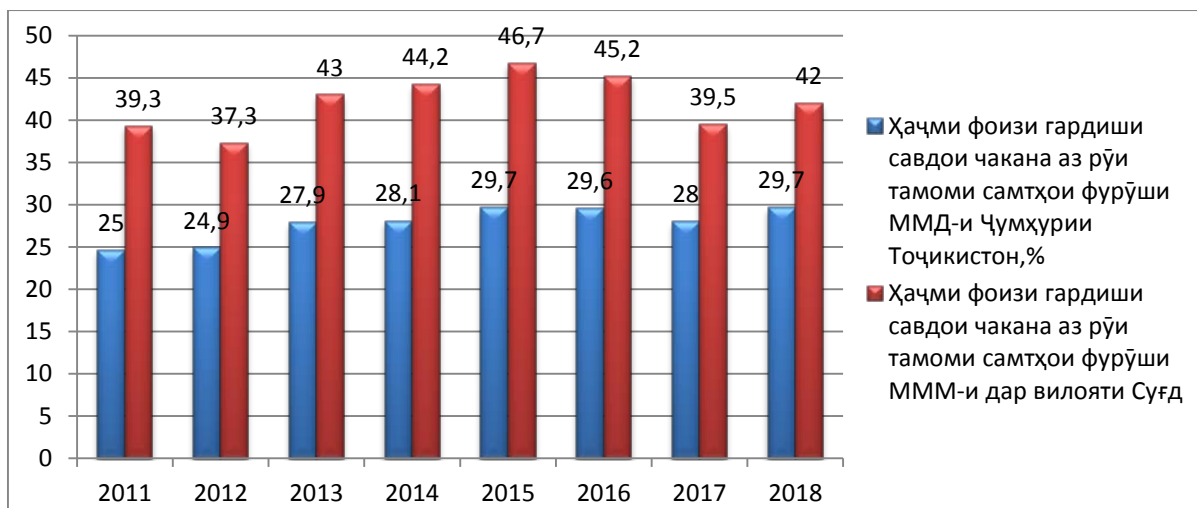
ин аз суръати афзоиши ММД, ба 2,28 баробар буд, баландтар аст. Ҳамин тавр ММД аз соли 2011 то соли 2018 228,9% афзудааст.

Инфрасохтори савдою миёнаравӣ дар иқтисодиёти минтақа низ мавқеи муҳим дорад, зеро дар бозори молҳои истеъмоли тамоюлҳои табиӣ афзоиш ва тағйирёбии сифатӣ дар сохтори талаботи пардохтпазирии аҳоли ва субъектҳои хоҷагидор зоҳир мешаванд, ки болоравии некӯахлоқии моддӣ ва сатҳи фарҳангии аҳолии ин ҳудудро инъикос меkunанд. Дар шакли нисбатан ҷамъбасти ин тамоюл дар зиёдшавии муттасили ҳаҷми гардиши моли ҷакана ифода меёбад.

Муқоисаи суръати афзоиши МММ-и вилояти Суғд ва ҳаҷми гардиши моли собит месозад, ки ҳар ду нишондиҳанда динамикаи рушд доранд. Масалан дар вилоят афзоиши гардиши моли ҷакана соли 2018 нисбати соли 2011 291,5% зиёд гаштааст. Дар навбати худ МММ вилоят низ дар солҳои мазкур 255,5% зиёд шудааст, вале чи тавре ки рақамҳои нишон медиҳад, гардиши моли ҷаканаи мамлакат нисбат ба рушди МММ-и вилоят зиёд аст. Ин имкон медиҳад, ки оид ба зиёд шудани нақши инфрасохтори савдою миёнаравӣ дар раванди тақрористехсоли минтақа ва дар маҷмӯъ дар кишвар ҳулоса барорем.

Дар солҳои охир вазъи қиёсии гардиши моли ҷакана дар ММД тамоюл ба афзоиш дорад. Афзоиши ҳиссаи савдои ҷакана дар ММД Ҷумҳурии Тоҷикистон ва МММ вилояти Суғд дар солҳои 2011-2018 дар расми 2.3.2 пешниҳод шудааст.

Агар соли 2011 ҳиссаи савдои ҷакана дар сохтори ММД 25%-ро ташкил карда бошад, пас дар соли 2018 он ба 29,7% расид. Ин ҳолат бо афзоиши пешравандаи ҳаҷми гардиши моли ҷакана дар муқоиса бо суръати афзоиши ММД дар солҳои 2011-2018 вобаста аст. Тағйирёбии ҳиссаи гардиши моли ҷакана дар МММ дар вилояти Суғд низ ба назар мерасад. Афзоиши ҳиссаи гардиши моли ҷакана дар МММ дар солҳои 2011-2018 ба ҳисоби миёна 2,7% -ро ташкил дода, ба 42% баробар гардид.

Расми 2.3.2.⁷² - Динамикаи ҳиссаи савдои чакана дар ММД-и Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дар МММ дар вилояти Суғд дар солҳои 2011-2018

Ҳиссаи аҳолии машғули кор дар соҳаи инфрасохтори ҷумҳурӣ ва вилояти Суғд соли 2018 нисбат ба соли 2011 29% зиёд шудааст. Ҳамзамон ин нишондиҳанда дар вилояти Суғд тамоюли камшавӣ дорад: соли 2019 дар соҳаи савдои вилояти Суғд 6,5 ҳазор нафар машғули кор буданд, ҳол он ки теъдоди онҳо соли 2011 7,8 ҳазор нафарро ташкил мекард. Ба ибораи дигар шумораи одамони машғули меҳнат дар соҳаи савдо 17,7% кам шудааст (ҷадвали 2.3.9). Соли 2018 дар кишвар 161,3 ҳазор нафар бо фаъолияти савдою миёнаравӣ машғул буданд, ки ин нисбат ба соли 2011 19,6% зиёдтар аст. Соли 2018 сатҳи шуғл дар бахши инфрасохтори савдои миллӣ 6,7%-и шумораи аҳолии машғули меҳнати иқтисодиёти кишварро ташкил дод.

Боиси қайд аст, ки дар вилояти Суғд тамоюли манфии тағйирёбии шумораи шахсони машғули кор дар соҳаи савдо ба мушоҳида мерасад. Масалан, дар соли 2018 шумораи нафароне, ки дар ин соҳа кор мекарданд, ба 6,5 ҳазор нафар расидааст, ки аз соли 2011 - 1,3 ҳазор нафар кам аст ва нисбати умумии шуғли аҳоли ҳамагӣ 1,6% -ро ташкил медиҳад. Ҳиссаи шахсоне, ки дар соҳаи савдою миёнаравӣ кор мекарданд дар минтақа соли 2018 - 20% кам шудааст.

⁷² Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. - 2019. – С. 198, 392. Омори солонаи вилояти Суғд. Сарраёсати Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон.- 2019. – С. 11, 281.

Чадвали 2.3.9. - Динамикаи шумораи аҳолии машғули меҳнат дар инфрасохтори савдои иқтисодиёти вилояти Суғд дар солҳои 2011 – 2018

Солҳо	ҚТ			Суғд		
	Машғули кор дар соҳаи иқтисодиёт, ҳазор нафар	Аз ҷумла: дар соҳаи савдо, ҳазор нафар	Шуғл дар соҳаи савдо дар қисми умумии машғулбуда, бо %	Машғули кор дар соҳаи иқтисод машғулбуда, ҳазор нафар	Аз ҷумла: дар соҳаи савдо, ҳазор нафар	Ҳиссаи шуғл дар соҳаи савдо дар умум машғулбуда
2011	2249,3	125,0	5,6	391,7	7,8	2
2012	2291,5	137,5	6	389,6	6,8	1,7
2013	2307,3	135,7	5,9	393,9	7,5	1,9
2014	2325,4	138,4	6	401,5	8,7	2,2
2015	2379,7	149,3	6,3	402,0	9,0	2,2
2016	2385,4	147,9	6,2	401,9	8,3	2,1
2017	2407,0	170,6	7	402,1	8,8	2,1
2018	2425,5	161,3	6,7	408,2	6,5	1,6
афзоиши соли 2018 нисбат ба соли 2011, бо %	107,8	129,0	119,6	104,2	83,3	80,0

Аз рӯйи манбаъҳои зерин ҳисоб карда шудааст: Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Душанбе, АОНПҚТ, 2019. - С.84; Омори солонаи вилояти Суғд. – Хуҷанд, САОНПҚТ, 2019. – С.73.

Фаъолияти самарабахши инфрасохтори савдо аз бисёр ҷиҳат аз вазъи заминаи моддӣ–техникӣ вобаста аст. Дар марҳилаи муосири ташаккул ва рушди муносибатҳои бозорӣ ба инфрасохтори савдо гуногунии шаклҳои корхонаҳо, намудҳои таҷҳизот ва ғайра хос мебошад. Вақтҳои охир дар инфрасохтори савдо шаклҳои нав, аз қабili супермаркет, гипермаркет, савдои шабакавӣ ва ғайра арзи вучуд кардаанд. Вобаста ба ин номгӯи хизматрасониҳои инфрасохтори савдо хеле васеъ шудааст. Динамикаи рушди инфрасохтори савдои ҷумҳурӣ ва вилояти Суғд дар чадвали 2.3.10 инъикос ёфтааст.

Дар соли 2018 шумораи корхонаҳои инфрасохтори савдо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон нисбат ба соли 2011- 249,6% афзудааст. Дар вилояти Суғд бошад суръати афзоиши корхонаҳои инфрасохтори савдо нисбатан паст буда, 170,4%-ро ташкил карда аст.

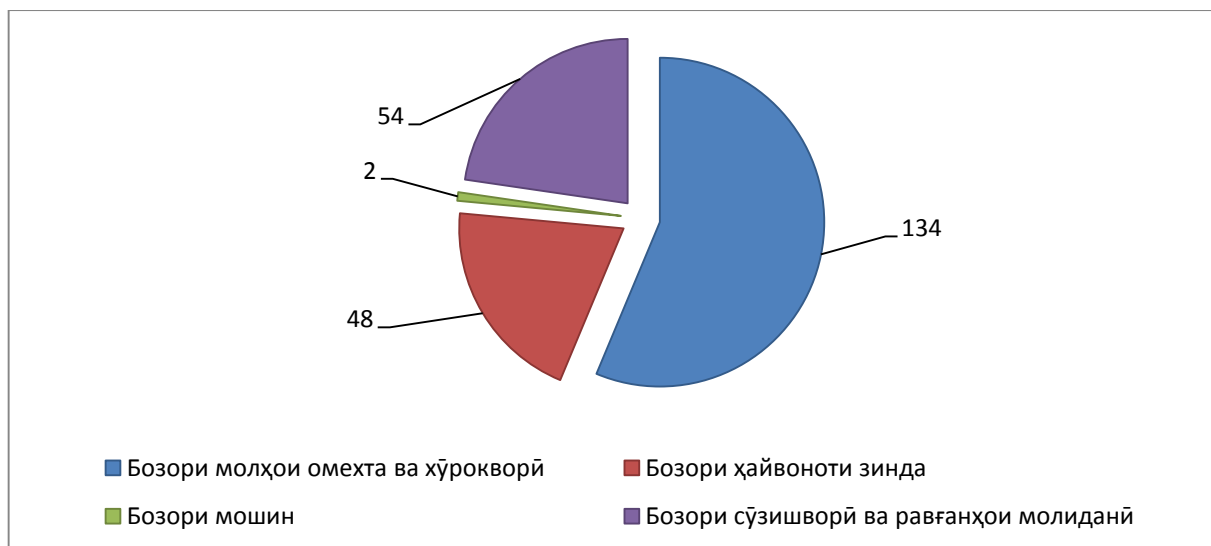
Ҷадвали 2.3.10. – Динамикаи инкишофи инфрасохтори савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва вилояти Суғд дар солҳои 2011 – 2018

	ҶТ	Суғд	
	Шумораи корхонаҳои савдо, адад	Шумораи корхонаҳои савдо, адад	Вазни қиёсии вилоят дар миқёси ҷумҳурӣ, (%)
2011	3324	2827	85
2012	3845	2944	77
2013	7214	2705	37
2014	7721	3488	45
2015	7831	3348	43
2016	7948	4728	59
2017	8024	4871	60
2018	8298	4817	58,1
Суръати афзоиш соли 2018 нисбат ба соли 2011, бо %	249,6	170,4	-

Аз рӯйи манбаъҳои зерин ҳисоб карда шудааст: Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Душанбе, АОНПҶТ, 2019. - С. 206; Омори солонаи вилояти Суғд. - Хуҷанд, АОПҶТ, 2019. - С. 289.

Суръати пешгузарандаи афзоиши шумораи корхонаҳои савдо ба ҳисоби миёна дар кишвар боиси камшавии ҳиссаи корхонаҳои савдо дар вилояти Суғд дар шумораи умумии корхонаҳои ҷумҳурӣ гардид. Дар соли 2018 ҳиссаи корхонаҳои савдо 58,1% -ро ташкил дод, ки ин нишондиҳандаи соли 2011 ба 85,0% баробар буд. Айни замон зикр бояд кард, ки дар рушди инфрасохтори савдои вилояти Суғд тамоюлҳои мусбат ба мушоҳида мерасанд, ки шаҳодати мусоидии фазои тиҷоратӣ дар минтақа мебошад.

Дар ҳудуди вилояти Суғд унсурҳои дигари инфрасохтори савдо низ амал мекунанд. Масалан, соли 2018 дар ҳудуди минтақа 4 намуди махсуси бозорҳо, аз ҷумла бозори фурӯши маҳсулоти омехта ва ҳуҷрақуҷӣ, фурӯши ҳайвоноти зинда, мошинҳои сабукрав, сӯзишворӣ мавҷуд буд. Дар расми 2.3.4 шумораи бозорҳои махсусгардонидаи амалкунанда оварда шудааст.

Расми 2.3.4. - Шумораи бозорҳои махсусгардонидани амалкунанда дар вилояти Суғд дар соли 2018 (воҳид)

Ҳарчанд фаъолияти дистрибютерӣ дар Тоҷикистон падидаи нисбатан нав аст (нисбат ба ширкатҳои хориҷӣ), он аллакай таърихи инкишофи худро дорад. Оғози ташаккули фаъолияти дистрибютерӣ дар бозори ватанӣ соли 1994 ба шумор меравад.⁷³ Ширкати дистрибутери "М&Р" соли 1994 аз ҷониби менеҷерони касбӣ таъсис ёфта, дар бозори ватанӣ ҳамчун дистрибутори хуб эътироф гардидааст. Айни замон "М&Р" ширкати муосири дистрибуторӣ буда, яке аз ширкатҳои пешқадами воридкунанда ва дистрибутори маҳсулоти хӯрокаи ва маҳсулоти кимиёвии маишӣ, дар бозори Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб меравад ва захираҳои анборӣ, идораи ва логистии худро дорад. Ширкатҳои дигари калони дистрибутери дар ҳудуди Тоҷикистон амалкунанда ҶДММ "Капитал-Т", ҶДММ "Осмони Соф" мебошанд, ки ба фурӯши яклухти маҳсулоти хӯрокворӣ, атриёт, косметика, воситаҳои беҳдошт ва ғайра машғуланд.

Ҳамин тариқ, ба тамоюлҳои мусбат дар рушди инфрасохтор равангҳои фаъолияти савдои миёнаравӣ дар шароити иқтисоди бозорӣ, сатҳи баланди ғоидаоварии амалиёти савдо, таъсиси сохторҳои нави

⁷³ Худоёров Ш. Х. Развитие дистрибуторской деятельности: теоретические аспекты // Материалы республиканской научно-практической конференции. ИПС. Душанбе. 25 ноября 2016. - С. 298-305.

миёнаравӣ ва рушди намудҳои нави хизматрасониҳои инфрасохтори савдо боис гардидаанд.

Яке аз унсурҳои муҳимми низоми инфрасохтори минтақавӣ инфрасохтори молиявӣ-қарзӣ мебошад.

Фаъолияти инфрасохтори мазкур ба хизматрасонӣ ба шаклҳо ва намудҳои гуногуни соҳибкорӣ, ҷалби пасандозҳои субъектҳои хоҷагидорӣ ва аҳоли, тақсими онҳо байни қарзгирон равона шудааст. Эҳтиёҷоти субъектҳои хоҷагидорӣ ба захираҳои молиявӣ дар раванди такрористеҳсол муайян карда мешавад ва яке аз манбаъҳои қонё гардонидани талаботи мазкур қарз ба ҳисоб меравад, ки барои таъсис ё рушди минбаъдаи инфрасохтори минтақавӣ, беҳтар кардани заминаи моддӣ-техникӣ ва дигар мақсадҳо истифода мешаванд.

Дар ҳолати то 31 декабри соли 2018 дар Ҷумҳурии Тоҷикистон 79 ташкилоти қарзӣ, аз ҷумла 17 бонк, 25 ташкилоти амонатии қарзии хурд, 6 ташкилоти қарзии хурд ва 31 фонди қарзии хурд фаъолият мекунанд. Дар давраи ҳисоботӣ шумораи филиалҳои ташкилотҳои қарзӣ 332 ададро ташкил карда, дар муқоиса бо охири соли 2017 - 94 филиал кам гардидааст⁷⁴.

Бонкҳое, ки ба субъектҳои хоҷагидорӣ вилояти Сугд хизмат мерасонанд, филиалҳои бонкҳои тичоратӣ мебошанд, аз ин рӯ нисбати онҳо қоидаҳои умумии пешбурди амалиёти бонкӣ татбиқ карда мешаванд.

Дар амал субъектҳои хоҷагидорӣ барои татбиқи лоиҳаҳои тичоратӣ аз қарзҳои дарозмуддат истифода мебаранд. Аммо бояд зикр намуд, ки ҳиссаи онҳо дар сохтори портфели қарзӣ нисбат ба ҳиссаи қарзҳои кӯтоҳмуддат камтар аст (ҷадвали 2.3.11).

Ҳамзамон қайд кардан зарур аст, ки дар сохтори сармоягузори қарзӣ ба иқтисодиёти минтақа тағйироти мусбат ба назар мерасанд.

⁷⁴ Шарҳи рушди низоми бонкӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. Ҳолати тартиби бонки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 31 декабри соли 2019. Захираи электронӣ / дастрасӣ: http://www.nbt.tj/ru/banking_system/overview_banking_system.php - (санаи муроҷиат - 10.9.2018).

Маблаггузори қарзӣ дар давраи аз соли 2011 то соли 2018 2,26 маротиба афзуда, дар соли 2018 1829,8 миллион сомони ро ташкил кард. Ҳиссаи қарзҳои дарозмуддат дар давраи мавриди таҳқиқ, яъне аз соли 2011 то соли 2018 ба 2,47 маротиба афзуда, 30,4% -ро ташкил дод. Қарзҳои кӯтоҳмуддат дар портфели қарзии ташкилотҳои молиявӣ-қарзии вилоят каме бошад ҳам кам гардидаанд. Масалан агар ҳиссаи қарзҳои кӯтоҳмуддат соли 2011 дар ҳаҷми умумии маблаггузори қарзӣ 72%-ро ташкил карда бошад, соли 2018 ин нишондиҳанда то 69,6 % паст фаромадааст, вале ин рақам низ нисбат ба ҳиссаи қарзҳои дарозмуддат хело калон аст. Ҳиссаи қалони қарзҳои кӯтоҳмуддат аз мавҷудияти талаботи корхонаҳо ба сармояи қарзии кӯтоҳмуддат шаҳодат медиҳад. Афзудани ҳиссаи қарзҳои дарозмуддат барои иқтисодиёти минтақа таъҷили мусбат мебошад, зеро дар бораи ғайриқарзӣ дар самти татбиқи бизнес – лоиҳаҳои нав шаҳодат медиҳад.

Ҷадвали 2.3.11. - Динамикаи маблаггузори қарзӣ ба иқтисодиёти вилояти Сугд дар давраи 2011-2018, млн сомонӣ

Намуди қарз	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Маблаггузори қарзӣ ба иқтисодиёт, ҳамагӣ	808,9	1008,8	1409,1	1960,0	1933,1	1694,3	1703,2	1829,8
Аз ҷумла:								
қарзҳои кӯтоҳмуддат,	583,7	764,6	1018,7	1382,1	1300,0	1084,1	1103,4	1272,9
ҳиссаи қарзҳои кӯтоҳмуддат, бо %	72	76	72	71	67	64	64	69,6
қарзҳои дарозмуддат	225,2	244,2	390,3	577,9	633,1	610,2	599,0	556,9
ҳиссаи қарзҳои дарозмуддат, бо %	27	24	28	29	33	36	36	30,4

Аз рӯйи маълумоти зерин ҳисоб карда шудааст: Оморӣ солонаи вилояти Сугд. – Ҳуҷанд, САОИПҶТ, 2019. - С.308.

Рушди бомуваффақияти робитаҳои берунаи иқтисодӣ ва ҷалби сармоягузориҳои хориҷӣ дар сурати мавҷуд будани инфрасохтори ташаккулёфтаи иқтисоди беруна дар минтақа ва кишвар имконпазир аст. Солҳои охир дар инфрасохтори иқтисоди берунаи минтақа тағйироти мусбат ба амал омаданд. Дар ҳудуди минтақа филиалҳои банкҳои хориҷӣ ва намоёндагҳои хориҷӣ кушода шуданд; заминаи

моддӣ-техникии ҳадамоти минтақавии гумрукӣ тақвият ёфт; воситаҳои алоқаи муосир дастрас мебошанд, намоиш-ярмаркаҳои савдои байналмилалӣ баргузор мешаванд. Табиист, ки чораҳои андешидашуда дар ҳаҷми фаъолияти савдои хориҷии вилояти Суғд тағйироти мусбати назаррас ба амал оварданд. (ҷадвали 2.3.12).

Ҷадвали 2.3.12. - Динамикаи рушди савдои берунаи вилояти Суғд (млн доллари ИМА)

	2014	2015	2016	2017	2018	Суръати афзоиш, соли 2018 нисбат ба соли 2014, бо %
Гардиши савдои беруна - ҳамагӣ	2469,1	2150,8	1870,9	2050,1	2015,6	161,1
аз ҷумла: кишварҳои ИДМ	1809,9	1559,8	1393,4	1582,9	1557,1	217,4
кишварҳои боқимондаи ҷаҳон	659,2	591,0	477,5	467,2	458,5	91,8
Содирот - ҳамагӣ	449,4	468,0	446,3	504,9	559,7	191,1
аз ҷумла: кишварҳои ИДМ	288,0	285,9	255,2	401,8	431,6	421,4
кишварҳои боқимондаи ҷаҳон	161,4	182,1	191,1	103,1	128,1	67,2
Воридот - ҳамагӣ	2019,7	1682,8	1424,6	1545,1	1455,9	157,8
аз ҷумла: кишварҳои ИДМ	1521,9	1273,9	1138,2	1181,1	1125,5	183,3
кишварҳои боқимондаи ҷаҳон	497,8	408,9	286,4	364,1	330,4	106,9

Аз рӯйи манбаи зерин муаллиф тартиб додааст: Ҳисоботи омили солони вилояти Суғд // Бюллетени омили. - Хуҷанд, САОНПҚТ, 2019. - С. 228.

Савдои берунаи вилояти Суғд аз соли 2011 инҷониб қариб 1,65 баробар афзоиш ёфтааст. Дар соли 2011 гардиши савдои беруна 1215,4 миллион доллари ИМА, соли 2018 бошад 2015,6 миллион долларро ташкил дод. Боиси қайд аст, ки савдои берунаи вилоят нисбат ба соли 2014 коҳиш ёфтааст. Ҳаҷми коҳиш қариб 19,4%-ро ташкил мекунад, яъне ҳаҷми савдои беруна дар соли 2014 умуман 2469,1 млн долларро ташкил карда буд.

Гардиши савдои беруна бо кишварҳои ИДМ - 2 баробар афзуд. Соли 2018 минтақа бо 61 давлат, аз ҷумла 10 кишвари ИДМ ва 51 кишвари хориҷаи дур муносибатҳои содиротӣ - воридотӣ дошт. Ҳаҷми содирот аз минтақа соли 2018 нисбат ба соли 2011 1,91 маротиба афзудааст. Ҳаҷми асосии таҳвилоти содиротӣ ба кишварҳои ИДМ амалӣ мешавад, ки он соли 2018 нисбат ба соли 2011 - 4,21 маротиба афзуд. Воридот аз кишварҳои мазкур ба таври назаррас ё ба 183,3% афзоиш ёфт. Афзоиши мусбати ҳаҷми савдои беруна аз раванқ ёфтани фаъолияти инфрасохтори савдои беруна шаҳодат медиҳад.

Айни замон қайд кардан зарур аст, ки сатҳи рушди инфрасохтори иқтисоди берунии минтақа ба талаботи ҷаҳонӣ ҷавобгӯ нест, зеро масъалаҳои ҳалталабу мубрам ҳоло ҳам мавҷуданд, ки инкишоф наёфтани низоми суғуртаи амалиёти содиротӣ-воридотӣ ва сармоягузорӣ; ба стандартҳои ҷаҳонӣ ҷавобгӯ набудани талабот ба сифати молҳо; набудани иттилооти пурра дар бораи шарикони иқтисодии хориҷӣ; баланд будани арзиши хизматрасониҳои иттилоотӣ; рушд наёфтани низоми лизинг аз он ҷумлаанд.

Рушди инфрасохтори иқтисоди беруна барои иқтисоди минтақа аҳамияти ҷиддӣ дорад, зеро он на танҳо содироту воридоти мол, хизматрасонӣ ва иттилоот, балки ҳаракати сармояи молиявиро, ки мустақиман бо ҷалби маблағгузориҳои хориҷӣ вобаста аст, таъмин мекунад ва ба он мусоидат менамояд.

Инфрасохтори тараққикардаи иқтисоди беруна ба ҷалби инвеститсияҳои хориҷӣ ба минтақа мусоидат мекунад, ба ҳалли масъалаҳои фаъол гардонидани иштироки минтақаҳо дар муносибатҳои байналмилалӣ, пурра қонун кардани эҳтиёҷоти минтақаҳо ба маҳсулот ва хизматрасонӣ, ҷалб намудани захираҳои иловагии молиявӣ, технологияҳои нав ва таҷрибаи муосири идоракунӣ имконият фароҳам меорад.⁷⁵

⁷⁵ Эрман М.А., Крицын А.А. Исследование инфраструктуры развития предпринимательства Республики Таджикистан. Электронный ресурс// <https://www.hse.ru/> - С. 7. (Санаи муроҷиат - 8.09.2018).

Ҳаҷми умумии сармоягузори хориҷӣ дар вилояти Суғд аз соли 2011 то 2018 қариб 4,55 баробар афзоиш ёфтааст. Сармоягузори хориҷӣ соли 2011 56,1 миллион доллари ИМА, соли 2018 бошад 255 миллион доллари ИМА-ро ташкил кард (ҷадвали 2.3.13).

Ҷадвали 2.3.13. - Динамикаи ҷалби сармоягузори хориҷӣ ба вилояти Суғд (млн доллари ИМА)

Кишварҳо Намудҳои сармоягузорӣ	2011			2018				IV 2018/2011 маротиба
	I	II	IV	I	II	III	IV	
Ҳамагӣ аз ҷумла	33,1	23,0	56,1	171,05	84,45	0,0013	255,5	4,55
Кишварҳои ИДМ	7,0	0,4	7,4	0,958	2,69	0,0013	3,651	0,49
Давлатҳои хориҷаи дур	26,1	22,6	48,7	170,1	81,8	-	251,9	5,2

Эзоҳ: I- мустақим; II- дигар; III-портфели; IV- умумӣ.

Аз рӯйи маълумоти зерин ҳисоб карда шудааст: Омори солонаи вилояти Суғд-Хуҷанд, 2019. - С.336.

Афзоиши асосӣ аз ҳисоби сармоягузориҳои кишварҳои хориҷӣ сурат гирифт. Сармоягузорӣ аз кишварҳои зикршуда дар давраи тадқиқшаванда 5,2 маротиба афзоиш ёфтааст. Шарикони асосии сармоягузорӣ ИМА, Австрия, Хитой, Люксембург, Италия, Олмон ва дигар давлатҳо мебошанд. Аз кишварҳои ИДМ сармоягузорӣ қариб 51% кам шуд. Шарикони асосӣ аз кишварҳои ИДМ, Русия, Қазоқистон, Беларус мебошанд. Соли 2018 сармоягузориҳои портфели арзи ҳастӣ карданд, онҳо ҳиссаи камтарини ҳаҷми умумии сармоягузориҳои хориҷиро ташкил медиҳанд.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳити конунгузорӣ барои баланд бардоштани афзоиши ҷаззобияти сармояи хориҷӣ ташаккул ёфта истодааст. Масалан, дар Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон барои сармоягузориҳои хориҷӣ имтиёзҳо мавҷуданд, аз ҷумла вобаста аз ҳаҷми

сармоягузорӣ ба истехсоли маҳсулоти нав ба муддати муайян озод кардан аз андоз, аз даромад ё дар муддати ба сикли пурраи коркарди нахи пахта равона шудан озод кардан аз андоз аз амволи ғайриманқул.

Рушди инфрасохтори иқтисоди беруна метавонад омили калидии рушди муносибатҳои амалии байналмилалӣ гардад. Рушди инфрасохтори иқтисоди берунӣ дар самти мазкур фаъолияти на танҳо кумитаҳои давлатӣ ва комиссияҳои мақомоти ҳокимияти қонунгузор ва иҷроия, балки ташкилотҳои илмӣ ва ҷамъиятиро пешбинӣ мекунад.

Мисоли равшани ҳамкории зикршуда объектҳои инфрасохтори бозори инноватсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад, ки самти асосии фаъолияти он ҷалби ҷавонон ба соҳаи соҳибкорӣ аст. Ба ин гуна объектҳо бизнес - инкубаторҳои калидӣ ва барномаҳои акселератсионӣ (55 Startups, Public Fund Accelerate Prosperity, иқдоми нави “Чойхона” ва ғайра) мансубанд. Барномаи рушди Созмони Милали Муттаҳид (БРСММ) ва Ассотсиатсияи миллии занони соҳибкори Тоҷикистон низ дар инкишофи фаъолияти соҳибкорӣ дар Тоҷикистон саҳми ҷиддӣ мегузоранд.⁷⁶

Ҳамин тариқ, инкишофи инфрасохтори бозорӣ дар вилояти Суғд тамоюли мусбат дорад, ки он ба рушди муҳити корӣ дар минтақа таъсири мусоид мерасонад. Ҳамзамон қайд кардан зарур аст, ки рушди инфрасохтори бозорӣ хусусияти номуназзам дорад. Дар навбати аввал ин дар набудани барномаҳои мақсадноки рушди зернизомии мазкури инфрасохтори минтақавӣ ва мақомоти ҷамоаҳои ҷамъиятӣ мегардад. Бинобар ин, зарурати таҳияи концепсияи рушди инфрасохтори бозори минтақа эҳсос мегардад. Моҳияти масъала дар он аст, ки афзоиши сармоягузорӣ ба рушди инфрасохтори бозорӣ ба тавсеаи намудҳо ва сифати хизматрасониҳои бозорие, ки ба ҳама субъектҳои иқтисодӣ минтақа расонида мешаванд, мусоидат хоҳад кард ва равандҳои мазкур

⁷⁶ Эрман М.А., Крицын А.А. Исследование инфраструктуры развития предпринимательства Республики Таджикистан. Электронный ресурс/ https://www.hse.ru/data/2018/02/20/1165447857/Report_Enterpr_Development.pdf - С.7 (санаи мурочиат - 8.09.2018).

дар ниҳояти кор боиси ба вучуд омадани фазои мусоиди иқтисодӣ дар минтақа ва рушди устувор мегарданд.

2.4. Арзёбии маҷмӯии таъминнокии инфрасохтори иқтисодиёти минтақавии вилояти Суғд

Фаъолияти низоми иҷтимоию иқтисодии минтақавӣ ва рушди устувори он дар суръати мавҷудияти инфрасохтори мутаносиб гуногунвазифа имконпазир аст. Раванди ташаккули инфрасохтори мазкур вақти дурудароз ва захираҳои муайянро тақозо менамояд ва аз бисёр ҷиҳат аз ташкили соҳаи истеҳсол ва соҳаи муомилот дар ҳар минтақаи муайян вобаста аст.

Фаъолият ва рушди муҳити иҷтимоию иқтисодии минтақа аз бисёр ҷиҳат аз сатҳи таъминнокӣ бо инфрасохтор ҳамчун омили маҳдудкунанда алоқаманд аст. Дар иртибот бо гуфтаҳои боло муайян кардани сатҳи таъминнокии иқтисодиёти инфрасохтори минтақа аз вазифаҳои аввалиндараҷа маҳсуб мешавад.

Мувофиқи методологияи дар банди 1.2. пешниҳодшуда раванди муайян кардани сатҳи таъминнокии инфрасохтори минтақа ба якчанд марҳила тақсим шудааст. Арзёбии вазъи инфрасохтори минтақавӣ, ки дар фасли гузашта сурат гирифт, имкон дод, ки сатҳи рушди ҳар як ҷузъи таркибии ҷудокардаи инфрасохтор муайян карда шавад. Ғайр аз ин, вазифаҳо, хусусиятҳо ва объектҳои ҷудокардаи инфрасохтор тибқи ҳар ҷузъи инфрасохтори минтақавӣ ба интиҳоби индикаторҳои мушаххасе имкон фароҳам оварданд, ки ин намуди инфрасохторро аз лиҳози таъминнокӣ тавсиф менамоянд. Ба ақидаи мо, нишондиҳандаҳои интиҳобшуда намуди мазкури инфрасохторро пурра тавсиф мекунанд; дар фазои иттилоотӣ дастрасанд; дар вилоят ва ҷумҳурий ҳамто доранд. Дар маҷмӯъ арзёбии таъминнокии инфрасохторӣ аз рӯйи 21 индикатор, ки мутобиқи зернизомии инфрасохтори минтақавӣ ба 4 бахш тақсим карда шудаанд, амалӣ гардид (ҷадвали 2.4.1).

**Чадвали 2.4.1. - Маълумоти зарурӣ барои ҳисоб намудани
индикаторҳои хусусӣ оид ба таъминнокии инфрасохтори иқтисодиёти
вилояти Суғд дар соли 2018**

Нишондиҳандаҳо	Воҳиди ченак	ҶТ	Суғд	Воҳиди андозагир индикаторҳо	индикаторҳо	
					ҶТ	Суғд
ММД	млн сомонӣ	68844,0	-	-	-	-
Маҳсулоти умумии минтақавӣ	млн сомонӣ	-	18343,8	-	-	-
Аҳоли	ҳазор нафар	9126,6	2657,0	Зичии аҳоли дар м²	64,5	105,4
Масоҳати ҳудуд	ҳазор м²	141,4	25,2	-	-	-
<i>Инфрасохтори истеҳсоли</i>						
Шумораи корхонаи нақлиёт, анборҳо, алоқа	адад	1373	260	адад / ба 10000 нафар	1,50	0,97
Зичии роҳҳои автомобилгард	км	3563	8179	Зичии роҳ ба 1000 кв.м	194	324,5
аз ҷумла: роҳҳои мумфарш	км	9780	2343	1000 кв.м	69,2	92,9
Шумораи корхонаҳо оид ба истеҳсол ва тақсими нерӯи барқ, газ ва об	адад	140	4	адад / ба 10000 нафар	0,15	0,02
<i>Инфрасохтори иҷтимоӣ</i>						
Шумораи беморхонаҳо	адад	490	174	адад / ба 10000 нафар	0,54	0,65
Шумораи кати беморхонаҳо	ҳазор адад	40,4	15,5	адад / ба 10000 нафар	44,3	57,3
Шумораи муассисаҳои тиббӣ, ки ёрии амбулаторӣ мерасонанд	адад	1594	453	адад / ба 10000 нафар	174	170
Шумораи муассисаҳои томактабии доимоамалкунанда	адад	636	261	адад / ба 10000 нафар	0,69	0,98

Шумораи муассисаҳои таҳсилоти умумӣ	адад	3877	928	адад / ба 10000 нафар	4,24	3,49
Шумораи муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ	адад	70	21	адад / ба 10000 нафар	0,077	0,079
Ҷамъи фонди манзилӣ, ҳамагӣ	млн м²	98,6	30,6	ба ҳисоби миёна ба ҳар як сокин	10,8	11,5
Инфрасохтори бозор						
Ҳаҷми гардиши моли чакана дар ҳамаи соҳаҳои савдо (бо нархи ҷорӣ)	млн сомонӣ	20479,7	8227,4	ҳар сари аҳоли (сомонӣ)	2243,9	3096,5
Шумораи корхонаҳои савдо	адад	8298	4817	адад / ба 10000 нафар	9,1	18,1
Шумораи бахшҳои ташкилотҳои қарзӣ	адад	332	102	адад / ба 10000 нафар	0,36	0,38
Шумораи миёнаравони молиявӣ, амалиёт бо амволи ғайриманқул, лизинг ва корхонаҳои тиҷорати умумӣ	адад	3731	910	адад / ба 10000 нафар	4,08	3,42
Содироти умумии хизматрасониҳои байналмилалӣ	ҳазор доллар ИМА	242233,9	1896,85	доллар / ба 100 нафар	2654,1	71,4
Инфрасохтори таъминкунанда						
Ба қор андохтани фондҳои асосӣ	млн сомонӣ	4859,3	1118,6	сомонӣ / ба ҳар як сокин	532,4	421,0
Шумораи дастгоҳҳои телефони истифодаи умум (аз ҷумла таксофонҳои байнишаҳрӣ)	ҳазор адад	284,8	88,2	адад/ ба 1000 нафар	31,2	33,2
Аз шумораи умумӣ дастгоҳҳои телефони хонаҳо	ҳазор адад	243,3	79,8	адад / ба 1000 нафар аҳоли	26,6	30,03

Аз рӯйи манбаъҳои зерин ҳисоб карда шудааст: Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Душанбе; 2019. – С. 10; 41-50; 142; 199; 207; 176; 305; 324; 375; Омори солонаи вилояти Сугд. - Хуҷанд; 2019. – С. 9-14; 124; 225; 289; 268; www.ittilook.com/niat-hovar/, www.nbt.tj - ҳисоботи низоми бонкӣ (санаи муроҷиат – 12.02.2019).

Ҳисоби таъминнокии инфрасохторӣ аз рӯйи маълумоти расмӣи Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон барои соли

2018⁷⁷ ва методикаи таҳияшуда сурат гирифтааст. Додаҳои ибтидоии ҷадвали 2.4.2 барои ҳисоб кардани индикаторҳои хусусӣ истифода шуданд (K_i).

Индикаторҳои хусусии ҳисобшуда имкон медиҳанд, ки сатҳи таъмини инфрасохтори ин ё он зернизомии минтақавии инфрасохтор бо қимати миёнаи ҷумҳуриявӣ, ки чун як воҳид пазируфта мешавад, муқоиса карда шавад (ҷадвали 2.4.2).

Ҷадвали 2.4.2. - Индекси сатҳи таъминнокии намудҳои таркибии инфрасохтори вилояти Суғд

<i>Индикаторҳо</i>	<i>Индексҳо (K_i)</i>
<i>Зичии аҳоли</i>	1,63
<i>Инфрасохтори истеҳсолӣ</i>	
Шумораи корхонаҳои нақлиётӣ	0,64
Зичии роҳ	1,67
аз ҷумла: роҳҳои мумфарш	1,34
Шумораи корхонаҳо оид ба истеҳсол ва тақсими нерӯи барқ, газ ва об	0,13
<i>Инфрасохтори иҷтимоӣ</i>	
Шумораи муассисаҳои муолиҷавӣ	1,2
Шумораи кати беморхонаҳо ба 10000 аҳоли	1,29
Шумораи муассисаҳои тиббӣ, ки ёрии амбулаторӣ мерасонанд	0,97
Шумораи муассисаҳои томақтабии доимоамалкунанда	1,42
Шумораи муассисаҳои таҳсилоти умумӣ	0,82
Шумораи муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ	1,03
Шароити таъминоти манзил ба ҳисоби миёна ба ҳар як шаҳрванд	1,06
<i>Инфрасохтори бозор</i>	
Гардиши мол	1,37
Шумораи корхонаҳои савдо	1,98
Шумораи бахшҳои ташкилотҳои қарзӣ	1,06
Шумораи миёнаравии молиявӣ, амволи ғайриманқул, лизинг ва корхонаҳои тиҷорати умумӣ	0,83
Содироти умумии хизматрасониҳои байналмилалӣ	0,03

⁷⁷ Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Душанбе; АОНПҚТ, 2017. - 483 с.; Омори солонаи вилояти Суғд. - Хучанд, 2017- 369 с.; Истифодаи нақлиёти автомобилӣ, роҳҳои автомобилгарди Ҷумҳурии Тоҷикистон. - Душанбе, АОНПҚТ, 2017. - 22 с.; Нақлиёт ва алоқаи Ҷумҳурии Тоҷикистон // Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон. - Душанбе, АОНПҚТ, 2017. – С. 40.

Инфрасохтори таъминкунанда	
Ба кор андохтани фондҳои асосӣ	0,79
Шумораи дастгоҳҳои телефони истифодаи умум (аз ҷумла таксофонҳои байнишаҳрӣ)	1,06
Таъмини аҳоли бо корхонаҳои алоқаи истифодаи умум ба ҳар 100 000 нафар	1,13

Сарчашма: аз рӯи додаҳои Сарраёсати Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар вилояти Суғд солҳои 2018-2019 аз ҷониби муаллиф таҳия шудааст.

Ҳисобҳо нишон доданд, ки дар ҳар як зерноми инфрасохтори минтақавӣ пешравӣ ё қафомонӣ аз нишондиҳандаҳои миёнаи ҷумҳуриявӣ мавҷуданд. Пешравии назаррас дар инфрасохтори нақлиёт, алаҳхусус дар нишондиҳандаи зичии роҳҳо (1,67) ба мушоҳида мерасанд. Дар ҷузъи истеҳсоли қафомонӣ дар ду самт ба назар мерасад:

- индекси корхонаҳои нақлиётӣ 0,64 -ро ташкил мекунад;
- шумораи корхонаҳо оид ба истеҳсол ва тақсими нерӯи барқ, газ ва об индекси 0,13 дорад.

Дар инфрасохтори иҷтимоӣ дар соҳаи тандурустӣ индекси таъминнокӣ бо инфрасохтор аз рӯи ҳамаи индикаторҳо нисбат ба нишондиҳандаи ҷумҳурӣ баланд мебошад. Таъминкокии аҳолии вилояти Суғд бо манзил дар сатҳи ҷумҳурӣ қарор дорад.

Дар инфрасохтори маорифи вилояти Суғд қафомонӣ аз сатҳи ҷумҳурӣ дар таъминнокӣ бо муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ дида мешавад (0,82). Вилояти Суғд аз лиҳози таъминнокӣ бо муассисаҳои томақтабӣ аз сатҳи ҷумҳурӣ хеле пеш рафтааст (1,42).

Дар инфрасохтори бозории вилояти Суғд қиматҳои индексҳои аз индексҳои ҷумҳурӣ баланд ва паст мавҷуданд. Аз лиҳози таъминнокӣ бо корхонаҳои савдо индекси вилоят аз индекси ҷумҳуриявӣ қариб ду маротиба баланд аст (1,98). Қимати баланди гардиши мол (1,37) аз таъмини кофии аҳолии минтақаро бо маҳсулоти хӯрока ва молҳои саноатӣ шаҳодат медиҳад. Нишондиҳандаҳои мазкур дарак медиҳанд, ки

инфрасохтори савдо ва миёнаравии минтақа инкишоф ёфтааст ва дар инфрасохтори минтақавӣ ҷои назаррасро ишғол мекунад.

Ҳамзамон дар инфрасохтори бозории вилояти Суғд як қатор самтҳои мавҷуданд, ки ба онҳо таваҷҷӯҳи махсус додан зарур аст. Инфрасохтори миёнаравии молиявӣ, амалиёт бо амволи ғайриманқул, иҷора ва ғайроияти тижоратии умумӣ (0,83) ва инфрасохтори марбут ба ғайроияти савдои беруна (0,03) аз он ҷумлаанд. Нишондиҳандаҳои пасти ғайроияти савдои беруна аз таъмин набудани минтақа бо ин намудҳои инфрасохтор шаҳодат медиҳанд. Дар натиҷа барои рушд шароит фароҳам намешавад ва иқтисодиёти минтақа имконияти афзоиши ғайроияти савдои берунаро аз даст медиҳад.

Дар зернизоми ҷоруми инфрасохтори минтақавӣ (таъминкунанда) қимати аз се ду индекс аз қимати миёнаи ҷумхуриӣ паст аст: таъминнокӣ бо дастгоҳҳои телефони истифодаи умум, аз ҷумла таксафонҳои байналмилалӣ (1,06) ва ба кор андохтани фондҳои асоси (0,79) нишондиҳанда аз дараҷаи ҷумхуриявӣ паст мебошанд. Бо дастгоҳҳои телефони истифодаи умум, аз ҷумла таксафонҳо байнишаҳрӣ (1,06) нишондиҳандаи таъминот аз миқёси ҷумхуриявӣ зиёд аст. Аз аввали солҳои 2000-ум ба тӯфайли рушди тадриҷии шабакаҳои мобилӣ ва пастишавии арзиши телефонҳои мобилӣ қисми калони аҳоли аз ин намуди алоқа истифода меkunанд. Дар маҷмӯъ, таъминоти аҳолиро бо хизматрасонии алоқа кофӣ арзёбӣ кардан мумкин аст.

Марҳилаи навбатии арзёбии таъминнокии инфрасохтори иқтисодиёти минтақа муайян кардани рақами рейтингии гурӯҳҳои индексҳои хусусӣ (R_j) ва индекси ҷамъбасти таъминнокии инфрасохторӣ (F_j), таҳияи матритсаи таъминнокии инфрасохтори вилояти Суғд мебошад. Ҳисобҳои ба дастмада дар ҷадвали 2.4.3 оварда шудаанд.

Ҷадвали 2.4.3. - Матритсаи таъминнокии инфрасохтори вилояти Суғд

Намуди инфрасохтори минтақавӣ	Рақами рейтингии гурӯҳи индексҳои хусусӣ	Сатҳи таъминнокӣ	Индекси ҷамъбастии таъминнокии инфрасохторӣ (F_j)
Истеҳсолӣ	0,9	-(паст)	$F_j = 0,98$
Иҷтимоӣ	1,1	+(баланд)	
Бозорӣ	1,0	+(кофӣ)	
Таъминкунанда	0,9	-(паст)	

Таҳияи муаллиф

Рақамҳои рейтингии ҳисобшудаи гурӯҳҳои индексҳои хусусӣ (R_j), нишон доданд, ки дар вилояти Суғд инфрасохтори иҷтимоӣ ва бозорӣ, ки сатҳи бунёдии инфрасохтори минтақавиро ташкил мекунад, рушди кофӣ, мутаносибан 1,1 ва 1,0 доранд.

Афзалият доштани ҷузъҳои иҷтимоӣ ва бозории инфрасохтори минтақавӣ бе инкишофи ҳамзамони дигар унсурҳои таркибии инфрасохтор (истеҳсолӣ ва таъминкунанда) ба истифодаи пурраи иқтисодии захиравии мавҷудбудаи минтақа имкон намедиҳад.

Тибқи натиҷаҳои ҳисоб индекси ҷамъбастии сатҳи таъминнокии иқтисодии минтақавии вилояти Суғд бо инфрасохтор аз сатҳи миёнаи ҷумҳурӣ 2% паст аст, ки аз сатҳи нокифояи рушди инфрасохтор дар минтақа шаҳодат медиҳад.

Мувофиқи методологияи баррасишуда муайян намудани таъминнокии вилояти Суғд бо инфраструктура алҳол ҳамаи намудҳои инфрасохторро ба се гурӯҳ тасниф кардан мумкин аст: таъминнокии баланд, таъминнокии кофӣ ва таъминнокии пасти инфрасохторӣ. Аз ҷиҳати методологӣ таснифи мазкур барои банақшагирии ҷорӣ ва ояндабинӣ ва пешгӯӣ муҳим аст, зеро он имкон медиҳад, ки дараҷаи мутобиқати унсурҳои алоҳидаи инфрасохтор ба талаботи субъектҳои хоҷагидор ва аҳолии минтақа муайян карда шавад.

Методологияи пешниҳодшудаи муайянкунии таъминнокии инфрасохтори минтақа метавонад яке аз воситаҳои сиёсати иҷтимоӣ-иқтисодии мақомоти ҳокимияти давлатӣ гардад. Тағйирёбии сатҳи таъминнокӣ бо инфрасохтор дар динамика имкон медиҳад, ки додаҳои ба ҳам алоқаманде ба даст орем, ки рушди инфрасохтори минтақавӣ ва беҳтаршавии инфрасохтори минтақаро тавсиф мекунанд. Ин ба арзёбии сиёсати минтақавии иҷтимоӣ-иқтисодӣ дар минтақаҳо ва муқаррар намудани самти рушд имкон медиҳад, ки мақсади ниҳоии он беҳтар кардани сифати ҳаёт ва рушди устувори минтақаҳои кишвар мебошад.

Тадқиқи таъсири таъминнокии инфрасохтори минтақавӣ ба инкишофи иқтисод ва рушди устувор бе ошкор сохтани омилҳои ҳавасмандкунанда ё маҳдудкунандаи рушд ғайриимкон аст.

Дар адабиёти илмӣ иқтисодӣ бештар омилҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ, ҳуқуқӣ, табиӣ-ҷуғрофӣ, техникӣ ва технологиро ҷудо мекунанд. Ба ақидаи баъзе олимон ба таснифи мазкур омилҳои ташкилӣ-идоракуниро илова намудан зарур аст. Дар навбати аввал, ин бо он вобаста аст, ки амсилаи расмӣ идоракунии иқтисодӣ ба инкишофи объектҳои истеҳсолӣ, иҷтимоӣ ва намудҳои дигари инфрасохторҳо таъсири ҷиддӣ мерасонад. Сониян, ба инкишофи инфрасохтори минтақавӣ институтҳои мавҷудаи танзими рушди инфрасохтор барои соҳаҳои гуногуни иқтисодӣ таъсир мерасонанд.⁷⁸

Ақидае мавҷуд аст, ки вобаста аз таъсир ба рушди инфрасохтор омилҳо бояд ба омилҳои мустақим ва ғайримустақим, беруна ва дохилӣ, инчунин омилҳои дорои таъсири ҳавасмандкунанда ва монёкунанда тасниф карда шаванд.⁷⁹

Ба андешаи мо, омилҳои асосӣ ба рушди инфрасохтори минтақавӣ таъсиррасон инҳоянд:

⁷⁸ Гилязутдинова И.В., Горелова Е.Н. Влияние организационно-экономических преобразований на инновационную активность в сфере производственной инфраструктуры // Вестник Казанского технологического университета. – 2009. - №5 – С. 123-131.

⁷⁹ Брусакова И. А. Организация и управление инфраструктурой промышленного производства: информационный аспект. - СПб: Изд-во Политехнического университета, 2010. – 284 с.

1. **Омилҳои табиӣ-ҷуғрофӣ** (шароити табиӣ ва иқлимӣ, мавқеи ҷуғрофӣ, хусусиятҳои экологӣ ва иқтисодии захиравӣ). Ҳамаи омилҳои зикршуда ба рушди низоми инфрасохтори минтақавӣ мустақиман ё ғайримустақим таъсир мерасонанд. Масалан, мавҷудияти захираҳои бузурги об дар Ҷумҳурии Тоҷикистон соҳаи энергетикаро чун яке аз соҳаҳои афзалиятноки иқтисодиёт муайян намудааст. Кӯҳистон будани 93% масоҳати ҷумҳурий сохтори низоми нақлиётро муайян кардааст, ки дар он ҳиссаи зиёдтарин ба нақлиёти автомобилӣ рост меояд.

2. **Омилҳои иқтисодӣ** - ба омилҳои дохилӣ ва беруна тасниф карда мешаванд (ҷаззобияти инвеститсионӣ, рақобат, сиёсати андоз ва низоми дастгирии давлатии корхонаҳои хурд ва ғайра.) Омилҳои иқтисодӣ метавонанд ба рушди инфрасохтори минтақавӣ мусоидат кунанд ё ҳалал расонанд. Масалан, дастгирии давлатии соҳибкории хурду миёна дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба афзоиши шумораи корхонаҳои хурд дар иқтисодиёт таъсир расонд. Аз ҷумла дар вилояти Суғд дар панҷ соли охир шумораи корхонаҳои хурд дар соҳаи инфрасохтор беш аз ду маротиба зиёд шудааст. Зимнан сатҳи баланди меъёри андозбандӣ дар ҷумҳурий рушди инфрасохтори минтақавиро бозмедорад.

3. **Омилҳои техникӣ ва технологӣ** вазъи заминаи моддӣ-техникии ҳам инфрасохтори минтақавӣ ва ҳам тамоми иқтисодиёти минтақаро муайян мекунанд. Вазъи заминаи моддӣ-техникӣ, пеш аз ҳама, бо фарсудашавии фондҳои асосии шабакаҳои гармидиҳӣ, коммуналӣ ва барқӣ тавсиф карда мешавад. Масалан, 80% фонди манзилии Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 1990 сохта шудааст ва дар натиҷаи ин, нишондиҳандаи фарсудашавии фондҳои асосӣ баланд буда, зиёда аз 70%-ро ташкил мекунад. Дар натиҷа, агар дар ибтидои солҳои 90-ум дар кишвар ба 100 км шабакаҳои коммуналӣ 20-30 садама рост ояд, дар солҳои охир ин нишондиҳанда ба беш аз 200 садама расидааст.⁸⁰

⁸⁰ Тибқи гузориши Корхонаи воҳиди давлатӣ «Ҳоҷагии Манзилию Коммуналӣ» дар ҚТ. – Душанбе. - 2017. – С. 9-11.

Мувофиқи ҳадафи тадқиқот мо чунин мешуморем, ки чун омилҳои ҳавасмандкунанда ва маҳдудкунандаи ташаккул ва рушди объектҳои инфрасохтори минтақавӣ тасниф кардани ҳамаи омилҳое, ки ба рушди инфрасохтори минтақавӣ таъсир мерасонанд, мувофиқи мақсад аст (ҷадвали 2.4.4).

Ҷадвали 2.4.4. - Омилҳои ҳавасмандкунанда ва маҳдудкунандаи рушди инфрасохтори минтақавии вилояти Суғд

Омилҳои ҳавасмандкунанда	Омилҳои маҳдудкунанда
Институтионалӣ	
- рушди мақомоти давлатӣ оид ба танзим ва мониторинги инфрасохтор; - рушди шарикӣ бахшҳои давлативу хусусӣ; - концепсияи рушди инфрасохтори кишвар, минтақаҳо; - таҳияи қонунҳои махсусе, ки зерсохторро ҳамчун як намунаи фаъолияти иқтисодӣ танзим мекунанд; - татбиқи чораҳои дастгирии давлатии соҳибкорӣ хурд дар бахшҳои инфрасохтор.	- набудани муассисаҳои давлатӣ оид ба танзим ва мониторинги инфрасохтор; - набудани концепсияи расмӣ рушди инфрасохтор; - набудани чораҳои дастгирии давлатии соҳибкорӣ хурд дар соҳаҳои инфрасохтор; - набудани низоми махсуси мониторинги оморӣ.
Иқтисодӣ	
- инкишофи муносибатҳои рақобатпазир дар соҳаҳои инфрасохтор; - таҳияи чораҳои баланд бардоштани даромаднокии объектҳои инфрасохтор; - татбиқи чораҳои кафолати давлатӣ баҳри ҷалби воситаҳои қарзӣ барои татбиқи лоиҳаҳои калони инфрасохторӣ; - ташаккул додани фазои мусоиди инвеститсионӣ дар соҳаҳои инфрасохтор; - таҳия ва татбиқи воситаҳои афзоиши капитализатсияи объектҳои инфрасохтор.	- талаботи нокифоя ба маҳсулоти объектҳои инфрасохтор дар бозори дохилӣ; - сатҳи баланди ҳавфи молиявӣ ҳангоми татбиқи лоиҳаҳои калони инфрасохторӣ; - муддати дарози хароҷотбарории лоиҳаҳои инфрасохторӣ; - нокифоя будани захираҳои худии молиявӣ барои рушд; - мизони баланди фоизи қарз; - набудани имтиёзҳои андозӣ; - набудани таъминнокии инвеститсионӣ; - инкишоф наёфтани институтҳои инфрасохтори молиявӣ.
Техникӣ-технологӣ	
- таҳия ва татбиқи сиёсати инноватсионӣ дар соҳаи инфрасохтор; - таҷдиди босуръати фондҳои асосии инфрасохтори истеҳсолӣ; - истифодаи воситаҳои "қарзгирӣ"-и технологияҳои хориҷӣ барои таъмини инфрасохторӣ; - ташаккули заминаи худии рушди инноватсионӣ.	- набудани сиёсати инноватсионӣ дар соҳаи инфрасохтор; - дараҷаи баланди фарсудашавии биноҳо, иншоот ва таҷҳизот; - норасоии захираҳои моддӣ барои коркарди маҳсулоти инноватсионии худӣ; - сатҳи пасти навкунии фондҳои асосӣ.

<i>Ташкилӣ ва идоракунӣ</i>	
- таҳияи усулҳои аз ҷиҳати иқтисодӣ асосноки муайян кардани инфрасохтори таъминнокӣ; - коркарди усулҳои аз ҷиҳати иқтисодӣ асосноки муайян кардани таносуби байнисоҳавии истеҳсолоти инфрасохторӣ ва хизматрасониҳои инфрасохторӣ; - дар амал татбиқ намудани инфрасохтори минтақавии стандартҳои байналмилалӣ сифат; - бозомӯзӣ ва тақмили ҳатмии ихтисоси кормандони роҳбарикунанда.	- сатҳи пасти ҳифзи ҳуқуқии соҳибкорӣ дар соҳаи инфрасохтор; - сатҳи пасти омодакунии кадрҳо; - набудани муассисаҳои махсуси таълимӣ барои оморасозӣ ва бозомӯзии кадрҳои роҳбарикунанда дар соҳаи инфрасохтор.

Таҳияи муаллиф

Қайд кардан зарур аст, ки имкониятҳои омилҳои мавҷуддаи маҳдудкунандаи рушди инфрасохтори минтақавӣ аз имконияти омилҳои ҳавасмандкунанда бартарии бисёркарата доранд. Сабаби паст будани сатҳи инкишофи инфрасохтори бозорӣ ва таъминкунанда дар минтақа маҳз дар ҳамин аст.

Дар самти мазкур бояд чораҳои дорой хусусияти институтсионалӣ амалҳои бунёдӣ гарданд, ки бо ташаккул ва рушди институти давлатии танзим ва мониторинги инфрасохтор, таҳияи қонунҳои махсус, ки инфрасохторро чун намуди фаъолияти иқтисодӣ танзим мекунанд, вобастаанд.

Набудани маркази ягонаи ҳамоҳангсозӣ ва танзим дар татбиқи лоиҳаҳои инфрасохторӣ ҳам ба ҷаззобияти сармоягузориҳои тамоми инфрасохтори минтақавӣ ва ҳам соҳаҳои алоҳидаи он таъсири манфӣ мерасонад. Набудани кафолати давлатӣ барои маблағҳои қарзӣ ва мизони баланди ғоизи қарзҳои бонкӣ боиси зиёд шудани ҳаҷми маблағҳои пардохтнашуда, қарздории кредитӣ ва дебитории мӯҳлаташон гузашта мегардад ва ба бадшавии ҳолати умумӣ ва ноустувор шудани вазъии молиявии субъектҳои инфрасохтори минтақавӣ оварда мерасонад.

Маҳз бо ҳамин сабаб дигаргуниҳо дар соҳаи инфрасохтори минтақавӣ бояд аз чораҳои ҳавасмандгардонии дорои моҳияти институтсионалӣ оғоз ёбанд. Танҳо пас аз татбиқи чораҳои институтсионалӣ дар ин соҳа дигаргуниҳои амиқи иқтисодӣ ва, пеш аз ҳама, рушди муносибатҳои рақобатпазир дар соҳаҳои инфрасохтори минтақавӣ оғоз ёфта метавонанд.

Ҳамаи омилҳои зикршуда, ки ба рушди инфрасохтори вилояти Суғд таъсир мерасонанд, дар ниҳояти кор ба нишондиҳандаи калидии самаранокӣ ва ҳаҷми иқтисодиёт, ки маҷмӯи маҳсулоти минтақавӣ мебошад, таъсир мерасонанд.

Аммо бо назардошти он, ки соҳаҳои инфрасохтор ба сатҳи ҳаёти аҳоли ва некӯаҳволии онҳо таъсир мерасонанд, маҷмӯи маҳсулоти минтақавӣ (МММ) ба ҳар сари аҳоли нишондиҳандае ба ҳисоб меравад, ки таъсири мазкурро тавсиф мекунад, нишондиҳандаи ташкилёфта (ҳосила) – Маҷмӯи маҳсулоти минтақавӣ (МММ) ба ҳар сари аҳоли ба ҳисоб меравад.

Дараҷаи таъсири рушди соҳаҳои инфрасохтор ба МММ ба ҳар сари аҳоли тавассути таҳлили коррелятсионӣ-регрессионӣ ошкор карда шудааст.

Таҳлили коррелятсионӣ-регрессивӣ нишон дод, ки аз нух тағйирёбандаи интиҳобшуда, ки ба афзоиши МММ ба ҳар сари аҳоли таъсир мерасонанд, нишондиҳандаҳои зерин таъсири махсус доранд (ҷадвали 2.2.5).

Дар асоси додаҳои ҷадвали 2.2.5 амсилаи регрессияи маҷмӯӣ сохта шуд:

$$Y = 89.43 + 0.025 X_1 + 0.0026 X_2 + 0.017 X_3 + 0.24 X_4 + 1.13 X_5$$

дар ин ҷо,

Y - МММ ба ҳар сари аҳоли, ҳазор сомонӣ;

X₁ - суръати афзоиши истеҳсол ва тақсими нерӯи барқ, газ ва об, %

X₂ - суръати афзоиши боркашонӣ;

X3 - суръати афзоиши ба истифода додани масоҳати умумии биноҳои истиқоматӣ; %

X4 - суръати афзоиши шумораи кати беморхонаҳо ба 10000 нафар, %;

X5 - суръати афзоиши шумораи муассисаҳои таълимӣ, %.

Ҷадвали 2.2.5. - Маълумоти ибтидоӣ барои таҳлили таъсири омилҳо ба МММ дар вилояти Суғд ба ҳар сари аҳоли

Солҳо	МММ ба ҳар сари аҳоли, ҳазор сомонӣ	суръати афзоиши истеҳсол ва тақсими нерӯи барқ, газ ва об, %	суръати афзоиши боркашонӣ	суръати афзоиши ба истифода додани масоҳати умумии биноҳои истиқоматӣ, %	суръати афзоиши шумораи кати беморхонаҳо ба 10000 нафар, %	суръати афзоиши шумораи муассисаҳои таълимӣ, %
	у	х1	х2	х3	х4	х5
2000	0,3	97,3	105,4	110,5	95,4	101,2
2005	0,9	103	207,2	210,6	94,1	103,7
2010	2,5	108	154,6	155,8	89	101,2
2011	3,1	110	106,7	77,7	95,8	100,2
2012	3,8	112,2	107	104,1	101,5	100,3
2013	4,3	118,6	95,7	108,5	99	100,7
2014	4,7	112,1	106,2	126,8	97,7	100,1
2015	4,8	113,2	86,1	112,9	99,2	100,1
2016	5,4	99	102,6	101,2	99,8	101,1
2017	5,6	100	104,8	103,9	99,2	101,1
2018	6,9	95,1	105,7	109,6	99,8	100,5

Сарчашма: Омори солонаи вилояти Суғд. - Хуҷанд, САНПҶТ, 2019. – С. 12-15; 167.

Муодилаи регрессивии ҳосилшуда нишон медиҳад, ки ҳангоми 1% зиёд шудани суръати рушди истеҳсол ва тақсими нерӯи барқ, газ ва об МММ ба ҳар сари аҳоли ба 0,025 сомонӣ меафзояд; ҳангоми 1% зиёдшавии суръати афзоиши боркашонӣ андозаи МММ ба ҳар сари аҳоли ба 0,0026 сомонӣ меафзояд; ҳангоми 1 % зиёд шудани суръати ба истифода додани масоҳати умумии биноҳои истиқоматӣ андозаи МММ ба ҳар сари аҳоли 0,017 сомонӣ меафзояд, зиёдшавии шумораи кати беморхонаҳо ба 10000нафар андозаи МММ ба ҳар сари аҳоли ба 0,24 сомонӣ афзоиш меёбад; ҳангоми 1% пастшавии суръати афзоиши

шумораи муассисаҳои таҳсилоти ҳамагонии рӯзона андозаи МММ ба ҳар сари аҳоли ба 1,13 сомони кам мешавад.

Коэффициенти детерминатсияи баробар ба 0,6509 ё ба 65,1% вариатсияи ҳиссаи МММ ба ҳар сар аҳолии вилоят бо амсилаи таҳиягардида тавсиф кардан мумкин аст.

Ҳамин тавр, методикаи пешниҳодшудаи арзёбии маҷмӯи таъминнокии минтақа ба инфрасохтор, омилҳои ҷудо карда, ки ба параметрҳои он таъсир мерасонанд, ба татбиқи муносибати маҷмӯӣ ба ҳалли масъалаҳои рушди инфрасохтори минтақавӣ ва ба вучуд овардани механизми комилиёри устувори иқтисодии амалкарди ин низом имконият фароҳам меорад. Муносибати пешниҳодшударо дар мақомоти давлатӣ барои муайян кардани афзалиятҳои стратегии рушд ва суроғанокии сармоягузориҳои инфрасохторӣ истифода бурдан мумкин аст. Таҷрибаи ҷаҳонӣ нишон медиҳад, ки татбиқи фаъолони лоиҳаҳои инфрасохторӣ инфрасохтори нави минтақаҳо ро ташаккул медиҳад, ки он аз як тараф, заминаи робитаҳои инноватсионӣ ва сармоягузориҳои дорои сифати навро таъмин менамояд, аз тарафи дигар бошад фазои иҷтимоӣ иқтисодии ҳудудро беҳтар гардонида, ба ҷомеаҳои маҳаллӣ имкониятҳои нави инкишофро фароҳам меоварад.

БОБИ III. САМТҲОИ СТРАТЕГӢ ДАР ТАЪМИНИ ИНФРАСОХТОРИИ РУШДИ МИНТАҚАҲО

3.1. Таҷдиди воситаҳои танзими давлатии таъмини инфрасохтори минтақаҳо

Вақтҳои охир ҳам ба ҷанбаи назариявӣ ва ҳам ба ҷанбаи ҳуқуқӣ ва амалии танзими давлатии рушди соҳаи инфрасохтор таваҷҷӯҳи зиёд дода мешавад. Дар сатҳи давлатӣ пойгоҳи зарурии қонунгузорӣ ташаккул дода шуд. Алалхусус баъди қабули Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 12.26.11 № 781 дар бораи “Дурномаҳои давлатӣ, концепсияҳо, стратегияҳо ва барномаҳои рушди иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон”, инчунин тавсеа ёфтани амалияи истифодаи барномаҳо ва стратегияҳои гуногун дар сатҳи ҳудуд қорбасти механизмҳои банақшагирии стратегияи таъмини рушди ҳудудҳо мубрамияти махсус касб кард.

Дар ин самт дар Ҷумҳурии Тоҷикистон Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 санади бунёди ба шумор меравад, зеро он низоми афзалиятҳо, ҳадафҳо, вазифаҳо, тадбирҳо ва амали мақомоти ҳокимияти давлатиро оид ба рушди сиёсӣ, иҷтимоӣ-иқтисодии субъектҳои давлатӣ дарбар мегирад.

Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 масъалаҳои калидиро муайян менамояд, ки дар дурнамои дарозмуддат, бояд тамоми минтақаҳои кишвар ҳам минтақаҳои нисбатан осудаҳол ва ҳам минтақаҳои аз ҳама ақибмонда ҳалл кунанд. Масъалаҳои зеринро ҷудо карда шуданд:

- самаранокии пасти идоракунии давлатӣ дар сатҳи минтақа, худидоракунии маҳаллӣ, инчунин дар минтақаҳо барои рушд истифода бурдани захираҳо ва иқтидорҳои дохилии мавҷуда;
- сифати пасти сармояи инсонӣ дар сатҳи минтақаҳо;

- зарурати сармоягузории назаррас ба барқарорсозӣ ва рушди инфрасохтор дар минтақаҳо (объектҳои хоҷагии манзилию коммуналӣ, маориф, тандурустӣ, энергетика, нақлиёт, варзиш, фароғат ва ҳалли масъалаҳои экологӣ, аз ҷумла, партовҳои кимиёвӣ, уран ва ғайра);

- заминаи сусти молиявии бучетҳои маҳаллӣ⁸¹.

Масъалаҳое, ки дар Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 зикр гардидаанд, ба ҷустуҷӯи воситаҳои самарабахши танзимкунанда, ки ба рушди инфрасохтори минтақавӣ равона шудаанд, мубрамият мебахшад. Ин марбут ба он аст, ки дар ҳуҷҷати стратегӣ таъкид гардидани рушд ва барқарорсозии инфрасохтор шаҳодати аз ҷониби давлат возеҳан дарк шудани зарурати инкишофи инфрасохтор барои фаъолияти бомуваффақияти минтақаҳо мебошад. Зеро инфрасохтор “ядро”-и бахши ҷамъиятии иқтисодиёт ва унсури ҳатмии низоми дилхоҳи иқтисодӣ мебошад. Фаъолияти объектҳои ба ҳам алоқаманди инфрасохтор ба қонунгардонидани талаботи минтақа ё ҳудуди мушаххас равона шудааст. Аз ин рӯ, масъалаҳои рушд, барқарорсозӣ ва таҷдиди инфрасохтор дар сатҳи минтақа аҳамияти хоса пайдо мекунамд.

Рушди инфрасохтори минтақавӣ бо ҳаллу ҷасли масъалаҳои иҷтимоию иқтисодии кишвар вобаста аст ва аз низоми амалҳои иборат мебошад, ки заминаҳо ва маҳдудиятҳои воқеии рушди минтақаро ба назар мегирад.

Ҳамзамон дар сатҳи минтақа бояд тадбирҳои андешида шаванд, ки суръати оптималии рушд ва самтҳои инкишофи инфрасохторро бо назардошти вижагиҳои минтақавии равандҳои такрористеҳсол таъмин мекунамд. Пеш аз ҳама аниқ кардан зарур аст, ки таҳти мафҳуми воситаҳои танзими рушди инфрасохтор дар минтақа бо мақсади баланд бардоштани таъмини инфрасохторӣ мо чи фаҳмида мешавад. Таҳти мафҳуми воситаҳои рушди инфрасохтори иқтисодиёти минтақа барои

⁸¹ Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 - Душанбе: "Контраст", 2016. - С. 50.

дурнамо мо маҷмӯи тамоми амалҳои дар назар дорем, ки бошӯрона ва мақсаднок ба таъмини инфрасохтории иқтисодиёти минтақа таъсири микдорӣ ва сифатӣ мерасонанд.

Дар адабиёти илмӣ ба воситаҳои асосии танзими рушди минтақа мансуб мешуморанд: танзими ҳуқуқӣ; механизмҳои банақшагирии стратегӣ; ҳамкории байнимунисипалӣ, бозтақсими ваколатҳо; танзими молиявӣ ва ғайра.

Ба андешаи мо, воситаҳои аз ҳама муассири танзим ва ҳавасмандгардонии рушди таъминоти инфрасохтории иқтисодиёти минтақа воситаҳои маъмурӣ-идоракунии, сармоягузорӣ-молиявӣ, таҷдидӣ, банақшагирии стратегӣ мебошанд.

Воситаҳои мазкур бояд ҳамчун низом баррасӣ карда шаванд, зеро онҳо робита ва вобастагии мутақобила доранд (расми 3.1.1).

Гуруҳи воситаҳои маъмурӣ-идоракунии ба сохторҳои давлатии танзим ва ҳавасмандкунии асос меёбанд. Воситаҳои мазкур ба рушди таъминоти инфрасохтории минтақа таъсири ҳам мустақим ва ҳам ғайримустақим мерасонанд. Воситаҳое, ки ба ин гуруҳ дохил мешаванд, ба се самт тақсим карда шудаанд:

➤ *Воситаҳои институционалӣ рушди таъмини инфрасохтории минтақа:*

- таъсиси мақомоти махсуси марказии давлатӣ, ки ба рушди инфрасохтор дар минтақаҳо масъул аст. Ба сифати ин мақом метавонад Маркази рушди инфрасохтории Ҷумҳурии Тоҷикистон хизмат кунад;
- таъсиси сохтори минтақавии Маркази рушди инфрасохтор.

Таҳлили таҷрибаи ҷаҳонии рушди инфрасохтор дар минтақаҳо нишон медиҳад, ки бо мурури рушди инфрасохтори минтақа ва таъсири ғайрилобаи муҳити беруна – ба амалиёти субъектҳои хоҷагидор беш аз пеш зарурати ҳамроҳсозӣ ва ҳамзамонсозӣ меафзояд. Мақомоти ҳокимияти минтақавӣ бояд вазифаи ҳамроҳсозиро иҷро кунанд ва барои шарикӣ ҳам дар дохили минтақа ва ҳам ба шарикони хориҷӣ

шароит фароҳам оваранд. Ба андешаи мо, дар ин маврид мақомоти минтақавӣ бояд воситаҳоеро, аз қабili платформаҳои гуногуни муколамавӣ ва машваратҳо истифода баранд.

Расми 3.1.1. - Воситаҳои танзимкунанда ва ҳавасмандкунандаи рушди таъмини инфрасохтори иқтисодиёти минтақа

➤ *Ба гурӯҳи воситаҳои ҳуқуқӣ дохил мешаванд: қонунҳо, қарорҳо ва амрҳои мақомоти марказӣ, минтақавӣ ва маҳаллии ҳокимият, мақомоти худидораи маҳаллӣ, ҳуҷҷатҳои сохторҳои ассотсиативӣ.*

Дар ҳисобот дар бораи рақобатпазирии глобалӣ қайд мешавад⁸², ки инфрасохтори мутаракқӣ ва баландсифат ба баланд бардоштани самаранокии фаъолияти иқтисодиёти миллӣ мусоидат мекунад. Ин ба он вобаста аст, ки маҳз инфрасохтор маҳалли ҷойгиршавии субъектҳои хоҷагидориро муайян мекунад, инчунин ба намудҳои фаъолият, ки ба сатҳи баланди рушди иқтисодӣ ноил шуда метавонанд, таъсир мерасонад. Тибқи таҷрибаи ҷаҳонӣ инфрасохтор унсури зарурии рушди иқтисодӣ маҳсуб мешавад ва танҳо ба туфайли он метавон ба тағйироти назарраси инноватсионӣ ноил шуд. Дар робита ба ин, мо чунин мешуморем, ки зарурати таҳияи қонунҳои махсуси танзимкунандаи инфрасохтор ҳамчун як намуди фаъолияти иқтисодӣ ба миён омада аст. Чунин восита ба амалигардонии дурнамои муайянкардаи Стратегияи миллии рушди иқтисоди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 мусоидат хоҳад кард.

➤ *Воситаҳои концептуалӣ* дар шакли стратегияҳо, барномаҳо ва лоиҳаҳои рушд, созишномаҳо (байни марказ ва минтақаҳо, сохторҳои ваколатдор ва бизнес) мавриди истифода қарор мегиранд.

Ба андешаи мо, дар марҳилаи муосири рушди иқтисоди миллӣ зарурати таҳияи концепсияи рушди инфрасохтори минтақа дар давраи дарозмуддат ба миён омадааст, ки дар он бояд ба рушди инфрасохтори бозорӣ ва таъминкунандаи вилояти Суғд таваҷҷӯҳи махсус дода шавад, зеро таҳлил ва ҳисобкардҳо сатҳи пасти таъминнокиро бо ин инфрасохторҳо муайян карданд. Индекси умумии таъминнокии инфрасохтори бозорӣ 0,68-ро ташкил мекунад. Дар минтақа сатҳи пасти фаъолият дар самти пешниҳоди хизматрасониҳои байналмилалӣ (0,05), миёнаравии молиявӣ, амалиёт бо амволи ғайриманқул ва ичора, фаъолияти умумии тиҷоратӣ (0,85) ба мушоҳида мерасад.

Мубрамияти таҳияи концепсияи рушди сохтори минтақавиро инчунин муқаррароти Стратегияи миллии рушди иқтисодиёти Ҷумҳурии

⁸² The Global Competitiveness Report 2014–2015. – World Economic Forum. - 2014. - P. 6.

Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 асоснок мекунад. Дар он қайд мешавад, ки бо мурури таҷдиди инфрасохтор саҳми минтақаҳо дар рушди иҷтимоӣ-иқтисодии кишвар тадриҷан зиёд хоҳад шуд.⁸³

Консепсияи рушди таъминоти инфрасохтории иқтисодиёти минтақавӣ ба муқаррароти зерин таъяс мекунад:

1. Низоми бозории минтақа аз якчанд типҳои бозорҳо (истеъмоӣ, молиявӣ, воситаҳои истеҳсолот, амволи ғайриманкул ва ғайра) иборат аст, ки онҳо инфрасохтори ба худ хос ва вижагиҳои танзим доранд.

2. Субъектҳои инфрасохтори бозорӣ барои ҳар тип бозор махсус мебошанд ва ин дар нишондиҳандаҳои фаъолият, шаклҳо ва методҳои идоракунии инъикос меёбад.

3. Инфрасохтори ҳар як бозор дар робитаи мутақобила бо дигар субъектҳои низоми бозор ташаккул ва инкишоф меёбад.

4. Механизми танзими инфрасохтори типҳои алоҳидаи бозорҳо бояд робитаи байниҳамдигарии ҳама типҳои бозорҳоро ба ҳисоб гирад.

Консепсияи рушди таъминнокии инфрасохтории минтақа ҳамчун ҳуҷҷати дурнамо бояд барои мақомоти идоракунии минтақа самти дарозмуддати ташаккули инфрасохтори мутаракқӣ гардад; ба ошкор сохтани масъалаҳои рушди иҷтимоӣ-иқтисодӣ, сармоягузорӣ ва экологӣ ва имкониятҳои воқеии ҳалли онҳо мусоидат кунад, шакл ва методҳои танзими иқтисодӣ ва ҳуқуқии таъмини инфрасохтории минтақаро мудаллал намояд.

Чӣ тавре ки таҷрибаи ватанӣ нишон медиҳад, новобаста аз аҳамияти бечунучарои воситаҳои барномавии танзими рушд, иҷрошавандагии барномаҳо, дараҷаи ноилшавӣ ба вазифаҳо гузошташударо аз бисёр ҷиҳат мавҷудият ва басандагии захираҳои молиявӣ ва сармоягузорӣ муайян мекунад. А.М. Лавров ва Н.А. Бегчин дуруст қайд мекунад, ки “афзоиши миқдор ва ҳаҷми стратегияҳо ва ҳуҷҷатҳои барномавӣ дар сатҳи минтақавӣ бидуни ҳамоҳангсозии

⁸³ Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 - Душанбе: "Контраст", 2016. - С. 42.

дахлдор бо механизмҳои бучетӣ кафолати ноил шудан ба мақсадҳои дар ҳуҷҷатҳои мазкур дарҷшуда буда наметавонанд”. Ин ҳолат робитаи байни банақшагирии стратегӣ ва воситаҳои инвестиционӣ-молиявӣ рушди инфрасохтори минтақаро тавсиф мекунад. Он ҳамчунин ба тадқиқи масъалаҳои марбут бо истифодаи механизмҳои танзими молиявӣ рушди инфрасохтори минтақавӣ мубрамият мебахшад.

➤ Истифодаи воситаҳои инвестиционӣ ва молиявӣ бо он асоснок карда мешавад, ки инфрасохтори минтақавӣ дар таркиби дороиҳои иқтисодӣ қарор дорад ва моликияти миллие ба шумор меравад, ки гирифтани даромад алоқаманд аст. Бинобар ин ҳавасмандгардони иқтисодии рушди инфрасохтори минтақавӣ дар ниҳояти қор боиси афзоиши сармоягузори воқеӣ ва рушди инноватсионии минтақа мегардад⁸⁴.

Сармоягузориҳо ба инфрасохтор ба рушди дарозмуддати иқтисодии минтақа мусоидат намуда, яке аз воситаҳои асосии фароҳам овардани шароит барои рушди иҷтимоӣ-иқтисодии минтақа мебошанд, захираҳо ва қувваи қориро аз соҳаҳои ақибмондаи иқтисодиёт ба бахшҳои, ки рушди дарозмуддати устувори иқтисодиро таъмин менамоянд, бозтақсим мекунанд. Бо истифодаи муносибати низомманд намудҳои асосии воситаҳои молиявӣ-сармоягузори рушди инфрасохтори минтақавиро пешниҳод менамоем: сармоягузори мустақими давлатӣ аз бучетҳо; интиқоли объектҳои инфрасохторӣ ба тавозуни ҷамъияти саҳомии қалон бо иштироки давлат; интиқоли объектҳои инфрасохторӣ; молияи бахши ғайридавлатӣ; фондҳои сармоягузорӣ ва суғурта, фондҳои рушд; бурсҳо; андозҳо; имтиёзҳои андозӣ, шарикии давлат ва бахши хусусӣ ва ғайра.

Моҳиятан воситаҳои зикршудаи сармоягузорӣ-молиявӣ воситаҳои классикӣ мебошанд. Ҳамзамон норасоии маблағ омили асосии маҳдудкунандаи рушди инфрасохтори минтақавӣ ба ҳисоб меравад.

⁸⁴ Шопенко Д. В. Развитие региональной инфраструктуры в условиях модернизации экономики: монография / Д. В. Шопенко, С. В. Кель-бах. - СПб.: СПбГИЭУ, 2011. – С. 65.

Дар шароити норасоии захираҳои бучети давлатӣ барои ҳамаи минтақаҳо захираҳои молиявӣ, ки ба рушди инфрасохтор равона карда шудаанд, бояд дар объектҳои аз ҳама муҳимме равона шаванд, ки метавонанд ба тағйироти мусбати миқдорӣ ва сифатӣ заминаи мусоид фароҳам оранд.

Ба андешаи мо, ҳангоми ҳаллу ҷасли масъалаҳои касри бучет, ки бо рушди инфрасохтор алоқаманд аст, ба таҷрибаи хориҷӣ рӯ овардан зарур аст. Аксарияти давлатҳо фонди махсуси рушди минтақасо таъсис медиҳанд, ки он лоиҳаҳои инфрасохториро дар асоси озмун маблағгузорӣ мекунад. Бо ёрии ин восита ду вазифаи ҳеле муҳимро ҳал кардан мумкин аст: аввалан, масъалаи мушаххаси вобаста ба таъминнокии инфрасохтори минтақа ҳал мегардад. Сониян, қобилияти ташкилотчигии мақомоти давлатӣ вобаста ба оmodасозии дархостҳои лоиҳавӣ ва ташкили амалисозии лоиҳа инкишоф меёбад⁸⁵.

Таҷрибаи кишварҳои хориҷӣ исбот мекунад, ки бо истифодаи воситаҳои ангишидиҳанда давлат ба баланд бардоштани рақобатпазирии минтақаҳо мусоидат менамояд, қобилияти институтсионалиро инкишоф медиҳад ва фаъолияти марбут ба таъминнокии инфрасохтори минтақаи субъектҳои хоҷагидориро фаъол мегардонад. Бурсҳо (грантҳо) ва озмунҳо аз ҷумла чунин воситаҳо мебошанд, ки дар соҳаи таъмини инфрасохтори минтақаҳо муносибатҳои нав ба шумор мераванд. Ин воситаҳо фарҳанги нави идоракуниро ташаккул медиҳанд, ки он ба беҳтаршавии доимии вазъи инфрасохтори минтақа заминаҳо фароҳам меорад.

Дар аксарияти кишварҳои ҷаҳон масъалаҳои молиявии рушди инфрасохтори ҳудудҳо тавассути кластерҳо ҳал мегардад. Таҷриба нишон медиҳад, ки ба туфайли самараи синергетикӣ бо инкишофи кластерҳо на танҳо муносибатҳои молӣ-пулӣ тақвият меёбанд, балки соҳаи молиявӣ низ рушд мекунад.

⁸⁵ И. Дегтярева, Подходы и инструменты стимулирования экономического развития регионов государства в условиях усиления внешних воздействий и неопределенности/ Записки ИГУП. выпуск №3. Бишкек: компанией VRS, 2015. – С. 23-25.

Ба андешаи мо, бояд воситаҳои ҷалби молиявии шаҳрвандон ба маблағгузориҳои лоиҳаҳои инфрасохторӣ ҷудо карда шаванд. Воситаи ҷалби молиявии шаҳрвандон ба ҳалли масъалаҳои дорои аҳамияти маҳаллӣ, ки ба тараққиҳои ҳудуд ва инфрасохтор вобастаанд, буҷетони ташаббускорона маҳсуб мешавад. Он бо истифодаи механизмҳои мухталиф, ки ба ташаббускориҳои шаҳрвандӣ асос меёбанд, амалӣ карда мешавад. Механизмҳои мазкур бояд ҳалли масъалаҳои дорои аҳамияти маҳаллиро бо иштироки сокинон дар интихоби объектҳои, ки воситаҳои буҷет ба онҳо сарф мешавад, ҳамчунин назорати татбиқи лоиҳаҳои мазкурро таъмин кунанд. Вобаста ба ин, дар доираи лоиҳаҳои буҷетони ташаббускорона ҳаммаблағгузорӣ танҳо ба ҳалли масъалаҳои дорои аҳамияти маҳаллӣ пешбинӣ карда мешавад, ки ин ба талаботи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 декабри соли 1994 № 1094 “Дар бораи худидоракунии шаҳрак ва деҳот”, моддаи 13 дар бобати харчи маблағҳои буҷетҳои маҳаллӣ ҷавобгӯ мебошад. Хусусияти фарқкунандаи технологияи мазкур дар он аст, ки татбиқи лоиҳаҳо дар заминаи ҳаммаблағгузорӣ бо ҷалби на танҳо маблағҳои буҷетҳои сатҳҳои гуногун, балки маблағҳои сокинон ва корхонаҳои дар ҳудуди дахлдор ҷойгирбуда амалӣ мешавад.

Дар марҳилаи муосири рушд дар сиёсати иқтисодӣ ва иҷтимоӣ назди Ҷумҳурии Тоҷикистон вазифаи ба вуҷуд овардани асосҳои рушди инноватсионии иқтисоди кишвар умуман ва дар ҳар як минтақа дар алоҳидагӣ истодааст⁸⁶. Рушди инноватсионӣ ва таҷдидӣ тағйир додани параметрҳои тараққиҳои иқтисодӣ ва иҷтимоиро тақозо мекунад, ки он тағйир ва таҷдиди инфрасохторро пешбинӣ менамояд. Аз ин рӯ, дигаргунсозии фаъоли инфрасохтори минтақаҳо яке аз шартҳои таъмини рушди устувори онҳо мебошад.

Воситаҳои таҷдидӣ ба тақмили инфрасохтор нигаронида шудаанд, ки бояд ба дигаргуншавии таркиби инфрасохтори минтақа оварда

⁸⁶ Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 - Душанбе: "Контраст", 2016. - С. 23.

расонад. Тачдиди инфрасохтор боиси болоравии иқтисодиёти минтақаҳои қафомонда ва қонё гардонидани талаботи минтақаҳои нисбатан рушдкарда мегардад. Баъди гузаштан ба роҳи инноватсионии рушд ташаккул додани сатҳи зарурии таъминоти инноватсионӣ-инфрасохтории иқтисоди минтақа ба мақсад мувофиқ мебошад.

Ба андешаи мо, раванди тағйирёбии инфрасохтори минтақавӣ бояд дар ду марҳила сурат гирад: барқарорсозӣ ва инноватсионӣ. Марҳилаи барқарорсозӣ бо барқарорсозии инфрасохтори мавҷудаи минтақавӣ алоқаманд аст. Ин ба он вобаста аст, ки бештари унсурҳои инфрасохтори минтақавӣ дар замони шӯравӣ сохта шудаанд. Марҳилаи дувум бунёди объектҳои нави инфрасохтори инноватсиониро пешбинӣ мекунад, ки бояд дар иқтисоди минтақа тамоюлҳои навсозиро ба вучуд орад.

Воситаҳои рушди инноватсионӣ-инфрасохтории минтақа бизнес-инкубаторҳо-паркҳои саноатӣ; паркҳои технологӣ; паркҳои илмӣ; кластерҳо ва ғайра мебошанд.

Паркҳои технологӣ ва сохторҳои дигари шабеҳи онҳо, ки дар вилояти Суғд таъсис дода шудаанд, вазифаҳои худро иҷро намеkunанд, инфрасохтори пароканда мебошанд ва раванди инноватсиониро дастгирӣ намеkunанд. Яке аз вазифаҳои инфрасохтори инноватсионӣ дастгирии иттилоотии соҳибкории хурди инноватсионӣ мебошад, ки айни замон хеле суст инкишоф ёфтааст.

Таъсиси инфрасохтори муассири инноватсиониро тавассути ташкил ва ба истифода додани намуди нави бизнес-инкубатор, бизнес-инкубатори парваришгоҳ оғоз кардан мумкин аст: Хусусияти ин гуна инкубаторҳо дар он аст, ки он дар худ инкубатори муқаррарӣ ва толори компютерии китобхона (шаҳр ё донишгоҳи калон)-ро муттаҳид мекунад. Чун инкубатори муқаррарӣ он хизматҳои гуногун ва имкони иҷораи биноро пешниҳод мекунад. Чун китобхонаи донишгоҳӣ чунин бизнес-инкубатор дастрасии шабонарӯзиро ба истифодаи китобхонаи электронӣ

ва пойгоҳи тадқиқоти маркетингӣ фароҳам меорад. Чунин инкубатор дар маркази шаҳр ҷойгир мешавад, хизматҳои гуногуни музднокро пешниҳод мекунад ва сохтори шабакавӣ дорад.

Маркази илм ва инноватсия объекти дигари инфрасохтори инноватсионӣ метавонад бошад, ки ҳадафи он дастгирии иттилоотии субъектҳои соҳибкорӣ ва ҳама шахсони ба дастовардҳои мавҷудаи илмӣ ва техникӣ манфиатдору ҳавасманд мебошад.

Дар марҳилаи муосири рушд нақши банақшагирии стратегӣ ҳамчун унсури низоми идоракунии минтақавӣ мунтазам меафзояд. Ин ба он вобаста аст, ки банақшагирии стратегӣ вокуниш ба тағйироти босуръат дар иқтисодиёт ва ҷомеа мебошад. Устувории низоми иҷтимоӣ-иқтисодии минтақавӣ ва дар иртибот бо он, сатҳи ҳаёти аҳоли аз бисёр ҷиҳат аз вазифаҳои дуруст ва ба миён гузошта ва сохторбандишудаи стратегӣ, истифодаи оқилонаи захирахое, ки барои татбиқи стратегия ҷудо карда шудаанд ва аз мунтазамии ҷораҳои банақшагирифта вобаста аст. Аз ин рӯ, дар шароити ноустувории муҳити бозор банақшагирии стратегӣ яке аз воситаҳои асосии идоракунии рушди кишвар, минтақаҳо ва аз ҷумла, инфрасохтор мебошад.

Ба андешаи мо, банақшагирии стратегии рушди инфрасохтори минтақавӣ раванде мебошад, ки тавсияи мақсадҳо, муқаррар намудани нишонаҳо, интихоби самтҳои афзалиятноки рушди инфрасохтори минтақавӣ, муайян кардани роҳҳои ноил шудан ба онҳоро дар бар мегирад ва ба таъмини фаъолияти самарабахши низоми инфрасохтори минтақавӣ дар давраи дарозмуддат ва баланд бардоштани сифати ҳаёти аҳоли равона карда шудааст.

Мо ақида дорем, ки раванди банақшагирии стратегии рушди инфрасохтори минтақавиро ба ду давраи асосӣ - давраи рушд ва давраи татбиқи стратегия тақсим кардан мувофиқи мақсад аст. Ҳар яке аз равандҳои мазкур як қатор ҷорабиниҳои пайдарҳам иҷрошавандаро дар бар мегирад, ки дар панҷ бахш муттаҳид карда шудаанд. Дар марҳилаи

таҳияи стратегия - таҳлили шароити беруна ва дохилӣ, муайян кардани ҳадаф, муайян кардани нишонаҳо, интихоби афзалиятҳои рушд ва муқаррар намудани роҳҳои татбиқи онҳо ва дар давраи иҷро- ташкили иҷроӣ ва назорати амалигардонии ҳадафҳои пешбинишуда аз ҷумлаи тадбирҳои мазкур мебошад.

Таҳлили муҳити дохилӣ таҳлили ретроспективии қонуниятҳои дохилии рушди инфрасохтори минтақаро пешбинӣ мекунад, ки муайян кардани натиҷаҳо ва тамоюлҳои рушди инфрасохтори минтақавӣ, муайян кардани сатҳи таъминнокии инфрасохтор тибқи соҳаҳо дар бар мегирад. Методикаи таҳлили муҳити дохилӣ дар зерфасли 1.2 баррасӣ карда шудааст.

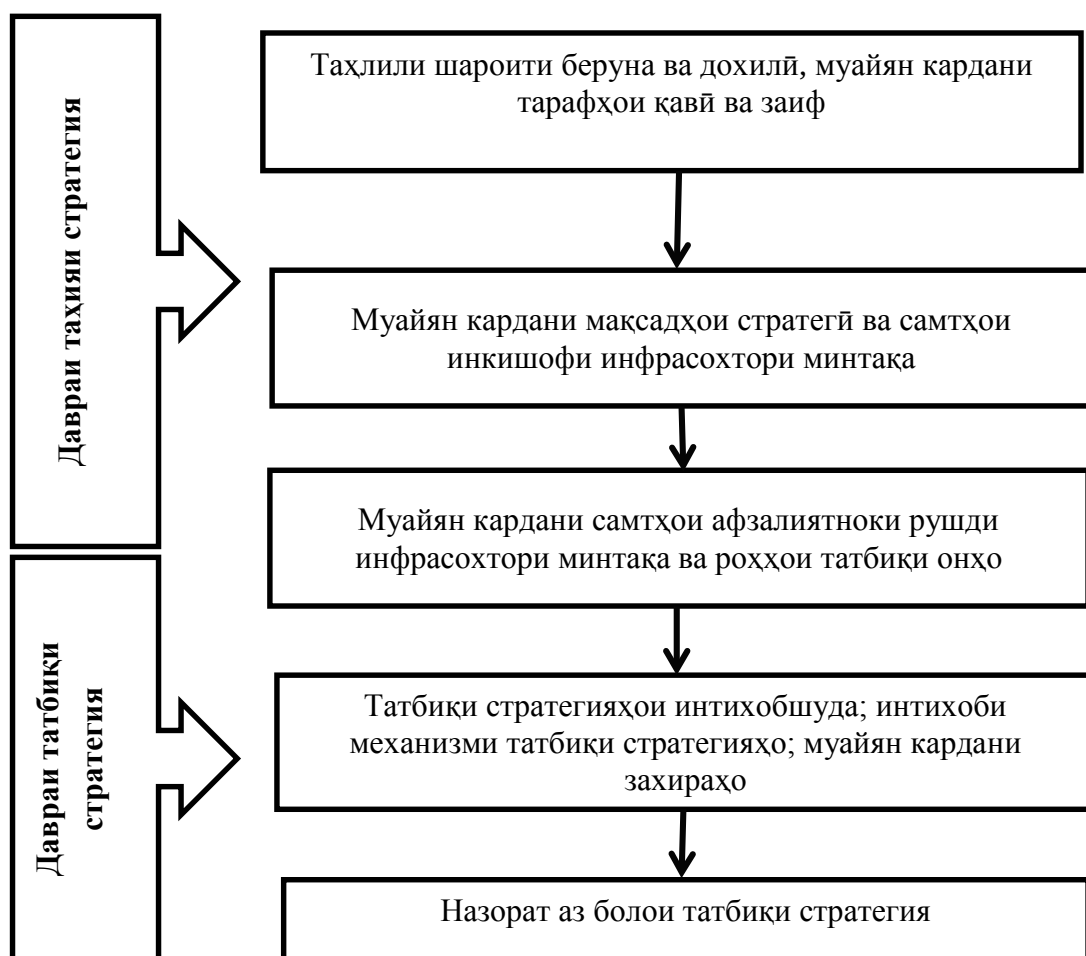
Маълумоти дар ин марҳила бадастомада барои муқаррар намудани мақсадҳои рушд дар дурнамои мавриди баррасишаванда бо асоснок кардани афзалиятҳои стратегии рушди инфрасохтори минтақавӣ ва роҳҳои татбиқи онҳо ба сифати асос хизмат мекунад.

Барои амалӣ гардонидани рушди стратегии низоми инфрасохтори минтақавӣ ва ҷузъҳои соҳавии он муайян кардани афзалиятҳои рушди стратегии таъмини инфрасохтори минтақавӣ зарур аст.

Интихоб кардани намудҳои асосии мушаххасоти сифатие, ки шароити мӯътадили фаъолияти субъектҳои иқтисодиёти минтақаро таъмин менамоянд, муайян кардани самтҳои рушди иқтисодӣ ва иҷтимоӣ дар давраи татбиқи нақшаи стратегӣ зарур аст. Дар ниҳояти кор, бояд амрномаҳои фармоишии давлатӣ, ки ба рушди стратегии инфрасохтори минтақа равона шудаанд, таҳия карда шаванд.

Истифодаи муносибати стратегии барномавӣ - ҳадафманд имкон медиҳад, ки самтҳои рушди инфрасохтори минтақавӣ муайян карда шаванд. Истифодаи муносибати мазкур бо он асоснок карда мешавад, ки рушд ҳаракати мақсаднок мебошад ва инфрасохтор ҳамчун як қисми низоми минтақавӣ бо мақсадҳои ба миён гузоштаи рушди иҷтимоӣ-

иқтисодии минтақа вобаста аст. Амалкарди унсурҳои инфрасохтори минтақавӣ ба ноил гардидан ба мақсадҳои мазкур тобеъ мебошад.

Расми 3.1.2. - Мунтазамии банақшагирии стратегияи рушди инфрасохтори минтақавӣ

Мақсадҳои стратегияи интихобшуда ва афзалиятҳои рушди сохтори минтақавӣ заминаи таҳияи ҳуҷҷатҳои хусусияти стратегӣ дошта ё нақшаи стратегӣ мебошанд. Сипас давраи татбиқи ҳуҷҷати қабулшуда фаро мерасад.

Механизми татбиқи стратегияи рушди таъмини инфрасохтори минтақа бо роҳи таъсири мақсадноки мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва идоракунии минтақа ба равандҳои иҷтимоӣ ва иқтисодӣ дар самтҳои рушди инфрасохтори минтақавӣ муайян кардааст амалӣ карда мешавад.

Сохтори механизми татбиқи стратегияи таъмини инфрасохтори минтақа аз се бахши асосӣ иборат аст: шаклҳо, таъминот ва методҳо.

Ҳар як бахш мундариҷа ва аҳамияти худро дорад. Бахши якуми - «шаклҳо» бояд барномаҳои мақсаднокро дар бар гирад, ки дар асоси Стратегияи қабулшудаи рушди инфрасохтори минтақавӣ таҳия шудаанд. Чунин барномаҳо бояд самтгирии соҳавӣ дошта бошанд. Тибқи натиҷаҳои ҳисобҳои таъминнокии инфрасохтори вилояти Суғд яке аз ин гуна барномаҳо бояд ба рушди инфрасохтори бозорӣ равона карда шавад. Бахши дуюм таъминоти ташкилӣ, захиравӣ, ҳуқуқӣ, иттилоотӣ, таҳлилӣ ва методологиро дар бар мегирад. Дар бахши сеюм методҳои иқтисодӣ, маъмурӣ, иттилоотӣ, меъёрӣ-ҳуқуқӣ мутамаркиз гардидаанд.

Ҳамин тавр, истифодаи воситаҳои мухталифи танзими давлатӣ ба ҳалли як қатор масъалаҳои муҳимми марбут ба таъмини инфрасохтори иқтисодиёти минтақа имкон медиҳад, ки дар ниҳояти кор ба рушди иқтисодӣ ва беҳтар шудани сифати ҳаёти аҳолии минтақа ва умуман мамлакат мусоидат хоҳад кард.

3.2. Сатҳи иқтидори инфрасохторӣ ба интихоби стратегияи сармоягузорӣ дар минтақа

Дар иқтисодиёти муосир вазъи инфрасохтор сатҳи рушди ҷомеаро инъикос мекунад ва индикатори рушди иқтисодӣ мебошад. Сатҳи таъминнокӣ бо соҳаҳои инфрасохторӣ на танҳо ба рушди иқтисодӣ таъсир мерасонад ва устувории дарозмуддати онро дар дурнамо таъмин менамояд, балки рақобатпазирии давлатро дар иқтисоди ҷаҳонӣ низ тавсиф менамояд. Раванди ҷаҳонишавӣ ба ташкил, фаъолият ва баҳрабардории объектҳои инфрасохтор талаботи нав пешниҳод мекунад. Объектҳои мазкур бояд ба талаботи стандартҳои ҷаҳонӣ ҷавобгӯ бошанд. Ин талабот объектҳои инфрасохторро сармояталаб мегардонад ва дар ҳолати касри фонди маблағи бучети давлатӣ мушкилот ба вучуд меорад. Дар натиҷа зарурати ҷустуҷӯи шаклҳои нави маблағгузорӣ ба миён меояд.

Дар иқтисоди ҷаҳонӣ фарқи байни маблағи барои нигоҳ доштани суръати рушди иқтисодӣ зарурӣ ва сармоягузорӣ ба инфрасохтор то соли 2030 ҳамасола 0,8 триллион доллари ИМА ё 3,8% ММД-и ҷаҳонӣ арзёбӣ гардидааст.⁸⁷ Дар иқтисодиёти муосир касри сармоягузорӣ ба инфрасохтор ҳам ба кишварҳое, ки иқтисодиёташон дар ҳоли тавсеа мебошад ва ҳам ба мамлакатҳои дорои иқтисодиёти мутаракқӣ хос мебошад.

Дар адабиёти илмӣ ба ҳалли масъалаи нокифоя маблағгузорӣ шудани инфрасохтори минтақавӣ муносибатҳои гуногун дучор мешавад. Яке аз онҳо ислоҳоти инфрасохтор (нақлиёт, хоҷагии манзилию коммуналӣ ва ғайра) тавассути ба худмаблағгузорӣ гузарондани ин соҳа мебошад. Дар ин маврид ба мӯҳтавои мафҳуми «инфрасохтор» мурочиат кардан зарур аст. Бо вучуди муносибатҳои гуногун ба таърифи ин мафҳум олимони вазифаҳои онро чунин муайян мекунанд: таъмини шароит барои фаъолияти иқтисодиёт, қонеъ гардонидани эҳтиёҷоти ҳаётан муҳими аҳоли ва фаъолияти самарабахши субъектҳои иқтисодӣ. Пас, пешниҳоди неъматҳои инфрасохторӣ бояд дар сатҳи давлатӣ таъмин карда шавад, зеро инфрасохтор аҳамияти ҷамъиятӣ ва дигар хусусиятҳо дорад, ки объектҳои инфрасохторро аз доройҳои дигар фарқ мекунанд.

Дар иртибот бо ин нукта қайд кардан лозим аст, ки коммерсиолизатсияи (тиҷоратикунонии) соҳаи инфрасохторӣ муқаррароти зерини назарияи иқтисодиро рад мекунанд: “Принсипҳои умумии нархгузори рақобатӣ дар сатҳи хароҷоти ниҳой дар соҳаҳои инфрасохтор зараровариро ба миён меорад”⁸⁸. Сабаби ин ҳолат дар хусусиятҳои хоси иқтисодӣ ва иҷтимоии инфрасохтор ниҳон аст.

Хусусиятҳои хоси иқтисодии инфрасохтор иборатанд аз:

⁸⁷ McKinsey Global Institute Bridging global infrastructure gaps. McKinsey & Company, 2016. - 48 p.

⁸⁸ Богачев В.Н. Прибыль?!... О рыночной экономике и эффективности капитала. – М.: Финансы и статистика, 1993. - С. 93.

1. Эффеҗтҳои (натиҷаҳои фаъолият) калонмиқёси мусбати берунаи корхонаҳои инфрасохторӣ на дар ғоидаи онҳо, балки дар баланд бардоштани самаранокии корхонаҳои истеъмолкунандаи хизматрасонии инфрасохторӣ аз ҳисоби коҳиши хароҷот ва афзоиши ғоида, баланд бардоштани неқӯаҳволии аҳоли зоҳир мешаванд⁸⁹.

2. Инфрасохтор «неъматҳои ҷамъиятӣ»-ро истеҳсол мекунад, яъне чунин хизматрасониҳоеро, ки аз ҷониби истеъмолкунанда пардохт (ҷароғонкунии кӯчаҳо, роҳҳои шаҳр ва ғайра) намешаванд

3. Хароҷоти ниҳой дар соҳаи инфрасохтор тамоюл ба ихтисор доранд, ки боиси афзоиши хароҷоти доимӣ мегардад.⁹⁰

Дар сурати мавҷудияти чунин тамоюл ҳангоми истифодаи тарафҳои баробарвазн принсипи худхароҷотбарорӣ дар корхонаҳои соҳаи инфрасохтор кор намекунад, ки дар натиҷа боиси зарароварӣ мегардад.

Аҳамияти махсуси иҷтимоии соҳаҳои инфрасохтор дар он зоҳир мегардад, ки дар онҳо бояд талаботи стандартҳои таъминнокӣ бо хизматрасониҳои инфрасохтории иҷтимоӣ иҷро шаванд, меъёрҳои хароҷоти ба қонеъ гардидани эҳтиёҷоти ҷамъиятӣ ба хизматрасонии манзилию коммуналӣ ва фарҳангӣ равонашуда ба инобат гирифта шаванд.

Омилҳои ҷудокардашуда маънои онро доранд, ки низоми инфрасохтор бояд ҳамчун як баҳши давлатии иқтисодиёт ташкил шуда, аз ҷониби мақомоти давлатии ҳокимияти минтақавӣ идора карда шавад. Пас, манбаъҳои асосии сармоягузорӣ буҷетҳои сатҳи минтақавӣ мебошанд. Айни замон қайд кардан зарур аст, ки маҳдуд будани имкониятҳои захиравии молиявии буҷет имкон намедихад, ки ин амал дар ҳаҷми бояду шояд сурат гирад (ҷадвали 3.2.1).

⁸⁹ Пчелинцев О.С. и др. Региональные аспекты развития социально-экономической инфраструктуры в России // Сб. научных трудов ИНИ РАН. – М.: МАКС Пресс, 2006. – С. 126.

⁹⁰ Питтмен Р. Вертикальная интеграция инфраструктурных отраслей в странах с переходной экономикой. М.: Московский центр Карнеги, Working Papers. – 2003. – №1. – 16 с.

Ҳисобҳо дар ҷадвали 3.2.1 нишон медиҳанд, ки ҳиссаи аз ҳама камтарини хароҷот дар буҷети маҳаллии вилояти Суғд ба инфрасохтори манзилию коммуналӣ, нақлиёт ва алоқа рост меояд, ки дар соли 2018 мутаносибан 5,6% ва 3,1%-ро ташкил кардааст.

Ҷадвали 3.2.1. - Ҳиссаи хароҷоти буҷети маҳаллии вилояти Суғд аз рӯйи соҳаҳои инфрасохтор (бо %)

Солҳо	Хароҷоти буҷет	Маориф	Тандурустӣ	Ҳоҷагии манзилию коммуналӣ	Нақлиёт ва алоқа
2009	100	48,5	19,6	4,7	2,2
2010	100	47,0	20,5	4,3	1,7
2013	100	51,0	24,0	2,0	3,2
2014	100	51,0	25,0	2,8	4,0
2015	100	47,0	24,0	3,0	3,0
2016	100	46,5	23,0	3,8	2,3
2017	100	47,2	23,3	3,9	2,4
2018	100	46,6	22,9	5,6	3,1

Аз ҷониби муаллиф ҳисоб карда шудааст, сарчашма: Омори солонаи вилояти Суғд, Хучанд, САОНПҚТ, 2019. - С. 323.

Ҳиссаи хароҷот ба хизматрасонии манзилию коммуналӣ дар соли 2018 нисбат ба нишондиҳандаи солҳои пешина хело зиёд аст, аз ин рӯ, хароҷоти буҷети маҳаллӣ барои нигоҳдории ҳоҷагии манзилию коммуналӣ сол ба сол аҳамияти хоса пайдо карда истодааст ва ин рушди соҳаи мазкурро бозмедорад. Навсозии техника ва таҷдиди таҷҳизоти фонди манзил дар минтақа ҳамчунон ҳалли худро талаб мекунад. Тибқи додаҳои ҳисоботи Корхонаи воҳиди давлатии “Ҳоҷагии манзилию коммуналӣ” дар вилояти Суғд⁹¹, дар соли 2018 ҳиссаи фонди манзили мучахҳаз ва дорои воситаҳои техникийи навшуда дар вилояти Суғд дар ҳолати зерин қарор дорад: обтаъминкунӣ - 20%, ташноб - 13%, насби барқ - 24%-ро ташкил кард. Дар соли 1990 ҳиссаи мазкур дар ҳолати зерин буд: обтаъминкунӣ - 88%, ташноб - 86%, насби барқ -92%. Сабаби

⁹¹ Базаи маълумоти Корхонаи воҳиди давлатии "Ҳоҷагии Манзилию Коммуналӣ" дар вилояти Суғд. - Хучанд. - 2019. - С. 9-15.

чунин тафриқа дар навсозӣ он аст, ки дар даврони шӯравӣ хоҷагии манзилию коммуналӣ дар тобеияти давлат қарор дошта, таҳти назорати доимӣ буд.

То соли 2018 нишондиҳандаҳои таҷдиди фонди манзил дар вилояти Суғд ба натиҷаҳои соли 1990 баробар нашудаанд. Аксари бахшҳои инфрасохтори минтақа дар чунин вазъият қарор доранд.

Дар шароити мазкур дар назди мақомоти ҳокимияти давлатии минтақа вазифаи ҷустуҷӯи на танҳо манбаъҳои беруна, балки манбаъҳои дохилии маблағгузорию рушди инфрасохтор ба миён меояд. Самти асосии таъминнокии инфрасохторию минтақа афзоиши иқтидори тақрирестехсол дар шаҳрҳо ва маҳалҳои аҳолинишини деҳоти минтақа тавассути ободонию маҳалҳо ва инкишофи “Сармояи устувори инсонӣ”. мебошад. Рушди ба ҳудуд нигаронидаи минтақа бояд ба тақмили инфрасохтор - таҳкурсии низоми минтақавӣ, ки шароити рушди иқтисодиро ташаккул медиҳад, таъин намояд. Ин ба амалигардонию имкониятҳои минтақа дар тақрирестехсоли захираҳои баландсифат ва пеш аз ҳама иқтидори инсонӣ мусоидат карда, ба таъмоюли рушди дарозмуддат ва устувори иқтисодӣ оварда мерасонад.

Таъбиқи лоиҳаҳои инфрасохторӣ бо сармоягузорию калонмиқёси давлатӣ вобаста аст. Ба андешаи мо, дар шароити касри маблағҳои буҷети давлатӣ низоми комилиёри маблағгузорию рушди инфрасохтори минтақа бояд бо муттаҳидшавии ду ҷузъи таркибии зерин асос ёбад: гирифтани субсидияҳо ба рушди инфрасохтори рушд ва иштироки ҳиссагии корхонаҳо.

Дар шароити маблағгузорию нокифояи рушди инфрасохтори минтақа инкишофи субсидиядиҳии буҷетӣ метавонад дар сатҳи минтақа механизми сармоягузорӣ ба лоиҳаҳои инфрасохторӣ шуда гардад.

Қарори ниҳой дар бораи пешниҳоди субсидия аз буҷети давлатӣ барои рушди инфрасохтор дар асоси арзёбии самаранокию иқтисодӣ ва иҷтимоии лоиҳаи пешниҳодшуда қабул карда мешавад.

Иштироки хиссагии корхонаҳои-истеъмолкунандаи хизматрасониҳои инфрасохторӣ боз як самти дигари баланд бардоштани заминаи молиявии сармоягузориҳои лоиҳаҳои инфрасохторӣ мебошад. Дар амалияи кишварҳои хориҷӣ ду усули ҳамоҳангсозии буҷети рушди минтақа ва иштироки муштаракӣ корхонаҳо истифода мешавад:

1. Сохтмон ё тавсешавии фаъолияти корхонаҳои тиҷоратӣ ва саноатӣ ба объектҳои инфрасохтор сарбории иловагӣ меорад. Дар ин ҳолат мақомоти маҳаллӣ ҳаҷми сарбории иловагиро ҳисоб мекунад ва бо корхонаҳои мазкур дар бобати ҷуброни фарсудаҳои табиӣ ё арзиши хароҷоти васеъ кардани ин инфрасохтор шартнома мебанданд⁹².

2. Сохтмони объектҳои банақшагирифташудаи инфрасохтор мутобиқи нақшаи генералӣ ё нақшаи нақлиётӣ шаҳр ба корхонаи истифодабаранда мафзалиятҳои муайян меорад. Мақомоти маҳаллӣ бо корхонаҳои зикршуда оид ба саҳмгузорӣ ба сохтмони объекти инфрасохтор мутаносибан ба манфиати ояндаи онҳо шартнома мебанданд⁹³.

Бо мақсади зиёд намудани ҷараёни сармоягузорӣ ба рушди инфрасохтор ҳукуматҳои кишварҳои гуногун шароит фароҳам меоранд ва барои ба вучуд овардани тавозуни оқилонаи таваккал ва даромаднокии лоиҳаҳои татбиқшаванда тadbирҳои ҳавасмандкунанда меандешанд. Яке аз ин самтҳо аз ҷониби давлат ё бо иштироки он таъсис додани институтҳои молиявии рушд баҳри рафъи вазъиятҳо мебошад, ки бо “сукути бозор” иртибот дорад, яъне дар вазъиятҳо, ки механизмҳои бозорӣ масъалаҳои иқтисодӣ ва иҷтимоиро самарабахш ҳал карда наметавонанд. Таъсиси институтҳои молияӣ ва механизмҳои онҳо ба ҳалли мушкилоти инфрасохторӣ дар Индонезия, Кореяи Ҷанубӣ, Ҳиндустон ва Иёлоти Муттаҳидаи Амрико имкон доданд⁹⁴.

⁹² Дойч Э. Жилищные финансы и накопление жилищного имущества: межпоколенный аспект. (E. Deutsch. Housing Finance and Intergenerational wealth Formation (in German). Wien, 1998. - С. 86.

⁹³ Гребенников В.Г., Пчелинцев О.С., Шаталин С.С. Интенсификация общественного производства: социально-экономические проблемы. М.: Политиздат, 1987. - С. 67.

⁹⁴ Крюкова Е. М. Зарубежный опыт финансирования жилищно-коммунального хозяйства //Региональная экономика: теория и практика. - 2013. - № 24 (303). – С. 48-50.

Ҳамин тариқ, яке аз роҳҳои ҳалли мушкилоти норасоии захираҳои молиявӣ барои рушди инфрасохтори минтақа таъсис ва фаъолияти институти давлатии молиявии минтақавии рушд шуда метавонад.

Дар шароити муосир воридшавии сармояи хориҷӣ ба инфрасохтори вилояти Суғд тамоюли суст дорад. Масалан, дар соли 2018 ба амалигардонии лоиҳаҳои инфрасохтори вилояти Суғд дар буриши соҳаҳо ба сохтмони роҳҳои автомобилгард ва роҳҳои дигар сармоя ворид нагардид. Ба самти канализатсия ва партов 2211,8 ҳазор доллари ИМА ворид гардид, ки дар ҳаҷми умумии сармоягузорӣ 0,86 % - ро ташкил менамояд. Ба боркашонӣ 15167,7 ҳазор доллар ворид гардид, ки дар ҳаҷми умумии сармоягузориҳо ба иқтисодиёти вилоят 5,9%-ро ташкил кард.

Дар таркиби сармоягузориҳои хориҷӣ ба дигар самтҳои хизматрасониҳои иҷтимоӣ низ маблағҳои калон 10499,4 ҳазор доллар ворид шудааст (ҷадвали 3.2.2).

Ҷадвали 3.2.2. - Сармоягузориҳои хориҷӣ ба соҳаҳои инфрасохтори вилояти Суғд дар соли 2018

Соҳаҳо	Дар аввали соли 2018 ҷамъ шуд		Соли 2018 сармоягузориҳои дигар дохил шуд	
	ҳазор доллари ИМА	%	ҳазор доллари ИМА	%
Ҳамагӣ	1029721,2	100	255500,2	100
Сохтмони роҳҳои автомобилгард ва роҳҳо	14000,0	1,4	-	-
Канализатсия ва баровардани партов	2879,33	0,28	2211,8	0,86
Хизматрасониҳои дигари иҷтимоӣ	12774,83	1,24	10499,4	4,1
Хизматрасонии боркашонӣ ва ғайра	2386,5	0,23	15167,7	5,9

Аз рӯйи манбаи зерин аз ҷониби муаллиф ҳисоб карда шудааст: Омори солонаи вилояти Суғд. - Хуҷанд, САОИПҚТ, 2019. - С. 352-360.

Таъсиси институти минтақавии рушд ба концепсияи ҷалби сармоя ба лоиҳаҳои инфрасохторӣ дар вилояти Суғд асос меёбад, ки мақсади он ихтисори сармоягузориҳои буҷетӣ дар шароити касри буҷет мебошад.

Ба андешаи мо кам гардидани сармоягузорӣ ба соҳаи инфрасохтор бо як қатор сабабҳо вобаста аст:

- набудани механизми ҷалби инвестиция ба соҳаҳои инфрасохторӣ;
- набудани воситаҳо барои самаранок муттаҳид кардани иқтидори инфрасохторӣ-инвеститсионии минтақа ва сармоягузори хусусии эҳтимоли;
- набудани воситаҳои ба ҳадди ақал расонидани хавфҳои сармоягузори хусусӣ ҳангоми татбиқи лоиҳаҳои калони инфрасохторӣ;
- ба сармоягузори хусусӣ ҷолиб набудани лоиҳаҳои инфрасохторӣ.

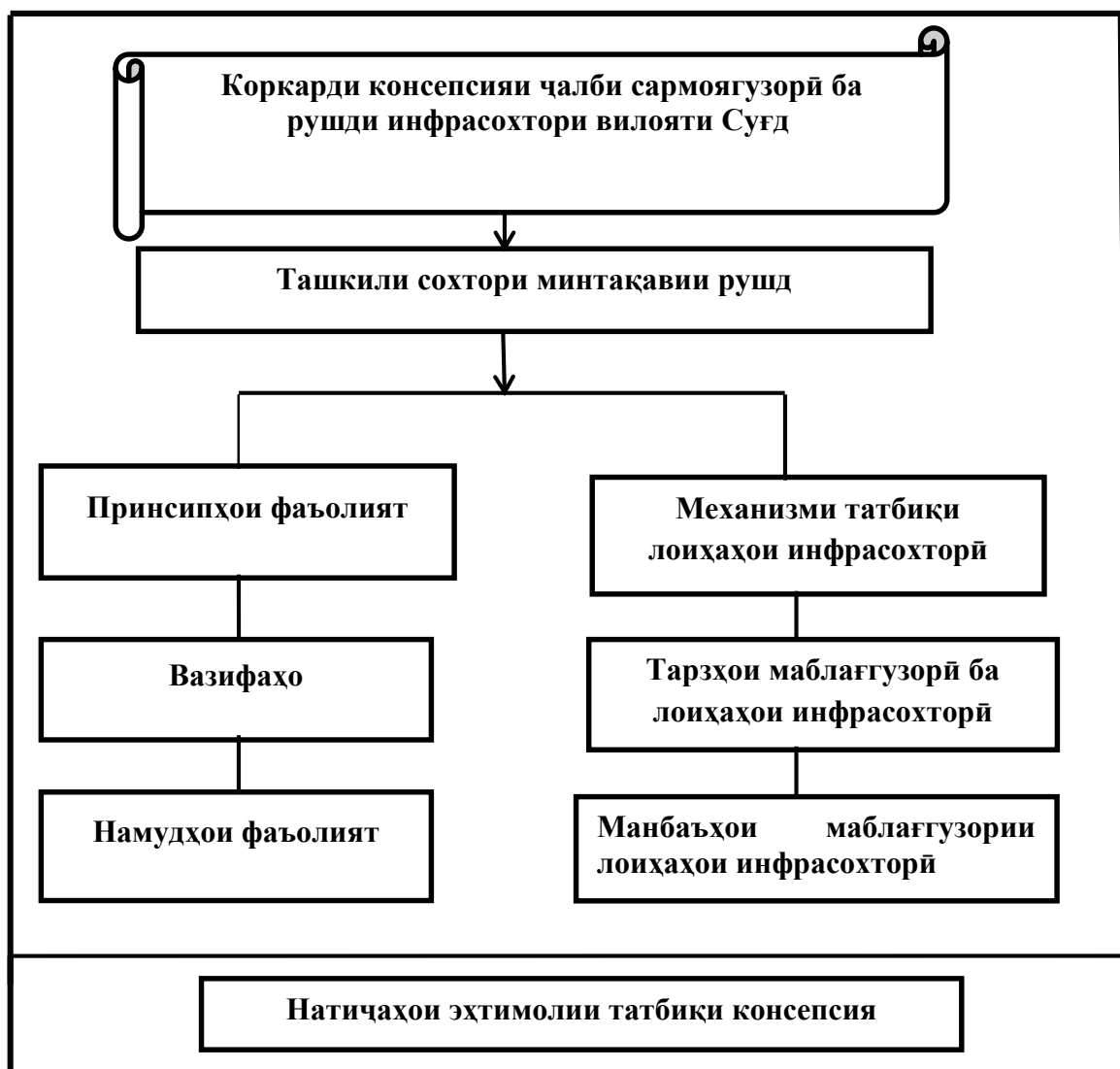
Концепсияи ҷалби сармоя ба рушди таъмини инфрасохтор дар вилояти Суғд ба ташкили механизми ҷалби сармоягузорӣ ба иқтисодиёти минтақа, муайян намудани самтҳои афзалиятноки ташкил ва рушди инфрасохтор аз ҳисоби сармоягузориҳои ғайрибучетӣ бо иштироки мақомоти ҳокимияти маҳаллӣ ва ташкилоти ваколатдори он имконият фароҳам меорад.

Вазифаҳои асосии концепсия инҳоянд:

- Фаъолгардонии раванди сармоягузорӣ дар вилояти Суғд барои таъмини рушди динамикӣ ва устувори соҳаҳои иҷтимоӣ ва иқтисодӣ;
- Фаъолгардонии раванди ташкил, навсозӣ ва рушди таъмини инфрасохтори минтақа;
- Таъмини сармоягузорӣ ба лоиҳаҳои инфрасохтори вилояти Суғд.

Дар расми 3.2.1 механизми ноил гардидан ба мақсадҳои зикршудаи концепсия оварда шудааст. Ташкили институти рушд воситаест, ки рушди бахши инфрасохтори иқтисодиёт ва инкишофи иҷтимоӣ-иқтисодии ҳудудҳоро таъмин мекунад.

Тавсия дода мешавад, ки институти рушди минтақавӣ дар шакли ҷамъияти саҳомии кушодаи “Холдинги инвеститсионӣ” ташкил ва аз ҷониби мақомоти давлатии вилояти Суғд ваколатдор карда шавад. Чунин шакли ташкилӣ-ҳуқуқӣ шакли аз ҳама мувофиқ буда, бо он асоснок карда мешавад, ки институти мазкур ташаққули захираҳои сармоягузори аз ҳисоби манбаъҳои берунӣ тавассути барориши саҳмияҳо ё дигар коғазҳои арзишнок, инчунин ба воситаи ҳайати муассисон, ки яке аз онҳо мақомоти давлатии вилояти Суғд мебошад, амалӣ мегардонад.

Расми 3.2.1. - Механизми татбиқи консепсияи ҷалби сармоя ба рушди инфрасохтори вилояти Суғд

Муайян намудани принципҳои фаъолияти сохтори молиявии ташкилшаванда унсури ҳатмӣ механизми татбиқи консепсия мебошад. Ба андешаи мо, ҷамъияти саҳомии кушодаи “Холдинги инвеститсионӣ” дар фаъолияти худ бояд ба принципҳои зерин таъя намояд:

- *Шаффофият* - институти молиявӣ барои ҳама аъзои ҷомеа, инчунин барои сармоягузори хориҷӣ баҳри ширкат дар татбиқи лоиҳаҳои инфрасохторӣ якҷоя бо Холдинги инвеститсионӣ кушода аст. Фаъолияти он ба шаффофияти стратегияи худ, тартиби интиҳоби лоиҳаҳои инфрасохторӣ, қарорҳои қабулшаванда ва натиҷаҳои фаъолият асос меёбад.

- *Ҷаззобият* - ҷалибият барои сармоягузори хусусии лоиҳаҳои татбиқшавандаи инфрасохторӣ ва ё қобили қабул будан барои сармоягузори давлатӣ бо ҳаҷм, сатҳ ва шаклҳои зарурии иштироки Холдинги сармоягузорӣ таъмин карда мешавад. Иштирок дар раванди сармоягузори Холдинги инвеститсионӣ дар шакли субсидиарӣ амалӣ карда мешавад, ки монеаҳо ва маҳдудиятҳои сармоягузори хусусиро дар лоиҳаи воқеии инфрасохторӣ ҷуброн мекунад.

- *Қонуният* - фаъолияти “Холдинги инвеститсионӣ” ба волияти қонун, механизмҳои муттаҳидсозии манфиатҳои хусусӣ ва давлатӣ асос меёбад. Дар “Холдинги инвеститсионӣ” принципҳо ва меъёрҳои қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ҳуқуқи байналмилалӣ дар қисмати молиякӣ, идоракунии ва қабули қарорҳо, тарзҳои муттаҳид сохтани манфиатҳои давлат ва сармоягузори хусусӣ асос ба шумор мераванд.

- *Кафолатҳо* - фароҳам овардани шароитҳои, ки кафолати баргардонидани маблағҳои сармоягузорӣ ва гирифтани фоида аз маблағҳои ба лоиҳаҳои татбиқшавандаи инфрасохторӣ равона намуда таъмин мекунанд.

- *Ҳавасмандкунии ба натиҷа* - ҷорӣ намудани низоми ҳавасмандгардонии менеҷерони “Холдинги инвеститсионӣ”, ки ба

гирифтани натиҷаҳо нигаронида шудааст ва он барои ба даст овардани сатҳи пешбинишудаи самаранокӣ ва натиҷабахшӣ аз татбиқи лоиҳаҳои инфрасохторӣ ва фаъолияти “Холдинги сармоягузорӣ” мусоидат хоҳад кард.

Принсипҳои дар боло зикршудаи фаъолияти “Холдинги инвестиционӣ” имкон медиҳад имиҷи муайян ва рейтинги баланд ба даст оварда шавад, ки ба туфайли онҳо воридшавии сармоягузори хусусӣ афзоиш меёбад.

Намуди асосии фаъолияти ин сохтори молиявӣ фаъолияти сармоягузорӣ буда, вазифаҳои зеринро дар бар мегирад:

- омӯзиш, арзёбӣ ва интихоби лоиҳаҳои инфрасохторие, ки барои татбиқ дар вилояти Суғд пешниҳод мегарданд;
- ангишиш додан ва сохторбандии лоиҳаҳои инфрасохторӣ, ки ба рушди таъминоти инфрасохтории вилояти Суғд равона карда шудаанд;
- ҷалби маблағҳо аз буҷети маҳаллӣ ва манбаъҳои ғайрибуҷетӣ барои татбиқи лоиҳаҳои инфрасохторӣ;
- таҳия ва мувофиқакунии ҳуҷҷатҳои зарурӣ дар марҳилаи қабл аз лоиҳавӣ ва гирифтани ҳуҷҷатҳои иҷозатии дахлдор;
- то марҳилаи баҳрабардорӣ расонидани объектҳои дар доираи лоиҳаҳои инфрасохторӣ сохташуда;
- аз ҷониби ширкати идоракунанда иҷро намудани вазифаҳои ҷиҳати татбиқи лоиҳаҳои инфрасохторӣ.

Ҳамин тариқ, татбиқи концепсияи баррасишуда ба таъсиси як институти минтақавии рушд, таъмини миқдори зарурии майдонҳои сармоягузорӣ барои ташкили истеҳсолоти саноатӣ, ҳалли масъалаи норасоии воситаҳои буҷет дар маблағгузориҳои лоиҳаҳои инфрасохторӣ, таъмини рушди минтақа ва фароҳам овардани шароити рушди устувори сармояи инсонӣ имкон медиҳад. Тамоюлҳои умумиҷаҳонии ҷалби сармоя барои рушди инфрасохтор зарурати андешидани тадбирҳои зеринро таъйид мекунанд:

- фароҳам овардани шароити мусоид барои ҷалби сармоягузорӣ ҳам ба сармоягузори хусусӣ ва ҳам ба сармоягузори институтсионалӣ;

- ҷалб кардани ташкилотҳои байналмилалӣ (Гурӯҳи Бонки Ҷаҳонӣ ва ғайра), бонкҳои рушд ва ташкилотҳои ёрии ҳамдигарӣ барои иштирок дар лоиҳаҳои инфрасохторӣ;

- истифодаи қарзҳои муттаҳидсохта ва васеъ кардани кафолати давлатӣ ва ташкилотҳои байналмилалӣ;

- таҷдиди воситаҳои анъанавии молиявӣ бо мақсади баланд бардоштани ҷаззобияти сармоягузорӣ, даромадноки, бозоргирӣ ва коҳиш додани хароҷоти амалиётӣ.

Ҷамзамон суръати тези ҷараёни ҷалби сармоягузорӣ ба лоиҳаҳои инфрасохторӣ аз бисёр ҷиҳат аз ин ё он монеаҳое, ки ҳангоми сармоягузорӣ ба лоиҳаҳои инфрасохторӣ ба миён меоянд, вобастагӣ дорад. Ба андешаи мо, монеаҳое, ки ҳангоми сармоягузорӣ ба лоиҳаҳои инфрасохторӣ ба миён меоянд, бо талабот ва пешниҳодот вобастагӣ доранд:

1. Монеаҳои пешниҳодот: набудани лоиҳаҳои мушаххаси инфрасохторӣ, гуногунии намудҳои лоиҳаҳо, набудани барномаҳои давлатӣ, бархӯрди манфиатҳо дар соҳаи инфрасохтор, бюрократия, коррупсия, набудани иттилооти расмӣ дар бораи бахши инфрасохтор, таъмин набудан бо додаҳо дар бораи лоиҳаҳои инфрасохторӣ, фишангҳои баланди молиявӣ, мушкилоти маблағгузори тақрорӣ;

2. Монеаҳои талабот: бо захираҳои сармоягузорӣ таъмин набудани лоиҳаҳои калонмиқёс, набудани шароит барои сармоягузори дастаҷамъӣ, набудани таҷриба дар ҷалби сармоя ба соҳаи инфрасохтор, набудани дониш дар соҳаи менеҷменти сармоягузорӣ, набудани кадрҳо дар соҳаи лоиҳаҳои инфрасохторӣ.

Монеаҳои мазкур маҷрои сармоягузори ба соҳаи инфрасохтор бозмедоранд. Барои бартараф кардани онҳо арзёбии муфассали восилаҳои ба коҳиши хавфҳои сармоягузори нигаронида, омӯзиши таҷрибаи минтақавии ҷалби сармоягузорӣ дар татбиқи лоиҳаҳои инфрасохторӣ, ҷустуҷӯи контрагентҳои боэътимод дар татбиқи лоиҳаҳои инфрасохторӣ, ҳимоя ва дастгирии давлатии сармоягузoron, ҳамчунин фароҳам овардани фазои мусoиди сармоягузорӣ дар кишвар зарур аст.

ХУЛОСАҲО

1. Натиҷаҳои асосии илмӣ диссертатсия

Тадқиқоти ба субут расида ба мо имкон медиҳад, ки хулоса ва пешниҳодҳои зеринро ироа намоем:

1. Рушди устувор ва пойдори иқтисодиёти миллӣ аз бисёр ҷиҳат аз сатҳи истифодаи самарабахши иқтисодии захираҳои табиӣ минтақаҳо, аз худ кардани ҳудуд, ҷалби пурраи захираҳои меҳнатӣ, шуғли пурмаҳсул ва фаъолияти ҳамоҳанги соҳаҳои алоҳида вобаста аст, ки таҳия ва татбиқи механизмҳои баланд бардоштани сатҳи таъминнокии инфрасохтори иқтисодиёти минтақасоҳоро пешбинӣ менамояд.

2. Вазифаҳои аз ҳама муассири инфрасохтори минтақавӣ вазифаҳои мӯҳтавоӣ, таъминотӣ, ҳудудӣ, идоракунии ва ҳамгирӣ мебошанд. Вобаста аз объекти тадқиқот инфрасохтор вазифаҳои гуногун дорад, ки ба вазъият ва рушди он таъсир мерасонанд. Айни замон, вазифаи заминавии инфрасохтори минтақавӣ таъмини фаъолияти мӯътадили иқтисодиёт ва сифати ҳаёти аҳоли мебошад. Бо таъкид ба тасаввуроти системӣ инфрасохтори минтақа аз ду сатҳ иборат аст. Сатҳи аввал инфрасохтори бунёдӣ, сатҳи дуюм - инфрасохтори таъминкунанда мебошад.

3. Таҷрибаи амалии кишварҳои хориҷӣ нишон медиҳад, ки дар мамлакатҳои дорои иқтисодиёти бозории мутараққӣ мадори рушди соҳаҳои инфрасохтор моҳиятан дар доираи амали идоракунии давлатӣ қарор дорад, инчунин доираи васеи воситаҳои ҷалби захираҳои молиявиро дар соҳаи рушди инфрасохтори минтақавӣ намоиш медиҳад.

4. Дар инфрасохтори истеҳсолӣ ду ҷузъи таркибие мавҷуданд, ки аз рӯи онҳо таъсири ҳар якеро ба параметрҳои устувории минтақа, инфрасохтори нақлиёт ва истеҳсолу тақсими нерӯи барқ, газ ва об арзёбӣ қардан имконпазир аст. Бахши хизматрасонии нақлиёт дар рушди иқтисодиёти минтақа дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон 9%-ро ташкил

дода, саҳми назаррасу ҷиддӣ дошта, ба рушди иқтисодиёти минтақа мусоидат мекунад. Инфрасохтори энергетикӣ дар иқтисодиёти вилояти Суғд на кам аз 2% аз нишондиҳандаҳои миёнаи ҷумҳурий қафо мондааст, ки ба рушди иқтисодиёти вилоят таъсири манфӣ мерасонад.

5. Рушди соҳаи тандурустии вилояти Суғд чун қисмати инфрасохтори иҷтимоӣ дар маҷмӯъ динамикаи мусбат дорад, бо вучуди он мушкилоти маблағгузорӣ, таъминоти кадрӣ ва моддию техникӣ ба баланд бардоштани сифати ҳаёти аҳолии вилояти Суғд таъсири манфӣ мерасонанд.

6. Шумораи кӯдакон нисбат ба шумораи муассисаҳои томактабӣ тақрибан 1,5 баробар тезтар меафзояд, ки аз таъминнокии пасти инфрасохтори маориф барои кӯдакони синни томактабӣ шаҳодат медиҳад. Бахши маориф ҳамчун як қисмати инфрасохтори иҷтимоии вилояти Суғд ба пешравиҳои назаррас ноил шудааст. Тамоюли мазкур барои беҳтар шудани сифати ҳаёти аҳолии минтақа таъсири мусбат мерасонад. Аммо суръати афзоиши таъминнокии мантақаро бо сохторҳои маориф метавон суст шуморид, зеро сарбории муассисаҳои таҳсилотӣ ҳоло ҳам зиёд аст ва ба талаботи афзоиши аҳоли пурра мутобиқат надорад.

7. Индекси таъминнокии иқтисодиёти минтақавии вилояти Суғд бо инфрасохтор аз сатҳи нишондиҳандаҳои миёнаи ҷумҳуриявӣ қафо мондааст, ки аз сатҳи нокифояи инкишофи инфрасохтор дар минтақа шаҳодат медиҳад. Мувофиқи методологияи баррасишудаи муайян намудани таъминнокии вилояти Суғд бо инфрасохтор ҳамаи намудҳои инфрасохторро аз рӯйи ҳолати онҳо дар давраи ҷорӣ ба таъминнокии кофӣ ва нокофии инфрасохтор ҷудо намудан мумкин аст.

8. Омилҳои заминавие, ки ба рушди инфрасохтори минтақавӣ таъсир мерасонад инҳоянд: омилҳои табиӣ-ҷуғрофӣ, иқтисодӣ, техникӣ-технологӣ, институтсионалӣ. Мутобиқан ба ҳадафҳои тадқиқот ҳамаи омилҳоеро, ки ба рушди инфрасохтори минтақа таъсир мерасонанд, чун

омилҳои ҳавасмандкунанда ва маҳдудкунандаи ташаккул ва рушди инфрасохтори минтақавӣ тасниф кардан мумкин аст. Таҳлили коррелятсионӣ-регрессивӣ нишон дод, ки робитаи байни таъминнокии инфрасохторӣ ва суръати рушди иқтисодӣ хеле зич аст.

9. Бо мақсади зиёд намудани чараёни сармоягузорӣ ба рушди инфрасохтор ҳукуматҳои кишварҳои гуногун баҳри фароҳам овардани тавозуни оқилонаи хавф ва даромаднокии лоиҳаҳои татбиқшаванда шароит муҳайё мекунанд ва тадбирҳои ҳавасмандкунандаро меандешанд. Яке аз ин самтҳо аз ҷониби давлат ё бо иштироки он ташкил намудани муассисаҳои ниҳоди молиявӣ мебошад.

2. Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳо

Дар раванди тадқиқот тавсияҳои зерин оид ба баланд бардоштани таъминоти минтақа бо инфрасохторҳои зарурӣ гирд оварда шудааст:

- сохтмон ва ба истифода додани муассисаҳое, ки хизматрасонии тиббӣ (асосан таваллудхона, ёрии тиббии аввалӣ, касалиҳои дил) дар минтақаҳои кӯҳӣ ва дур аз марказҳои ноҳияҳо ташкил карда шаванд;

- сохтори ниҳодии рушди минтақавӣ дар шакли ҷамъияти саҳҳомии кушодаи “Холдинги инвеститсионӣ” ташкил карда шавад, ки аз ҷониби мақомоти давлатии вилояти Суғд оид ба таъсиси ташаккули захираҳои сармоягузориро аз ҳисоби манбаъҳои берунӣ тавассути барориши саҳмияҳо ё дигар коғазҳои арзишнок ваколатдор бошанд ва дар қаламрави вилояти Суғд роҳандозӣ карда шавад;

- дар миқёси вилоят бо назардошти афзоиши таваллуди кӯдакон барномаи амалишавандаи рушди муассисаҳои томақтабӣ таҳия карда шавад;

- бо мақсади самаранок татбиқ намудани лоиҳаҳо рушди инфрасохтор дар минтақа бояд бо муттаҳидшавии ду ҷузъи таркибӣ: субсидияҳо барои рушди инфрасохтори рушд гирифташуда ва иштироки ҳиссавии корхонаҳо ташкил карда шавад;

- дар каламрави вилоят таъсиси инфрасохтори муосири инноватсионӣ дар шакли бизнес-инкубатори парваришгоҳҳо ташкил карда шавад, ки дар он хизматҳои гуногун оид ба “start up” дар соҳаи соҳибкорӣ, тадқиқотҳои маркетингӣ, хизматрасонии ахбори шабакавиро пешниҳод кунанд;

- бо мақсади беҳтар гардонидани фаъолияти субъектҳои инфрасохторӣ дар вилояти Суғд технопаркҳо ва дигар иншоотҳо таъсис дода шаванд, ки онҳо чараёни инноватсиониро дастгирӣ намоянд;

- бунёди иншоотҳои нави инфрасохтории инноватсионӣ, ки бояд тамоюлҳои навсозиро дар иқтисоди минтақа ба вучуд орад;

- фондҳои махсуси рушди минтақаҳо таъсис дода шаванд, ки лоиҳаҳои инфрасохториро дар асоси озмун маблағгузорӣ ва татбиқ намоянд;

- дар марҳилаи муосири рушди иқтисодиёти минтақа аз ҷониби субъектҳои алоҳидаи давлатӣ бо ҷалби мутахассисони соҳа консепсияи рушди инфрасохтори минтақа кадоме, ки дар мамлакатҳои мутараққӣ татбиқи худро дорад, барои давраи дарозмуддат таҳия карда шавад, ки дар он бояд ба рушди инфрасохтори бозорӣ ва таъминкунандаи вилояти Суғд таваҷҷӯҳи махсус дода шавад;

- инфрасохтори иҷтимоӣ ва инфрасохтори таъминотӣ дар шароити имрӯза соҳаҳои асосии иқтисодиёти минтақа мебошанд, ки фаъолияти онҳо ҳамаҷониба ҳавасманд карда шуда монеаҳои мавҷуда ҳаллу фасли худро ёбанд;

- дар шароити имрӯзаи иқтисодиёти кишвар, ки ҳадафи чорум - саноатикунони босуръат татбиқ шуда истодааст, ташкил ва рушди инфрасохтори истеҳсолӣ тавассути таҳия ва татбиқи консепсияи рушди минтақаҳо, дар асоси таъсиси механизми мукаммали устувори иқтисодӣ барои фаъолияти инфрасохтори истеҳсолӣ аҳамияти махсус дорад, бинобар ин ба таъмини устувории субъектҳои инфрасохтории истеҳсолӣ

дар сиёсати иқтисодии мақомотҳои маҳаллии давлатӣ бояд мақоми
аввалиндараҷа ва афзалиятнок дода шавад.

НОМГӢИ АДАБИӢТИ ИСТИФОДАШУДА

а) Феҳристи сарчашмаҳои истифодашуда

[1] Абаев А.В. Влияние инфраструктуры на экономический рост в регионе // Развитие экономики и бизнеса: сб. науч. тр. / под ред А.Ф. Шуплецова. - Иркутск: Изд-во БГУЭП, 2011. – 573 с.

[2] Абдусаматов Ғ.С. Проблемы моделирования развития регионального транспортного комплекса // Вестн. Чуваш. ун-та, 2008. - № 3. - С. 266-271.

[3] Абрамова Е.А., Ильченко А.Н. Самозанятость населения в антикризисном развитии депрессивного региона. - Иваново: издательство ИГХТУ. – 2012. – 209 с.

[4] Авилова А. Реформа системы регионального управления в Италии// Русский Гуманитарный Интернет Университет, www.i-u.ru/

[5] Айзард У. Некоторые направления регионального развития и сотрудничества и некоторые вопросы в региональной науке, не имеющие ответов // Региональное развитие и сотрудничество. - М., 1998. - №1-2. - С. 46.

[6] Алабина Т.А. Региональная экономическая политика в развивающейся экономике: теория и практика (на материале Кемеровской области): монография. - Кемерово: Кемеровский гос. ун-т, 2011. - 260 с.

[7] Алаев Э.Б. Эффективность комплексного развития экономического района. М.: Наука, 1965. -120 с.

[8] Алибеков Б.И. Логистика грузовых перевозок региональных транспортных систем: моделирование и управление. - Ростов-на-Дону: РГУПС, 2010. - 179 с.

[9] Алимов А.Л. Социально-экономический потенциал городов и районов Республики Таджикистан в контексте человеческого развития. (Первая часть). - Душанбе, «Фарзин», 2013. – 384 с.

[10] Арянин А.Н. и др. Проблемы и тенденции развития региональной инфраструктуры в России/Региональные исследования. - 2007. - № 5 (8). - С. 3-29.

[11] Аслонов З.М. Экономическая оценка территориальной организации транспорта (на примере Республики Таджикистан) // Автореф. дис. ... к.э.н. - М., 1992. - 18 с.

[12] Ахророва А.Д., Аминчонов Р.М., Доронкин К.А. Энергетика Таджикистана: современные тенденции и перспективы устойчивого развития. / А.Д Ахророва, Р.М Аминчонов, К.А Доронкин. – Душанбе: Издательство ООО РИА «Статус». – 2005. – 238 с. - С. 29.

[13] Ашуров К.Р. Экономико-методические методы и модели: методические рекомендации. - Мн.: МИТСО, 2002. - 71 с.

[14] Белобрагим В.Я. Региональная экономика: проблемы качества. - М.: АСМС, 2001. - С. 26.

[15] Беломестнов В.Г. Инновационное развитие региона // Известия Иркутской государственной экономической академии. Байкальский госуд. ун-т экономики и права, - Иркутск, 2011. - №2. - С.15.

[16] Белкина Т.Д., Вишнякова Е.А., Лившиц В.Н. Системный анализ инфраструктуры как элемента народного хозяйства. - М.: ВНИИСИ, 1981. - 62 с.

[17] Бельчук Е. В. Региональные особенности бюджетного обеспечения социальной сферы субъектов Российской Федерации / Е. В. Бельчук, О. И. Сергеева // Региональная экономика: теория и практика // 2013. - № 6(285). - С. 35-41.

[18] Бережной, В.И. Проблемы формирования и управления развитием региональной транспортной инфраструктуры: монография / В. И. Бережной, В. А. Фурсов, С. Ю. Максимова. Ставрополь: СевКавГТУ, 2010 - 191 с.

[19] Блохин Ю.В. Производственная инфраструктура региона (Вопросы методологии и методики, опыт исследования). Кишинев: Штиинца, 1980. - 241с.

[20] Блохин Ю.В. Производственная инфраструктура региона (Вопросы методологии и методики, опыт исследования). Кишинев: Штиинца, 1980. - 132 с.- 41. Бобылев С.Н., Ходжаев А.Ш. Экономика природопользования: Учебное пособие. М.: ТЕИС, 1997. -272 с.

[21] Блохин, Ю.В. О сущности инфраструктуры, составе ее отраслей и их классификации / в кн.: Региональные проблемы размещения производства. – М.: Экономика, 1975. – 463 с.

[22] Бобоев О.Б. Модернизация транспортно - коммуникационной модели Республики Таджикистан. - Душанбе: «Нодир», 2012. - 317 с.

[23] Богачев В.Н. Прибыль?!... О рыночной экономике и эффективности капитала. – М.: Финансы и статистика, 1993. - С. 93.

[24] Богданова Л.П., Ткаченко А.А., Щукина А.С. Оценка социально-экономической ситуации в муниципальных образованиях Тверской области (концепция, методика, результаты) / Научная серия «География и региональное развитие». Тверь, 2003. - 63 с.

[25] Бойков И. П., Рыбаков Ф. Ф. Экономика для юристов: Учебник. М.: Проспект, 2002. - 388с.

[26] Бойматов А.А. Региональный рынок: особенности и проблемы сбалансированности. - Душанбе: «Дониш», 1985. – 280 с.

[27] Брусакова И. А. Организация и управление инфраструктурой промышленного производства: информационный аспект. - СПб: Изд-во Политехнического университета, 2010. – 284 с.

[28] Брякин С.Н. К вопросу об эволюции инфраструктуры региональной экономики и ее ключевого элемента ЖКХ // Социально-эконом. явления и процессы. – 2011. – № 12. – С. 54 – 57.

[29] Булатова Н.Н. Теоретические основы инновационного и инфраструктурного развития промышленных предприятий // Проблемы современной экономики. - Улан-Удэ, 2012. - №4 (44). - С. 130-133.

[30] Быковская И.В. Роль социальной инфраструктуры в функционировании регионально-экономических структур // Вестник Адыгейского госуниверситета. Сер. 5: Экон. – 2010. – № 3. – С .37 – 43.

[31] Васин В.А. Исследование взаимосвязей региональной производственной инфраструктуры // Проблемы функционирования и развития инфраструктуры народного хозяйства: Труды семинара. М., 1986. - С. 76-84.

[32] Гашо Е.Г., Зайцев А.Ф. Анализ региональных инфраструктур и развитие территорий: от диагностических методик к динамическим балансам // Проблемы территориальной организации общества: Тезисы докладов. Пермь, 1993. - С. 115-116.

[33] Гадоев С. Влияние организационно-экономических преобразований на инновационную активность в сфере производственной инфраструктуры // Вестник Казанского технологического университета. – 2009. - №5. – С. 123-131.

[34] Гимади И.Э. Экономико-математическое моделирование территориальных систем: регион, отрасль, предприятие. - Екатеринбург: УрО РАН, 2002. - 388 с.

[35] Гладкий Ю.Н., Чистобаев А.И. Основы региональной политики. – СПб.: Изд-во Михайлова В.А., 1998. – 659 с.

[36] Гокжаева, Е.Б. Управление развитием инфраструктуры региона: концепция, факторы, институциональные механизмы и инструменты реализации / Е.Б. Гокжаева. - Майкоп: ООО «Качество», 2008. – 139 с.

[37] Гозибеков С.А. Инфраструктурно-территориальный комплекс: (теория, методы, практика). – Алма-Ата: Гылым, 1990. - 221 с.

[38] Государственная экономическая политика России. В 5-ти томах. Т.1/ под общей редакцией С.С.Сулакинина М.: Научный эксперт, 2008. - 367с.

[39] Гранберг А.Г. Становление в России научного направления «Пространственная экономика» // Вестник Университета (Государственный университет управления), - М., 2009. - №2. – С. 50.

[40] Гюнтер И.Н., Пчелинцев О.С., Шаталин С.С. Интенсификация общественного производства: социально-экономические проблемы. М.: Политиздат, 1987. - С. 67.

[41] Дадоматов Д.Н. Функциональное влияние инфраструктуры на развитие региона // Молодой ученый. - Казань, 2009. - №11. - С. 102-105.

[42] Деменев А.И. Инфраструктура региона и ее социально-экономические функции // Организация и функционирование инфраструктуры региона и его отдельных подсистем. - Свердловск, 1983. С. 3-6.

[43] Дойч Э. Жилищные финансы и накопление жилищного имущества: межпоколенный аспект. (E. Deutsch. Housing Finance and Intergenerational wealth Formation (in German). Wien, 1998. - С. 86.

[44] Едророва В.Н., Соловьева В.Н. Оценка качества жизни как актуальное направление оценки уровня социально-экономического развития региона // Региональная экономика теория и практика. – 2010. – №40 (175). – С. 2–7.

[45] Ерохина Л.И. Региональная экономика: анализ особенностей развития, тенденции, перспективы // Монография. – Самара.: Изд-во СГАУ, 2011. - 279 с.

[46] Ефременко В.Ф. Место и роль инновационной инфраструктуры в формировании региональной системы инноваций//ЭКО. – М., 2009. - № 4. - С. 93-106.

[47] Жамин В. А. Инфраструктура при социализме//Вопросы экономики. - М., 1977. - №2. - С. 13-20.

[48] Жуков Е.А. Концептуальные научные основы государственной транспортной политики // Международная экономика, - М., 2006. - №1-2. - С. 13-37.

[49] Журавлева Н. А. Инфраструктура в системе экономической безопасности России. СПб., 2009. - С. 29.

[50] Закон Республики Таджикистан «О банковской деятельности» //Г. Душанбе от 19 мая 2009 года, № 524. [Электронный ресурс] - режим доступа: o_bankovskoi_deyatelnosti.doc.

[51] Закон Республики Таджикистан «Об иностранных инвестициях». Ведомости Верховного Совета Республики Таджикистан. - Душанбе, 1992 г., № 8. – 118 с.

[52] Закон Республики Таджикистан от 19.03.2013 г. №946 «О государственных финансах Республики Таджикистан». статья 2 – Электронный ресурс / Режим доступа: www.mmk.tj/ru/- (дата посещения 20. 08. 2018).

[53] Здравоохранение в Республике Таджикистан 25-лет государственной независимости Статистический сборник, Душанбе; Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан, 2017. - С. 126.

[54] И. Дегтярева, Подходы и инструменты стимулирования экономического развития регионов государства в условиях усиления внешних воздействий и неопределенности/ Записки ИГУП. выпуск №3. Бишкек: компанией VRS, 2015. – С. 23-25.

[55] Иванов Л.Б. Экономико-теоретические основания структурных трансформаций инфрасистем в рыночной экономике России. - М.: «Интеллект», 2007. - 160 с.

[56] Иванова Н.А. Классификация объектов региональной инфраструктуры// Современные наукоемкие технологии. Региональное приложение, 2014. - №1 (37). - С. 38-43.

[57] Иванова Н.А. Классификация объектов региональной инфраструктуры// Современные наукоемкие технологии. Региональное приложение, 2014. - №1 (37). - С. 38-43.

[58] Иванова Н.А. Теоретические аспекты понятия инфраструктуры региона // Современные наукоемкие технологии. Региональное приложение, 2012. - № 4(32). - С. 30-36.

[59] Инновационное развитие России: проблемы и решения / под ред. М.А. Эскиндарова, С.Н. Сильвестрова. – М.: Анкил, 2013. – 421 с.

[60] Инфраструктура и государственный бюджет / Под ред. проф. Г.П. Солюса [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.kredit-moskva.ru/kritika02.html> (дата обращения 14.07.2017).

[61] Инфраструктурные облигации. Текущее состояние / Vegas Lex. URL: <https://www.vegaslex.ru/analytics/publications/32386/> (дата посещения: 21.11.2017).

[62] Кадыров А. Л. Организация электронной торговли//Учёные записки. Естественные и экономические науки. - Худжанд: «Нури маърифат», 2001. - № 3(18). - С.71-76.

[63] Каюмов А., Каюмов Н.К. Развитие социальной инфраструктуры экономических районов. М.: Наука, 2009. - 141 с.

[64] Казанцев А.К. Государственно-частное партнерство в научно-инновационной сфере. М.: Инфра - М., 2009. - 330 с.

[65] Калужский М.Л. Методологические основы анализа системных противоречий общественного развития // Монография. - М.: Директ-Медиа, 2013. - 134 с.

[66] Каменская Г. В. Качество жизни. // Новая философская энциклопедия: В 4 тт. / Под ред. В. С. Стёпина. — М.: Мысль, 2001. — 425с.

[67] Катаев А.Х. Региональная инфраструктура: содержание, планирование и эффективность развития. - Душанбе: «Ирфон», 1990. - 208 с.

[68] Качество жизни. // Райзберг Б. А., Лозовский Л. Ш., Стародубцева Е. Б. Современный экономический словарь. - 2-е изд., испр. М.: ИНФРА-М, 1999. - 479 с.

[69] Качество жизни. // Философский энциклопедический словарь. / Гл. редакция: Л. Ф. Ильичёв, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалёв, В. Г. Панов. — М.: Советская энциклопедия, 1983. — 524 с.

[70] Кобиллов Д.М. Региональная производственная инфраструктура: планирование и интенсификация. - Владивосток, 2001. - 142 с.

[71] Козловская Л.В. Территориальная организация инфраструктуры важный фактор повышения эффективности общественного производства // Территориальная организация народного хозяйства СССР: Тезисы докл. - М., 1978. - С. 90-94.

[72] Комарова Г.Б. Оптовая торговля потребительской кооперации Республики Таджикистан в условиях переходной экономики. Монография. - Душанбе: «Ирфон», 2006. – 96 с.

[73] Комарова М.П. Инфраструктура регионов мира. - СПб: «Михайлова В.А.», 2000. - 350 с.

[74] Корнеева А. С. Тенденции региональной дифференциации обеспеченности объектами социальной инфраструктуры / А. С. Корнеева // Вестн. НГАУ. 2011. Том 2, № 18. С. 128-134.

[75] Краснопольский Б.Х. Инфраструктура в системе регионального хозяйственного комплекса Севера/Б.Х. Краснопольский. - М.: «Наука», 1980. - 145 с.

[76] Крюкова Е. М. Зарубежный опыт финансирования жилищно-коммунального хозяйства //Региональная экономика: теория и практика. - 2013. – №24 (303). - С. 48-50.

[77] Кузнецова А. И. Инфраструктура: вопросы теории, методологии и прикладные аспекты современного инфраструктурного обустройства: геоэкономический подход. - М.: URSS, 2010. - С. 156.

[78] Кузнецова А.И. Инфраструктура: Вопросы теории, методологии и прикладные аспекты современного инфраструктурного обустройства. - М.: «Ком-Книга», 2006. - 456 с.

[79] Кузнецова О.В. Пирамида факторов социально-экономического развития регионов // Пространственная экономика. – 2013. – № 2. – С. 127.

[80] Курбонов С.Н. Инвестиционное обеспечение развития производственной инфраструктуры трансформируемой экономики: на примере Республики Таджикистан: автореф. дисс. ... канд. эконом. наук. Москва: Российская академия государственной службы при Президенте РФ, 2009. - 24 с.

[81] Липец Ю.Г., Пуляркин В.А., Шлихтер С.Б. География мирового хозяйства: Учеб. пособие для студентов. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999. – 400 с.

[82] Макконнел Кэмпбелл Р., Брю Стэнли Л. Экономикс: Принципы, проблемы и политика. В 2 т.: Пер. с англ. 11-го изд. Том 2 — М.: Республика, 1992. – 354 с.

[83] Малков В. Привлечение инвестиций в ЖКХ -наше мнение // ЖКХ: журнал руководителя и главного бухгалтера. 2011. № 3. URL: <http://www.branan.ru/godies/pubs/196>.

[84] Мироненко Н.С. Категория производственной инфраструктуры в экономико-географическом страноведении // География производственной инфраструктуры в зарубежных социалистических странах. М., 1986. – С. 5.

[85] Мордовченков Н.В. Рениональная инфраструктура и качество жизни населения: межсистемное взаимодействие. Экономика региона. – 2010. - №2. - С. 197-203.

[86] Мордовченков Н.В. Рыночные аспекты современной инфраструктуры: (теория, методология, опыт): Монография / Н.В.Мордовченков; Волж. гос. инж. - пед. акад.- Н.Новгород: Изд. Гладкова, 2002. - 394 с.

[87] Назаров А.А., Дадобоев Б.А. Отраслевая структура экономики региона. - Худжанд, изд-во «Меъродж», 2014. - 264 с.

[88] Наличие и работа автомобильного транспорта, автомобильные дороги Республики Таджикистан. - Душанбе, АСПРТ, 2017.

[89] Наумов А.В. Моделирование регионального управления корпоративным укрупнением хозяйствующих субъектов // Региональная экономика: теория и практика. - М., 2009. - № 1. - С. 21-32.

[90] Национальная стратегия развития Республики Таджикистан на период до 2030 г. - Душанбе: «Контраст», 2016. - С. 35.

[91] Нефедьев А.Д. Классификация видов инфраструктур // Проблемы экономики. - 2011. - № 4. - С. 37-44.

[92] Низомова Т.Д. Промышленность Таджикистана: современное состояние и перспективы развития//Вестник Таджикского государственного национального университета. - Душанбе: «СИНО», 2008. - № 1. - С. 45-46.

[93] Новоселов А.С. Теория региональных рынков. - Ростов-на-Дону, Новосибирск: «Феникс Сибирское соглашение», 2002. - 448 с.

[94] Обзор развития банковской системы Республики Таджикистан. Состояние банковской системы Республики Таджикистан на 31 декабря 2017 года. Электронный ресурс / Режим доступа: http://www.nbt.tj/ru/banking_system/overview_banking_system.php- (дата обращения - 10. 9. 2018).

[95] Орешин В.П. Планирование производственной инфраструктуры: Комплексный подход. - М.: Экономика, 1986. 143 с.

[96] Отчет Государственного унитарного предприятия «Хочагии Манзилию Коммуналий» по Согдийской области. – Худжанд. - 2017. – С. 12.

[97] Петров А.Н., Ильченко А.Н. Эконометрический анализ структурных сдвигов в экономике. - Иваново: из-во ИГХТУ. - 2011.- С. 56.

[98] Петросян Д.С., Карабанов И.М. Понятие региональной магистральной инфраструктуры и ее роль в системе управления экономикой региона// Аудит и финансовый анализ.- 2013. - №4. - С. 358-365.

[99] Питтмен Р. Вертикальная интеграция инфраструктурных отраслей в странах с переходной экономикой. М.: Московский центр Карнеги, Working Papers. - 2003. - №1. – 16 с.

[100] Полян П.М., Трейвиш А.И. Территориальные структуры в науке и практике. М.: Знание, 1988. - С.14.

[101] Пчелинцев О. С. и др. Региональные аспекты развития социально-экономической инфраструктуры в России // Сб. научных трудов ИНП РАН. – М.: МАКС Пресс, 2006. - С.45.

[102] Пыжев, И. С. Анализ социальной инфраструктуры: теоретические аспекты // Сибирская финансовая школа. – 2012. – № 2 (91). – С. 7.

[103] Радина О.И. Социальная инфраструктура как категория региональной экономики // Изв. вузов. Сев - Кавказ. регион. Сер.: Общ. науки. – 2003. – № S9. – С. 67–72.

[104] Рауфи А. Транспорт в системе рыночной экономики // Монография. - Душанбе: «Ирфон», 2002. - 255 с.

[105] Рахимов Р.К. Проблемы развития переходной экономики Республики Таджикистан. - Душанбе: ООО «Тонус», 2012. - 812 с.

[106] Региональная экономика и управление /под ред. Алехина Э.В. – П.: 2007. - 235с.

[107] Регионы Таджикистана, статистический сборник. - Душанбе, АСПРТ, 2017. - 256 с.

[108] Ризокулов Т.Р. Организационно-экономические аспекты функционирования социальной инфраструктуры в экономике региона // Финанс. исслед. – 2012. – № 4. – С. 65–71.

[109] Самандаров И.Х. и др. Организация социальной инфраструктуры села в современных условиях//Паёми иқтисодӣ. – Душанбе. - 2001. - № 6. - С. 21-23.

[110] Самандаров И.Х. Уровень развития социальной инфраструктуры села. - Душанбе: «ТАУ», 2003. - 140 с.

[111] Сатторова М.Р. Банковская инфраструктура малого бизнеса//Вестник университета РТСУ. Научный журнал. Серия экономические науки. - Душанбе: «Типография РТСУ». - 2015. - №2(49). - С. 96-103.

[112] Сатторова М.Р. Формирование инфраструктурной основы развития малого бизнеса//Вестник ТГУПБП. Научно-теоретический журнал. Серия общественных наук. - Худжанд: «Нури маърифат». - 2015 №2(2). - С. 59-64.

[113] Саидмуродов Л.Х. Инфраструктура и сфера услуг// Мировая экономика и международные отношения. – 2001. - № 3. - С.34.

[114] Соловьева Л. В. Сфера услуг и ее влияние на качество жизни населения: теоретико-методологические основы, методический инструментарий оценки и концепции развития: автор. дисс. докт. экон. наук / Л. В. Соловьева. Белгород, 2009. - 43 с.

[115] Статистический ежегодник Республики Таджикистан / Статистический сборник. – Душанбе, АСПРТ. - 2017. – 482 с.

[116] Статистический ежегодник Согдийской области / Статистический сборник. - Душанбе, АСПРТ. - 2018. - 370 с.

[117] Сычева И.В., Сычева Н.А. Стратегическое планирование развития социальной инфраструктуры региона [Текст]: [монография] / М-во образования и науки Российской Федерации, Федеральное гос. бюджетное образовательное учреждение высш. проф. образования "Тульский гос. ун-т". - Тула: Изд-во ТулГУ, 2013. – С. 54.

[118] Терентьев В. Г. Особенности развития инфраструктуры в разных режимах общественного воспроизводства / В. Г. Терентьев // Проблемы функционирования и развития инфраструктуры народного хозяйства. Труды семинара. – М.: ВНИИСИ. – 1979. – С. 5–11.

[119] Ткаченко А.А. Территориальная общность в региональном развитии и управлении. - Тверь: Твер. гос. ун-т, 1995. - 155 с.

[120] Тощенко Ж.Т. Социология. Общий курс. – М.: Прометей: Юрайт, 2001. – С. 61.

[121] Транспорт и связь Республики Таджикистан // Статистический сборник. - Душанбе, АСПРТ, 2017. - 40 с.

[122] Ульянова О. Ю. Целевые ориентиры и проблемы развития региональной социальной инфраструктуры в условиях модернизации экономики / О. Ю. Ульянова, С. О. Яценко, Э. И. Чебанов // Региональная экономика: теория и практика. - 2011. - № 48. - С. 2-12.

[123] Утенков Н.А. Инфраструктура и ее роль в региональном развитии // Региональное развитие и географическая среда. М., 1971. - С. 242-261.

[124] Факторы устойчивого развития регионов России: монография/Л.А. Валиуллина, С.К. Демченко и др.: – Новосибирск: ООО «Агентство СИБПРИНТ», 2012. – С 51- 54.

[125] Фрейдина И.А. Международный опыт финансирования инфраструктурных проектов / И. А.Фрейдина. Экономическая политика. 2017. Том 12, № 4. - С. 196–203.

[126] Фролова Е.В. Региональная дифференциация: роль социальной инфраструктуры // Россия и современный мир. – 2012. – № 4. – С. 49 – 61.

[127] Хайлбронер Р.Л. Экономическая теория как универсальная наука // THESIS, 1993, no. 1. - С. 41-55.

[128] Хакимов А.Х., Каримова М.Т., Кадыров Д.Б., Шодиева Т.Г., Муминова Ф.М. Региональная экономика и управление. - Душанбе: «Деваштич», 2002. – 260 с.

[129] Харисова Г.М. Трансформация регионального экономического пространства на основе развития инфраструктурного комплекса: автореф. дис. ... д-ра экон. наук: 08.00.05. – Казань, 2012. - С. 20 – 22.

[130] Худоёров Ш. Х., Хочиев П.Д. Развитие дистрибьюторской деятельности: теоретические аспекты // Материалы республиканской научно-практической конференции. ИПС. Душанбе 25 ноября 2016. - С. 298-305.

[131] Чернавский И.Ф. Инфраструктура сельскохозяйственного производства: (Вопросы теории и практики). М.: Экономика, 1979. – 232 с.

[132] Шадиян М.Г. Механизм реализации национальных интересов по обеспечению экономической безопасности в федеральном округе: дис. ... к.э.н. - Ростов-на-Дону, 2003. - 26 с.

[133] Шарипов А.Ю. Социальная инфраструктура в концепции ускорения / А.Ю. Шарипов. – Новосибирск, 1990. - С.9.

[134] Швец В.Е. Менеджмент качества в системе современного менеджмента // Стандарты и качество. - М., 1997. - № 6. - С.48–50.

[135] Шепелев Г.В. Проблемы развития инновационной инфраструктуры, <http://spring.extech.ru/library/article/shepelev.php/>

[136] Шопенко Д. В. Развитие региональной инфраструктуры в условиях модернизации экономики: монография / Д. В. Шопенко, С. В. Кель-бах. – СПб.: СПбГИЭУ, 2011. - С. 56.

[137] Шураева К.В. Особенности формирования механизма инфраструктурного обеспечения развития инвестиционной деятельности в регионе / Режим доступа: <http://www.uecs.ru/logistika/item/>.

[138] Экономика Украины: стратегия и политика долгосрочного развития / Под ред. акад. НАН Украины В. М. Гееца. — К.: НАН Украины, 2003. - С. 108.

[139] Экономическая теория: Учебник / Под общ. ред. акад. В.И. Видяпина, А.И. Добрынина, Г.П.Журавлевой, Л.С. Тарасевич. –М.: ИНФРА-М, 2007. - С. 83.

[140] Энциклопедический словарь экономики и права. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2005. – С. 347.

[141] Эрлих З. Развитие инфраструктуры как фактор повышения эффективности производства: (методологические проблемы). М., 1980. - С. 125-142.

[142] Эрман М.А., Крицын А.А. Исследование инфраструктуры развития предпринимательства Республики Таджикистан. Электронный

ресурс /Режим доступа: https://www.hse.ru/data/2018/02/20/1165447857/Report_Enterpr_Development.pdf - С. 7 (дата обращения 8.09.2018).

[143] Яковлева С.И. Инфраструктура в системе территориальной организации старопромышленных районов России: Монография. Тверь, 2000. – 245 с.

[144] Яковлева С.И. Территориальные функции, роль и дисфункции инфраструктуры. // Вестник ТвГУ. Серия: география и геоэкология. - 2004. - № 1. - С. 91-97.

[145] Яковлева С.И. Управление инфраструктурой региона // Управление регионом: состояние и перспективы развития: Материалы конференции. Тверь, 1998. - С. 205-206.

[146] McKinsey Global Institute Bridging global infrastructure gaps. McKinsey & Company, 2016. - 48 p.

[147] The Global Competitiveness Report 2014–2015. – World Economic Forum. - 2014. - P. 6.

[148] www.bloomberg.com/visual-data (дата обращения: 05.05.2019).

б) Феҳристи интишороти илмии довталаби дарёфти дараҷаи илмӣ

[1-М] Шарипова Ш.А. Азнавсозии воситаҳои танзими давлатии таъмини инфрасохтори минтақаҳо [Матн] / **Ш.А. Шарипова** // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе, 2020. - № 8. – С.77-81.

[2-М] Шарипова Ш.А. Нақши рушди инфрасохторҳо дар иқтисодиёти минтақа ва ҷанбаҳои методологии арзёбии таъминнокии он [Матн] / **Ш.А. Шарипова** //Ахбори ДДХБСТ. Силсилаи илмҳои ҷомеашиносӣ. – Хуҷанд, 2019. – № 4 (81). – С.30-35.

[3-М] Шарипова Ш.А. Социальная инфраструктура в системе факторов повышения качества жизни населения [Матн] / **Ш.А. Шарипова, Т.Р. Ризокулов** // Вестник Таджикского государственного университета права, бизнеса и политики. Серия общественных наук. Хуҷанд, 2019. № 3(80). - С.35-40.

[4-М] **Шарипова Ш.А.** Производственная инфраструктура как фактор устойчивого развития региона [Матн] / **Ш.А. Шарипова** // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. Душанбе, 2018. - № 9. - С.202-206.

[5-М] **Шарипова Ш.А.** Инфраструктура: Её роли значение в развитии национальной экономики Таджикистана [Матн] / **Ш.А. Шарипова** // Рақобатпазирии иқтисодиёти миллӣ: Омилҳо, таҷриба, муаммоҳо. – Хучанд, 2020. - С. 240-242.

[6-М] **Шарипова Ш.А.** Особенности развития социальной инфраструктуры на современном этапе в экономике Таджикистана [Матн] / **Ш.А. Шарипова** // Мережевий бизнес: Становления, проблеми Инновации. - г. Полтава, 2019. - С. 212-216.

[7-М] **Шарипова Ш.А.** О концепции инфраструктуры в экономической науке и её место в современной региональной экономике [Матн] / **Ш.А. Шарипова** // Ваҳдати миллӣ ва рушди босуботи иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон. - Хучанд, 2018. - С. 249-253.